

Bunjevački

Prigled 2012/1

Zbornik za kulturu i društvena
pitanja Bunjevaca

Tragom savremenosti

Studije

Memoari

Recenzije

Kulturni i društveni život Bunjevaca

Udruženje građana "Bunjevci"
Удружење грађана „Буневци“
Citizen's Association „Bunjevci“

Novi Sad

Udruženje građana „Bunjevci“ Novi Sad

BUNJEVAČKI PRIGLED

**ZBORNİK ZA KULTURU I DRUŠTVENA
PITANJA BUNJEVACA**

GODINA 1, SVESKA 1.

Novi Sad, 2012.

Izdavač

Udruženje građana „Bunjevci“ Novi Sad

Za izdavača

Ivan Vojnić Kortmiš

Uredništvo

dr Aleksandar Raič, glavni i odgovorni urednik

mr Suzana Kujundžić Ostojić

dr Jelisaveta Zidarević Kalajdžić

dr Bela Pokrić

Sadržaj

Uvodnik

Nuz prvu svesku „Bunjevačkog prigleda“ /5/

Tragom savremenosti:

Aleksandar Raič : Značaj Dana ufanja za bunjevačku zajednicu /8/

Suzana Kujundžić Ostojić : Zašto je 30. novembar 2009. godine za Bunjevce Dan ufanja? /14/

Ivan Sedlak : Bunjevačka matica i uspostavljanje statusa nacionalne manjine Bunjevaca u Srbiji /20/

Suzana Kujundžić Ostojić : Sto godina bunjevačke Dužijance /24/

Studije:

Suzana Kujundžić Ostojić, Aleksandar Raič : Održivost nacionalnog razvoja etničke manjine Bunjevaca u Srbiji /27/

Memoari:

Aleksandar Raič : Memoar ko književni oblik i njegov značaj za Bunjevce /37/

Suzana Kujundžić Ostojić : Pečat vrimena /54/

Aleksandar Raič : Moj bunjevački krug /60/

Jelisaveta Zidarević Kalajdžić : Sićanja neće nestat /114/

Jelisaveta Vučetić : Tri memoarska zapisa /119/

Kata Mirić : Anka /123/

Recenzije:

A. Raič : Prezentacija knjige o poriklu Bunjevaca - Mijo Mandić (2009), Buni, Bunievci, Bunjevci, Subotica: Bunjevačka matica. /125/

A. Raič : Osvrt na monografiju o političkom životu vojvođanskih Bunjevaca između dva svitska rata - Saša Marković (2009), Bunjevci Vojvodine u političkom životu Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918 – 1941. godine, Subotica : Bunjevački izdavački centar. /130/

A. Raič : Kako su Bunjevce vidili Mađari od Habsburške imperije do kraja Drugog svitskog rata. Osvrt na članak: "Mađarski pogledi na Bunjevce u vrime Habsburga i međuratnom periodu" Eric Beckett Weaver-a objavljen u časopisu „Balcanica“ Srpske akademije nauka i umetnosti (na engleskom) /136/

Društveni i kulturni život Bunjevaca /144/

Udruženje građana „Bunjevci“ Novi Sad /151/

Uvodnik

Uredništvo

Nuz prvu svesku „Bunjevačkog priglada“

Lip pozdrav poštivana bunjevačka čeljadi i svi naši dragi pretelji. Prid vama je prvi broj "Bunjevačkog priglada", zbornika radova ispod pera Bunjevaca a o Bunjercima.

Ideja Zbornika ponikla je med članovima Udruženja građana "Bunjevci" iz Novog Sada. Praćenjom svega šta je važno za bunjevački narod, od kulture do društvenog života, promišljanjom i vridnovanjom ideja o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Bunjevaca, sabirajuć pismene tragove vridni ljudi u sveskama ovog Zbornika, namiravamo nigovat intelektualnu tačku oko koje se mogu rojit nove ideje šta otkrivaje i podržavaje stvaralački potencijal misleći Bunjevaca.

Dvapat godišnje, na stranama ovog Zbornika, obavistavamo o idejama i društvenom i kulturnom životu, i o glavnim događanjima u bunjevačkoj nacionalnoj zajednici u Vojvodini i svudan di Bu-njevci žive. Posebno nam je stalo do studija o otvorenim pitanjima bunjevačkog naroda, koje se tiču njegovog opstanka i razvoja ko moderne nacionalne zajednice, sposobne da riši probleme, koji već dva vika ugrožavaje opstanak Bunjevaca. Sva se ta pitanja sakupljaje oko onog glavnog: neostvarenog konstituisanja bunjevačkog naroda ko moderne nacionalne zajednice tokom poslidnjeg vika. Umisto očekivanog razvoja ko narodnosti, stvaranje jugoslovenske zajednice naroda posli 1944. godine, donelo je negaciju Bunjevaca putom njevog administrativnog privođenja u Hrvate. To je jedno od teški nasliđa koje je bunjevački narod pocipalo na dvi nacionalno različite a etnički iste zajednice. Brez razmrsivanja ove protivričnosti Bunjevci teško mogu ovladat svojom sudbinom malog naroda, pritisnutog silama nacionalni interesa okružujuć država. Ufanje u

ustavni status ravnopravne nacionalne zajednice u Republici Srbiji – zagaranтован Statutom AP Vojvodine potvrđenim 30. novembra 2009. godine u Skupštini Republike Srbije, ko i ufanje u vridnosti i političko-pravne principe na kojima se zasniva Evropska unija, pridstavljaje šanse na koje se Bu-njevci danas mogu oslanjat. Al brez organizovanog napora, savremenog obrazovanja i priduzimljivosti Bunjevaca u privrednoj i kulturnoj praksi, ove šanse mogu ostat još jedno neostvoreno ufanje.

Kako ostvarit razvojne šanse? Kako se izvuć iz stanja malog ugroženog naroda? Kako stvorit realnu osnovu virovanja u vridnost nacionalnog identiteta i u pouzdanost aktuelne političke zajednice Bunjevaca, u multinacionalnoj, multikulturnoj Vojvodini, u napridnoj evropskoj Srbiji? Taki pitanja, koja se danas prid Bunjercima postavljaje, ima tušta. Ozbiljni i opominjući pitanja koja zahtivaje kritički osvrt na sadašnjost al i na vrime u kojem su Bunjevci bili potisnuti iz javnog života Vojvodine i u koji se oni poslidnji dvadest godina s velikim trudom vraćaje. Od ti pitanja ne možmo pobić, pa se njima, već u ovoj prvoj sveski Zbornika, počinjemo bavit.

Bunjevci, mada mali i ugrožen narod, sačuvali su i niguju s ljubavlju odlike svojeg etničkog identiteta, svoju tradiciju, kulturu i običaje. Ovi dana u bunjevačkoj zajednici teče naporan, al dragocin rad na pripravljanju Ričnika bački Bunjevaca, kojim se stvara jedan od uslova standardizacije bunjevačkog jezika. Nacionalni savit nacionalne manjine Bunjevaca, ulaže napor da se taj važan poso obavi na vrime. Zafaljujuć naporima, prija svega BNS-a i svi ostali bunjevački institucija, oba-vljen je prošlogodišnji (u oktobru) popis stanovništva. Završili su se izbori za političke organe sviju nivova u Srbiji. Na njima su učestvovalе tri bunjevačke političke stranke, šta je znak probuđeni politički interesovanja Bunjevaca al i znak obnavljanja sklonosti Bunjevaca strančarenju, koje slabi njeve izgledе u raspodili političkog uticaja.

O ovim, i drugim važnim pitanjima za Bunjevce, pišemo na stranama ovog Zbornika. U autorskim priložima, bilo da su to napisi, koji reaguju na aktuelna društvena i kulturna pitanja, bilo da su posebno pripremite studije, koje poštivaje zahtive naučnog metoda, bilo, pak, da je rič o

memoarima, u kojima njevi pisci saopštavaju sićanja i priispitivaju svoja uvirenja i nadanja, polazeć od nataloženog životnog iskustva, štoci ovog Zbornika će nać razlog za razmišljanje. Možda će se, niki od nji, okuražit i poć tragom ovi naši autora i poslat nam svoje priloge. Brez pismeni tragova autentićnog rezonovanja, razjašnjivanja savrimeni problema, brez istupanja njegovi pripadnika u javnosti, mali narod Bunjevaci ne mož razvit i pokazat svoje stvaralaćke potencijale. A za male narode, tavnovanje u društvenom zapećku, u familijarnoj privatnosti i uljuljkivanju da “mi znademo ko smo”, znaći prikljućivanje “nevidljivim” malim narodima koji nestaju. Bunjevci tako štogod nisu zasluživili.

Tragom savrimenosti

Aleksandar Raič

Značaj Dana ufanja za bunjevačku zajednicu

Saopštenje dr Aleksandra Raiča, pridsidnika Izvršnog odbora Udruženja građana „Bunjevci“ Novi Sad, na Danu ufanja 29. novembra 2011. godine u Novom Sadu.

Kad smo tražili prigodan datum za obilježavanje dana našeg Udruženja, lako smo se usaglasili oko izbora 30. novembra 2009. godine – dana čija simbolika povezuje tri pritomna događaja u istoriji bački Bunjevaca.

Prvi događaj se veziva s 25. novemberom 1918. godine, danom u kojem je održana Velika narodna skupština Srba, Bunjevaca i drugi slovenski naroda Bačke, Banata i Baranje, kad je doneta istoriska odluka o izdvajanju iz Austro-Ugarske monarhije i prisajedinjenju dila tadašnje južne Ugarske Kraljevini Srbiji.

Drugi događaj se veziva sa oslobođenjom severne Bačke, i čitavog Bajskog trokuta, krajom Drugog svitskog rata, i otvaranjem perspektive razvoja Bunjevaca u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, koja je bila na pomolu.

Treći događaj je pomeniti 30. november 2009. godine, kad je, nakon otklanjanja nedoumica i ustezanja dila politički rasporeda savrimene Srbije, potvrđit Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine u Skupštini Republike Srbije.

Ono što poveziva ova tri događaja su velike nade i uzdanja Bunjevaca – bunjevački rečeno - ufanje u dugo očekivanu perspektivu neometanog nacionalnog razvoja.

Nakon prva dva događaja, istorijske okolnosti nisu opravdale ufanje Bunjevaca.

Prilikom povlačenja državne granice prema Mađarskoj, nisu uvažena ufanja Bunjevaca da će čitav njev nacionalni korpus nastaviti zajednički razvoj u novostvorenoj državi južni Slovena – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Skoro polak tog korpusa ostala je u Mađarskoj u kojoj su, naročito posli Drugog svetskog rata, Bunjevci asimilirani u mađarsku naciju, a nekoliko iljada do danas održani Bunjevaca, pravno-politički su onemogućeni da ostvare status nacionalne manjine. Bunjevci, pripali u Kraljevinu SHS, kasnije Kraljevinu Jugoslaviju, segmentirani su na politički dispartne nacionalne struje, podlegli su strančarenju, čije posledice naš narod dezorijentišu do današnjeg dana.

Posli Drugog svetskog rata, ponovila se nezainteresovanost tadašnje vlasti za isprav-ljanje državne granice, kojim bi se nacionalni korpus Bunjevaca našo u istoj, jugoslovenskoj državi. Još je veće razočarenje predstavljalo iznevireno ufanje vojvođanski Bunjevaca suočeno s neočekivanom administrativnom zabranom njevog nacionalnog izražavanja. Bio je to događaj, koji, u to vrime, nigdi u Evropi nije zabilužen. Njegove posledice su poznate i predstavljaje pripriku u nacionalnom razvoju obadva segmenta etnički, inače istorodni Bunjevaca.

Nasuprot toj sumornoj istoriskoj perspektivi, poslednji događaj otvara perspektivu budućnosti, koja Bunjevcima pruža šansu za ostvarivanje dugo neostvareni težnji za razvojem, ko ustavno priznate, ravnopravne nacionalne zajednice u Vojvodini.

Šta ta šansa znači?

Da bi Bunjevci mogli iskoristiti izgleda za svoj opstanak i razvoj, ko ravnopravne nacionalne zajednice, neophodna su dva uslova. Prvo, egzistencijalni uslov, društveno-ekonomski prosperitet i pozitivni prirodni priraštaj, demografska reprodukcija, koja obezbiđiva postojanje naroda.

Drugo, neophodna je reprodukcija govorne zajednice, ko čuvara etničkog i nacionalnog identiteta.

Pouzdanu procinu na osnovu sad poznati rezultata ovogodišnjeg popisa stanovništva u subotičkoj opštini, teško je dat, jel imamo podatak o opadanju ukupnog stanovništva opštine za 5% al to ne mora važiti za nacionalnu zajednicu Bunjevaca u toj sridini. Ako imamo u vidu samo demografske promine, naša zajednica virovatno prati ovaj trend opadanja, al moramo imati u vidu i zainteresiranost Bunjevaca za očuvanje svog nacionalnog identiteta, iz čega može izaći i povećanje nacionalnog korpusa Bunjevaca. U Bunjevačkom nacionalnom savetu (BNS) se nadaže da će biti više izjašnjeni čerez aktivnosti tokom popisa stanovništva.

Ako računamo eventualno izjašnjavanje ko Bunjevaca jednog dila nacionalno neizjašnjeni, čiji je udio u ukupnom stanovništvu Vojvodine 2002. godine dostizao 4,38% el blizu 89 iljada stanovnika Vojvodine, vidimo da je značajan rezervoar mogućeg povećanja nacionalne zajednice Bunjevaca. Al treba računati i migracioni saldo. Pravu sliku demografski promina, značajni za bunjevački nacionalni korpus, dobićemo nakon objavljivanja odgovarajući podataka ovogodišnjeg popisa stanovništva.

Kad je riječ o govornoj zajednici, koja se služi bunjevačkom ikavicom u svojoj svakodnevnoj komunikaciji, možemo se osloniti na rezultate popisa ukupnog bunjevačkog stanovništva Srbije iz 2002 godine.

Prema pomenitom popisu, 2002. godine je 34,9% Bunjevaca deklariralo izvorni etnički govor (ikavicu) ko maternji jezik, 58,7% srpski jezik, a 3,6% hrvatski jezik. Možemo zaključiti da je standardni jezik većinske nacije, srpski jezik, od strane većine pripadnika nacionalne zajednice Bunjevaca u Vojvodini, usvojen ko maternji jezik. U isto vrijeme, jezik ko nacionalni marker (bunjevačka ikavica), koristi trećina bunjevačke zajednice. Vidi se da dvi decenije obnove uslova javnog izražavanja bunjevačkog nacionalnog identiteta u Vojvodini, nisu uspjele obezbediti realizaciju strategije revitalizacije izvorne jezičke kulture bunjevačke ikavice. Dvi trećine pripadnika bunjevačkog nacionalnog korpusa okrenuto je integraciji u kulturu većinske nacije.

Iz navedeni podataka proizilazi da je govorna zajednica bunjevačkog jezika u Vojvodini oko 7.000 Bunjevaca. Ako toj populaciji dodamo nekoliko iljada Bunjevaca iz Mađarske, koji još govore bunjevačkom ikavicom, onda se ukupna govorna zajednica bački Bunjevaca (oni koji se tako nacionalno izjašnjavaju) svodi na manje od 10.000 govornika. Ovaj broj odgovara govornim zajednicama u svitu sa ispod 10.000 govornika, za koje UN procinjavaje da pripadaje ugroženim jezičkim zajednicama.

Ova procina budućnosti bunjevačke govorne zajednice je opominjuća i zaktiva jasne odgovore na pitanje o politikama i meanizmima očuvanja i revitalizacije bunjevačkog jezika.

Danas najvažniji taki meanizam je uključivanje dice i omladine manjinski zajednica u program učenja manjinskog maternjeg jezika. Odziv bunjevačke dice na nastavu bunjevačkog govora i elemenata nacionalne kulture srazmiran je zastupljenosti govorne zajednice u ukupnoj bunjevačkoj populaciji. Ovom nastavom obuvaćeno je oko 11% učeničke populacije na koju se u bunjevačkoj zajednici ukupno moglo računat do škulske 2010/2011 godine (dica uzrasta do 4 razreda osnovne škole a uće ga i dica do 8 razreda u poslednji dvi godine). Povećanje procenta polaznika nastave jezika i elemenata kulture Bunjevaca, zavisi od proširenja ove nastave na sridnjoškulski nivo obrazovanja ko i od efekata priplićanja interesa bunjevačke nacionalne zajednice s interesima drugi nacionalni zajednica na ovom području obrazovanja.

Efektima ovi obrazovni programa se s pravom pridaje velika pažnja. No, brez istovrimenog postojanja i efektivnog dilovanja drugi meanizama sticanje jezičke kulture, ne mož imat očekivane obnoviteljske efekte.

Ne smi se izgubit iz vida značaj divana na maternjem jeziku, koji se čuje u porodici i na drugim mistima. Nije istraženo koliko se u bunjevačkim porodicama, posebno u nacionalno mišovitim, niguje svakodnevni bunjevački govor? Koliko je u komšiluku, u prijateljskim i vršnjačkim druženjima, taj govor živ i sadržajan? U životu škole, osim izborne nastave jezika, ne nalaze se prilike da se prid čitavom učeničkom zajednicom, prid-stave važni praznici manjinski govorni zajednica. U

univerzitetskim programima nema bunjevački tema. Nažalost, u Rimokatoličkoj crkvi, tako važnoj za etničku tradiciju Bunjevaca, takođe se ne nigdje njev jezik, ni u liturgiji ni prilikom obreda krštenja, vinčanja i sarane.

Dalje, snaženje govorne kompetentnosti na osnovu slušanja jezika na medijima, neproci-njiv je motivacioni faktor revitalizacije ugroženog jezika. Ako od gori, od obrazovani pripadnika manjinske govorne zajednice, ne dopiru obrasci kulturnog dijaloga, borbe za očuvanje i razvoj vridnosti važni za jačanje identiteta bunjevačke nacionalne zajednice, rađa se situacija iz koje se obrušava ka bazi govorne zajednice težak utisak zaostajanja, marginalizacije, obezvrđivanja. Nije dovoljno da se na medijima čuju tzv. bunjevačke teme dnevnopolitičkog značaja, najčešće na jeziku većinske zajednice. Taka situacija je izraz nerazvijenosti bunjevački institucija visoke kulture, koje proizvode umitničke i naučne vridnosti konkurentne s drugim zajednicama. Samo zafaljujuć naporima desetine bunjevački institucija, posebno Bunjevačke matice, i nekolicine KUD-ova i UG, ko i Bunjevačkog informativnog centra, institucije koju je osnovao Bunjevački nacionalni savit, bunjevačka zajednica uspiva da se pokaže na javnoj sceni kulturnog stvaralaštva. To je trag njezine poluvikovne isključenosti iz društ-venog života Vojvodine.

Naposlitku, opšti priduslov opstanka i revitalizacije nacionalne i govorne zajednice bački Bunjevaca je njezin položaj, ugled i uvažavanje od drugi zajednica, posebno od većinske nacionalne zajednice. Ositljivo i kritično pitanje je i odnos uzajamnog uvažavanja hrvatske i bunjevačke nacionalne zajednice.

Ostaje da naznačim nekoliko zaključni napomina, šta se mogu izvest iz prosuđivanja tri prilomna događaja u istoriji Bunjevaca, koji su kod nji pobuđivali ufanje u održanje i revitalizaciju njeve nacionalne zajednice.

Činjenice o istoriskim događajima 1918. i 1945. godine su još predmet istraživanja istoričara. Za nas je od značaja da se iz iskustva ti zbivanja izvuce nauk o potrebi ufanja Bunjevaca u sopstvene snage, u razvoj ti snaga – obrazovani, kreativni ljudi sposobni za stvaranje i održiv razvoj

bunjevački institucija obrazovanja, kulture, informisanja, umitnosti, nauke.

Statutarna legalizacija Bunjevaca 30. novembra 2009. godine, ko ravnopravne nacionalne zajednice u AP Vojvodini i, u cilini u Srbiji, otvorila je perspektivu kaku oni ranije nisu imali. Zato se pitanje pouz-davanja u sopstvene snage danas i ubuduće postavlja prvinstveno ko zaktiv spram same bunjevačke zajednice. Zapaženi procesi depopulacije i osipanja govorne zajednice Bunjevaca, ne dozvoljavaje odlaganje or-ganizacioni aktivnosti u sva četri područja kulturne autonomije, stavljene u nadležnost Bunjevačkom nacionalnom savitu. Okupljanje i kuraženje svi raspoloživi kreativni snaga nacionalne zajednice Bu-njevaca u postojećim institucijama prvenstveno u Bunjevačkoj matici, takođe je vitalan oslonac ufanja probuđeni u našem narodu poslidnji godina. Naposlitku, ufanje Bunjevaca, ko malog ugroženog naroda, u demokratske strukture Republike Srbije, AP Vojvodine i opština Subo-tice i Sombora, opet je na istoriskom ispitu. Brez podrške sa strane ti struktura, koje oličavaje realnu domovinu Bunjevaca, naša nacionalna zajednica ne mož pobić od pritnje sopstvenom opstanku, koje signalizuju demografske i socio-lingvističke promene koje sam nastojo osvitlit u svojem izlaganju.

Suzana Kujundžić Ostojić

Zašto je 30. novembar 2009. godine za Bunjevce Dan ufanja?

Saopštenje mr Suzane Kujundžić Ostojić, potpridsidnice Izvršnog odbora Udruženja građana „Bunjevci“ Novi Sad, na Danu ufanja 29. novembra 2011. godine u Novom Sadu.

Kad su krenile pozivnice našeg Udruženja građana „Bunjevci“ puno nji me je pitalo šta je to ufanje? Prema „Rečniku“ Marka Peića na bunjevačkom rič „ufat se“ znači nadat se, virovat i pouzdat u što god. I večeras ćemo probat dat makar dilomično odgovor na to u čega se to ufaje Bunjevci svudan, pa i ovi u Novom Sadu.

Kratko da kažem da je ovo naše Udruženje građana osnovano 12. januara 2010. godine sa željom da sve one Bunjevce, koji dođu na školovanje, jel poslom ostanu u ovoj varoši, ne zaborave svoje poriklo i jezik, a u perspektivi da, upravo oni koji su ode godinama, budu potpora mladim Bunjevcima koji u Novi Sad dolaze na studije.

I te večeri, u ladnoj sobi kad smo se skupili, bilo je nas deset. Pomislili smo šta sad mi to možemo radit i čime se to možemo baviti. Folklor definitivno ne možemo igrat, jel starosna grupa nije tog tipa. Nismo mogli ni svirat. Al smo bili iznenađeni kad smo divanili jedni o drugima, i kad smo svatili da je od ti deset ljudi samo troje su doktori nauka, nikoľko profesora na fakultetima. I svatili smo da upravo taj intelektualni potencijal moramo iskoristit, kako bi privukli i druge. Jel ima još puno Bunjevaca u Novom Sadu koji, nažalost, evo i večeras nisu tu. Pomalo uspavani, i pomalo zaboravljeni, i od sami sebe i od svojeg porikla.

U želji da damo doprinos borbi za bunjevštinu, odabrali smo dan 30. novembar 2009. godine, kad smo i mi Bunjevci ušli u Statut Vojvodine.

No, postavlja se pitanje: U šta se to danas Bunjevci mogu ufat, pouzdat i nadat se? Dal su to sopstvene snage? Podrška demokratski snaga Autonomne pokrajine Vojvodine? Jel je to potencijalna podrška snaga evropeizacije Srbije? I konačno, snaga koje pokreću proces evropski integracija? I koliko su uopšte za putove evropeizacije interesantni mali narodi poput nas Bunjevaca?

Statut Autonomne pokrajine Vojvodine pruža širok okvir za ostvarenje prava mali nacionalni zajednica kaka je upravo i naš narod. Ono s čim se susriće bunjevačka zajednica na skoro svakom koraku, u ostvarivanju svoji prava, je pojam stečeni prava, koje imaju starije nacionalne zajednice, koje u velikoj miri uživaju i pridviđena prava. Najbolji primer je slovačka nacionalna zajednica. Ona upravo spada u te starije nacionalne zajednice koje nisu pristale postojati ni 1945. godine kad je došlo do velikog reza. Za nas Bunjevce, zanimljivo je i poređenje s Rusinima. Jel i oni nemaju matičnu državu a opet su stara nacionalna zajednica i ostvareni u svim segmentima koji postoje u jednom društvu, od fakulteta, osnovni škula i tako dalje. A interesantno je kazati da ji je, bar na posljednjem popisu, bilo svega 15 iljada.

Slučaj Bunjevaca, ko nove (pod znacima navodnika) zajednice je poseban. Jel je njev status take zajednice legalizovan tek usvajanjem statuta AP Vojvodine u Skupštini Republike Srbije 30. novembra 2009. godine. Interesantno je da se oko istog tog statusa u kojeg se mi ufamo, ovi dana biju koplja, očel on uopšte izdržati il neće? Dal će ga oboriti Ustavni sud. Tu se jasno vidi koliki je značaj birokratije, njezine urednosti. Jel brez nje vas nema. Iako ste ode vikovima živili, ginili, jednostavno vas nema. Ono što je danas realnost je da su Bunjevci najmlađa nacionalna zajednica u Vojvodini, jel su 1944. godine izgubili status narodnosti i jednostavno su izbrisani administrativnim dekretom, i pritvoreni u hrvatsku nacio-nalnost. U maju 1945. godine ugašene su bunjevačke kulturne institucije i organizacije značajne za idetit Bunjevaca.

Sve do danas osjećaju se posljedice ovog gašenja. Jezik Bunjevaca nije zvanično priznat. Književnost bunjevački pisaca, stara nekoliko vijeka, klasifikovana je kao baština podunavski Hrvata. Nastojanja da se bunjevština obnovi, i razvija kao moderna nacionalna zajednica, osporavana su i sumnjivana kao pokušaj Miloševićevog režima da stvori "umjetni" narod „Memorandumski Bunjevaca“*. Projekat uvođenja bunjevačkog govora u osnovno i srednje školovanje naišao je na osudu i anatemu takozvane bunjevačke dijaspore, i bunjevačko-hrvatske elite, itd. Dakle, na svim tim poljima nismo nailazili na širom otvorena vrata.

Veliki trud svjetovni i crkveni institucija u Subotici, odgovarajuća finansijska podrška, uloženi su u projekat asimilacije Bunjevaca u hrvatsku nacionalnost. I to se radi i danas i radilo se i radiće se sve više i više. Sve aktivnosti ove strategije asimilacije naspram Bunjevaca u Vojvodini odvijale su se legalno, tokom skoro polovine prošlog vijeka, sa podrškom ili nuz prisutnu saglasnost lokalni vlasti, sve do usvajanja, evo upravo ovog Statuta. U tom pravnom aktu Bunjevci su legalizovani. Postali su vidljiva nacionalna i manjinska zajednica u AP Vojvodini čija je ravnopravnost sa svim drugim nacionalnim zajednicama zagarantovana. Od tog datuma počinje i rehabilitacija Bunjevaca, njihova narodna obnova i reintegracija u demokratski život Vojvodine. Iako ovaj proces uopšte ne teče glatko, bez otpora, ignorisanja znatnog dijela političke elite i to, koje li ironije, one partije za koju kažemo da je demokratska i koja je otvorena za sve. Ali, eto, ispostavilo se da je za nas Bunjevce nikako najviše zatvorena.

Poslije dugačke decenije marginalizacije, potisnutosti u privatnost porodičnog života, kod Bunjevaca se rasplamsala nada ili ufanje u ostvarivost opstanka i razvoja sopstvene autohtone kulture i svoji obilježja narodnog identiteta.

Dobili smo i Nacionalni savjet 2003. godine. Dobili smo i četiri oblasti i za koje se možemo iz tih aspekata boriti. To su kultura, obrazovanje na maternjem bunjevačkom jeziku, informisanje i korišćenje jezika, da tako kažemo lingvistički, u javnom saobraćaju.

Ali čemu se Bunjevci nadaju od autonomije u navedene četiri oblasti?

Pod broj jedan, nadanja u oblasti obrazovanja. Škulovanje na maternjem jeziku, bunjevačkoj ikavici, od osnovne do sridnje škole. Ova - sridnja škola je još uvijek samo nada. Postoji samo od prvog do osmog osnovne škole. Unošenje bunjevački istraživanja u programe relevantni fakulteta, dakle, na lingvistiki, istoriji, književnosti. Profesor Raič je pomenio da nemamo razvijene ni više institucije vezane za kulturu, ko što je pozorište, likovna, muzička akademija. Dakle, bunjevistika u Vojvođanskoj akademiji nauka. Posebna katedra na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Katedra za bunjevačke studije na Pedagoškom fakultetu u Subotici. Sve su to stepenice koje nas čekaje da bi bili u rangu s ostalim nacionalnim zajednicama. Obrazovni centar za Bunjevce u Subotici isto ko što postoji kod Hrvata, Mađara i Slovaka. A, primera radi, mi ove godine nemamo nijednog stipendistu ispid Bunjevačkog nacionalnog saveta, jel nema novaca.

Pod broj dva kultura. Institucije visoke kulture, pozorište, muzejska postavka za Bunjevce, filmska umitnost itd. I na ovim poljima se uglavnom radi, al to se radi samo amaterski. Profesionalno i školovano još uvijek smo jako daleko otog.

Pod broj tri informisanje i mediji. Cilodnevne radio i TV emisije koje se čuju i vide na području Vojvodine, do Pečuja, Baje, Budimpešte, nemamo. Citirani časopisi društveno-humanističke nauke, književni časopisi, dnevne novine na bunjevačkom i to nemamo. Elektronski mediji, portali za informisanje, tek su u začetku. Izdavačka dilatnost. Većinu tog imamo i sve je to u samom pvoju. Teškoće na koje nailazimo su, izmed ostalog, to što nemamo adekvatna novčana sridstva da to ostvarimo i nemamo adekvatan broj stručni ljudi koji bi to sproveli. Dakle, od cilodnevne radio i TV emisije mi zasad imamo po sata radio emisije jednom nediljno. Imamo po sata televiziske emisije svake dvi nedelje. Mi smo od svoji ciljova još prilično daleko.

Pod četri bunjevački jezik u javnoj upotribi. Dakle, za onaj jezik za koji mi kažemo jezik a zvanično je priznat ko dijalekat. Potribna nam je promina kriterijuma za bunjevački jezik u području Subotice i Sombora, jel tu je koncentrisano 95 odsto Bunjevaca u Srbiji. I tribalo bi to bit dovoljan razlog za korišćenje njegov jezika. Pokušajte sebi odgovorit na

pitanje: Koliko ima naziva ulica na bunjevačkom, naselja, institucija, koja škola, osnovna ili sridnja svejedno, nosi ime kojeg bunjevačkog velikana? Kaka je podrška standardizaciji bunjevačkog jezika? Ko finansira ričnik, gramatiku, reprinte biblioteka knjiga značajni za bunjevačku kulturu? Jednom ričju, veliki su problemi i na ovom polju.

Kake su onda nade Bunjevaca i čime su one ispunjene nakon perioda dobijanja kulturne autonomije? Nepotpuno su ispunjene i bez neophodnog napora da se osvoji raspoloživi prostor ovog razvoja.

I ko što imam običaj da, sve ono što pišem i radim, zaokružim, ovo večeras namirno nisam zaokružila. Zato što su sve ovo teme o kojima možemo slobodno jedni s drugima razmilit mišljenja. Kako nać način da privaziđemo sve ove probleme koji stoje prid nama?

Nisam ode spominila eksplicitno, a mogla bi i to, na koji način Bunjevce i, uopšte, sridina vidi ko nacionalnu manjinu, dal uopšte postojimo za nji i kaki smo u očima drugi. Dal nas respektuju poput ostali nacionalni manjina ili ne. Na koji način nas vide hrvatske institucije. Na koji način se ophode prema nama i kako se mi ophodimo prema njima. Takođe, i to je jedno od vrlo važni pitanja, koje će, cigurno, u nekoj bliskoj budućnosti morat se rišit, neće moć bit paralelni put, ko što je to sad. Na koji način rišit probleme koje imamo vezane za Katoličku crkvu?

Ono što vam nisam kazala jeste da te prve večeri kad smo se skupili ode u Novom Sadu, mi smo se skupili u Katoličkoj crkvi, u njevoj plebaniji. Samo ono, čega sam bila svesna te večeri jeste da smo se sad, taj prvi put, tu sastali, i više ne smimo. Zašto? Zato što kad budu svatili da smo samo Bunjevci, a ne Bunjevci Hrvati, tamo više ni ne možemo otić. A i ako odemo onda će krenit razni pritisci, asimilacije, itd. Sve su to stvari sa kojima se mi stoički nosimo.

Interesantno da ta, upravo da tako kažemo demokratska Vojvodina, u svoja nidra, u svoje aparate, državne i pokrajinske, prima vrlo rado hrvatske pridstavnike, a da bunjevački nema.

Na koji način da pronađemo sami, za sebe, put za, ko prvo, opstanak. Sad smo čuli otprilike prognoze ukoliko se budemo kao zajednica

razvijali koliko će nas na kraju vika bit. Ono što je interesantno kod Bunjevaca jeste da nas svi vide ko izuzetno zatvorenu nacionalnu zajednicu, a virujem, da kad bi ode sad večeras postavili pitanje, vidili bi da je većina Bunjevaca u mišanim brakovima. Otkud onda to da smo mi otvoreni za svakog, a da smo, sa druge strane, naišli na zatvorena vrata kod svakog drugog. Dakle, čini mi se da živimo u vrimenu iskrivljeni ogledala i da brez nekog realnog sagledavanja i sebe, i okoline u kojoj smo, ne možemo uradit prave stvari koje bi tribali. A evo ode smo vidili da ji triba jako puno završit.

Mi smo ove večeri pokušali otvorit nike od ovi pitanja. Ovo veče nije tradicionalno, pošto nema tamburaša, i nema folkloru, jel mi to ode iz Novog Sada ne možemo pružit. Al smo vam barem pružili nike teme o kojima možemo razmišljat i o kojima se možmo starat da se kasnije riše.

*Aluzija na Memorandum Srpske akademije nauka i umitnosti koji je, prema tumačenju hrvatski aktivista u Vojvodini, bio projekt uperen protiv hrvatske nacionalne manjine. Bunjevce, po tom svaćanju, izmislio je Miloševićev režim kako bi oslabio politički potencijal i nacionalnu koheziju Hrvata u Vojvodini.

Ivan Sedlak

Bunjevačka matica i uspostavljanje statusa nacionalne manjine Bunjevaca u Srbiji

Saopštenje Ivana Sedlaka, pridsidnika Bunjevačke matice, na Danu ufanja 29. novembra 2011. godine u Novom Sadu.

Imam posebno zadovoljstvo da vas pozdravim u ime Bunjevačke matice i da vam čestitam na godišnjici. Mislim da je ona, ko što ste i danas pokazali, izuzetno bogata, obećavajuća, i da će, uskoro, ovo naše Udruženje u Novom Sadu bit stvarno jedan dio kulturne i intelektualne elite našeg nacionalnoga korpusa.

Tio bi vas informisat s par riči o Bunjevačkoj matici, ko jednoj od najstariji kulturni institucija našeg naroda, koja je postojala još u periodu od 1934. godine do 1938. godine. Obnovljena je 1995. godine ko društvena kulturna institucija za okupljanje, priznavanje i očuvanje kolektivni interesa Bunjevaca u tadašnjoj Jugoslaviji. Tad još nismo imali Nacionalni savit, nismo imali razvijene ostale institucije i Matica je tad u pravom smislu bila ona institucija koja je skupljala intelektualni, kulturni kapacitet našeg probuđenog naroda, koji je tek digod od pedeseti godina prošlog vika, počo ponovo dobijat i svoje priznanje.

Tvorac platforme, organizovanja i dilovanja Bunjevačke matice je bio njezin prvi pridsidnik, kasnije počasni pridsidnik, i počasni građanin Subotice, Marko Peić.

Podloga platforme bila je istoriska odluka doneta 1918. godine o samoopridiljenju Bunjevaca za Vojvodinu, Srbiju i Jugoslaviju ko svoju otadžbinu.

Potriba postojanja Bunjevačke matice tad uobličena je u nekoliko tačaka:

Da se Bunjercima ocigura pravo na očuvanje svojeg imena i nacionalno ravnopravno tretiranje s drugim južnoslovenskim narodima Jugoslavije kojima i bunjevački narod pripada.

Da se u potpunosti omogući ispunjavanje kolektivni interesa Bunjevaca, prije svega, u oblastima obrazovanja, nauke i kulture.

Da se svojom aktivnošću stara, širi svestrana stremljenja za ravnopravnu koegzistenciju svi naroda, nacionalni manjina i etnički grupa u Jugoslaviji na principima svisnog osićanja postojanog zajedničkog življenja u sadašnjosti i budućnosti, oslanjajuć se, pri tom posebno na kulturno bogatstvo sviju.

Zacrtni su ciljovi i proklamovani su zadaci suštinske prirode koji proistiću iz Ustava. A to je bilo:

Realizacija prava da se bunjevački narod slobodno izjašnjava pod svojim imenom Bunjevci.

Pravo da se u osmogodišnjim školama, di žive Bunjevci, uvede predmet zavičajne istorije.

Pravo na javno informisanje na bunjevačkom jeziku u štampi, televiziji i radiju.

Pravo na izdavačku dilatnost.

Pravo na korišćenje bunjevačkog jezika u komunikacijama sa organima vlasti i sudovima, u mistu di Bunjevci žive.

Pravo nigovanja i zaštita kulturni tekovina i očuvanje etnografski vridnosti u institucijama koje se ovim poslovima bave.

Pravo na umitničko stvaralaštvo i realizaciju naučni istraživanja u vezi s istorijom, poriklom i drugom problematikom vezanom za Bunjevce.

Pravo na aktivno dilovanje u međunarodnim organizacijama radi pružanja pomoći našim sunarodnicima koji žive u drugim državama ko nacionalne manjine.

Na bazi ovi principa u to vreme bila je pokrenuta i sveobuhvatna aktivost. Oko statusa obavljani su 1997. godine razgovori s potpredsjednikom Republičke vlade dr Ratkom Markovićom i ministrom za lokalnu samoupravu Andrejom Milosavljevićom, di je zajednički utvrđeno da je, uslid pokušaja asimilacije i negiranja nacionalne posebnosti Bunjevaca, potrebno utvrditi pravo Bunjevaca na svoje nacionalno ime.

Postignuta je saglasnost da su Bunjevci narod kojem je Srbija i Jugoslavija matična država. Da se obezbidi slobodno normativno evidentiranje bunjevačke nacionalne pripadnosti. Da se pitanje statusa Bunjevaca u Mađarskoj uvijek veže s pitanjem statusa Srba u Mađarskoj i da se ta dva pitanja uvedu u recipročne odnose sa statusom Mađara u Srbiji.

Kad se pogleda ova platforma koja je doneta davne 1995. godine, vidi se koliko je ona i danas aktuelna, i ona mož bit mirilo šta je od tog vremena pa do danas učinjeno na svim ovim poljima.

Bunjevačka matica i danas, ko savremena krovna institucija bunjevačke kulture, realizuje i ostvariva zacrtane ciljeve.

U pogledu informisanja od 1998. godine do 2003. godine Bunjevačka Matica je bila izdavač „Bunjevačkih novina“ sve dok nije formiran Bunjevački informativni centar. Kad je formiran onda „Bunjevačke novine“ ko informativno političko glasilo, prilazi u nadležnost Bunjevačkog informativnog centra. A od 2006. izdaje se „Rič Bunjevačke matice“ dvomisečnik za nauku, kulturu i stvaralaštvo. U ovom periodu pa do danas, što se tiče izdavačke dilatnosti, Bunjevačka matica je ostvarila izuzetno značajne rezultate. Izdato je od 1998. do danas 29 izdanja na našem jeziku, na štokavskoj ikavici od naši autora, iz različiti oblasti. Ko što znate, mi smo ovde imali pridstavljanje prvog dila iz oblasti istorije našeg naroda. "Buni, Bunijevci, Bunjevci" od autora Mije Mandića. To je bio prvi iskorak u 21. viku da Bunjevci pišu

o sebi, o svom poriklu, i o svojoj istoriji. Do tad, o tim pitanjima, pisali su il Hrvati, il Srbi. I to, zna se kako, što su nas svojatali. Mijo Mandić je piso na bazi autohtonog porikla Bunjevaca, koji su, ko što znamo, taj status izdejstvovali 1918. godine putom Velike narodne skupštine. Zato novembar, možemo reć, imajuć u vidu i ovaj 30. da je misec ostvarivanja u potpunosti naši prava.

Šta je još bitno sa ovog aspekta istaknit? Kako se društvo sve više demokratizovalo, i kako se razvijao pravni sistem zaštite u oblasti nacionalni i manjinski prava, tako je i Bunjevačka matica inicirala da i bunjevački nacionalni korpus prati te promine. I 2003. godine, posli donošenja Zakona o nacionalnim manjinama i Zakona o nacionalnim savitima, doneta je odluka da i bunjevački narod osniva svoj Nacionalni savit. To nije bila laka odluka. Zašto? Jel u našim dušama, srcima, imajuć u vidu i 1918. godinu, kad smo učestvovali u konstituisanju nove države, naš narod je bio jedan od konstitutivni. Međutim, tad se pojavila jedna dilema. Dal prihvatit realnost, i obezbedit kroz zakonodavnu aktivnost zvanično, neizbrisivo pravo na naše ime, il živit u nacional-romantizmu iz perioda iz 19. vika i početkom 20. držat se i dalje da smo konstitutivan narod, što nije logično, jel nas ima, bilo nas je 20-21 hiljada, što je nerealno da 21 hiljada mož bit konstitutivna zajedno s većinskim narodom. I kad smo prisikli to u našem korpusu, i kad smo postali racionalni, to je bio još jedan potez u učvršćivanju našeg nacionalnog identiteta. I tad je Nacionalni savit i bunjevački nacionalni korpus ostvario kulturnu autonomiju, što imaje i ostale nacionalne manjine. I mislim da je to bio jedan od istorijski datuma di je pokazana i svist našega naroda i mislim di je i uloga Bunjevačke matice u svim tim procesima bila ona kako je i očekivo naš narod.

Što se tiče te odgovornosti prema sopstvenom narodu, Bunjevačka matica je isto pokazala prilikom formiranja posebni birački spiskova, isto tako i prilikom sprovođenja neposridni izbora za Nacionalni savit, u drugom mandatu. Isto sad prilikom popisa stanovništva.

Suzana Kujundžić Ostojić

Sto godina bunjevačke Dužijance

Izlaganje pridsidnice Izvršnog odbora Nacionalnog savita bunjevačke nacionalne manjine mr Suzane Kujundžić Ostojić, na obilježavanju Dana Dužijance 15. avgusta 2011. godine u Grdskoj kući u Subotici

Okupili smo se danas za Dan Dužijance 15. avgust, na Veliku Gospojinu, da proslavimo još jedan kraj žetve, još jednu godinu u kojoj će bit dosta, ako ničeg drugog, ono bar kruva našeg svagdašnjeg.

Na ovim nepriglednim poljima ravnice naši stari su se vikovima paštrili ocigurat sebi opstanak. A imat dosta žita za cilu godinu i imat uvik kruva na astalu bio je razlog za veliku radost.

Običaj dužijance zadire daleko u prošlost i svakako se ubraja u jedan od naši najstariji običaja - zafale Bogu na rodu žita.

U proteklim godinama ode na ovim svečanim akademijama, kad je rič o Dužijanci, često smo imali priliku čut da ovaj običaj imaje i drugi narodi: Česi, Poljaci, Slovenci.... al svaki Bunjevac ipak ljubomorno drži da je Dužijanca samo naša i ničija više. Jel ko je više i željnije isčekiva cile godine? Ko je njezino obilježavanje tako brižljivo osmislio, uveo u crkvu a samu proslavu podigo na viši nivo? I tog se drži cio vik. Zato je i Bunjevački nacionalni savit, kad je imo pravo odabrat četri svoja najveća praznika, odabro Dužijancu, čiji dan danas slavimo.

Kadgod je Dužijanca bila običaj u bunjevačkim familijama, di se slavio kraj žetve, tog osam miseci dugačkog puta od posijanog simena žita do

njegove žetve. Za sve to vrime oči paora uprte su u nebo i ufaje se u Boga da će dat i kiše i sunca koliko treba i kad treba i da će sačuvat rod od ampe.

Ris je, slažu se svi ratari, kadgod bio najteži fizički poso. Od zore, pa priko dana po jakom suncu, sve dok se vidi radit, risari su zriilo žito ručno kosili, kupili u snopove, vezivali i na kraju sadivali u krstine. Radili su u paru muškarac i žena, risar i risaruša, a od veličine njive zavisio je i broj risara. Nji je pridvodio bandaš s bandašicom, koji su ris većinom radili za gazde, a plaćani su po pogodbi, obično od procenta roda žita i broja krstina.

Kad se istira poslidnja pripelica, završena je kosidba. Njiva se očisti i ograbi mršavina, a risaruše opletu vinac jel krunu. Vinac se mećo bandašu na šešir, koji on metne na glavu pa vodi svoju bandu prid gazdu. Ode će nuz čašu vina jel vode, izdivanit kaka je litina i koliko je bilo krstina žita. Kruna jel vinac, koji su se uvik pleli samo od pšeničnog žita, pridaje se domaćici koja ga poškropi sa svetom vodom i čuva u ambetušu jel u sobi do slideće godine. Domaćin sve risare ponudi sa svečanim ilom, a posli dogovora oko privoženja pokošenog žita, svako bi krenio svojoj kući.

Od ove dužijance, koja se odvijala u krugu familije, ko slavlje završene žetve, nastala je proslava Dužijance kaku znamo i danas.

U to novo ruvo ovaj običaj Dužijancu je obuko velečasni Blaško Rajić, 1911. godine, prija tačno sto godina. Odlakeg ideja za ovako organizovanje Dužijance Zvonko Stantić u svojem tekstu "Dužijanca ko naša obaveza" kaže da je to ideja na koju je Rajić došo dok je bio kapelan u Dušnoku i Santovu, di se, ko i u ciloj Mađarskoj slavio Sent Ištvan 20. avgusta.

Tako je u župi Svetog Roke, održana misa zafalnica, proslavljen ris a poslipodne bandašicino kolo. Za izbor bandaša i bandašice, osim vridnoće, sad se pazilo i na lipotu, al i na ugled familije iz koje potiču. Dužnost bandaša i bandašice je bila i nastaćit žito za krunu, vinac i

kićenje crkve, a bandašica je još imala obavezu i priredit bandašicino kolo.

I kad bi se kaki sociolog počo baviti analizom Dužijance, tokom ovi sto godina kako se organizovano slavi, naišo bi na mnoge istorijske, kulturološke i sociološke naslage.

Dužijanca je prigurala dva svitska rata, posli Prvog priselila se u katedralu, a prija Drugog počela se slaviti misto krajom jula na Veliku Gospojinu 15. avgusta, što se do danas zadržalo. Svečene povorke polazile su izvan varoši od kakog križa, na čelu s konjanicima, za njima žitom okićene karuce, a u njima bandaš i bandašica, pa njeva brojna pratnja risari, jenge i mastalundžije, a svi obučeni u najlipše bunjevačke nošnje.

Prominilo se država i država, društveni sistema, kraljova i pridsidnika, a Bunjevci i Dužijanca su ji uvijek dočekivali i ispraćali, virni ponajviše sebi i svojoj tradiciji. Ona je bila i ostala jedna od najlipši manifestacija grada Subotice, ko i Dužionica u Somboru.

Virujemo da dolaze bolji i drugačiji dani u gradskom i crkvenom dilu organizovanja ove manifestacije di će Bunjevci dobit svoje misto, onako kako njim i pripada.

U ovu krunu, na stotu Dužijancu, utkali smo svu svoju ljubav i poštivanje prema svojim bunjevačkim velikanima: Ivanu Antunoviću, Ambroziju Bozi Šarčeviću, Blašku Rajiću, Marku Peiću i mnogim drugima; prema našoj ravnici, zvucima tamburice i miloj ikavici. Utkali smo želje i nadanja u nove generacije koje će, iako nisu okusile težinu risa, znat uvijek cinit ovaj težak poso naši pridaka i prinosit ga s kolina na kolino, onako kako su ga čuvali i nama pridali naši stari. Običaje niguju i čuvaje ljudi, isti oni koji će u oktobru za popis stanovnika na pitanje - nacionalnost kazat: Bunjevac, a maternji jezik: bunjevački!

Studije

Suzana Kujundžić Ostojić, Aleksandar Raič

Održivost nacionalnog razvoja etničke manjine Bunjevaca u Srbiji

Saopštenje podneto na: Seventeenth Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities (ASN), Columbia University, Harriman Institute, New York, NY. April 19-21, 2012. PanelBK21

Sažetak: Članak nastoji problem bački Bunjevaca razmotrit sa stanovišta savremenog pokreta Bu-njevaca za obnavljanje njegovog razvoja kao nacije bez države. Istraživanje polazi od hipoteze da se manjinske etničke grupe mogu održati i izaći iz vjekovnog ometanja svojeg razvoja, ukoliko obezbude neophodne elemente nacionalnog razvoja. U prvom delu članka utvrđena je priroda i naznačeni su faktori koji sprječavaju i/ili omogućavaju nacionalni razvoj mali etnički grupa u okruženju nastajućih nacionalnih država. U drugom delu članka prikazani su i diskutovani indikatori malog ugroženog naroda i konstatuje se kako su bački Bunjevci primer takog malog naroda u Srbiji i Mađarskoj (na prostoru tzv. Bajskog trougla). Naposljetku, dat je odgovor na pitanje koje promjene su neophodne za ostvarivanje težnji bački Bunjevaca kao posebnog slučaja malog ugroženog naroda u Balkanskom okruženju.

Ključne riječi: etničke manjine, nacionalni razvoj, faktori ometanja razvoja, nacionalni razvoj bački Bunjevaca

Bunjevci su narod koji se, tokom 17. veka, postepeno naseljavao u Bačkoj (južnoj Ugarskoj). Predstavljao je (pored Srba) okosnicu vojne granice Austrijske imperije nasuprot nadiranju Otomanske imperije. Prošao je transformaciju od gorštačkog pastirskog (vlaškog) naroda (Bidermann, H.I., 1893; Fine, John V.A., 2009) u moderan ravničarski zemljoradnički narod. Istrpeo je, tokom 19. i 20. veka, asimilacione pritiske novonastalih država-nacija (Mađarska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslavija). Između 1945. i 1990. godine zabranjen je kao posebna nacionalnost i administrativno kategorizovan u hrvatsku nacionalnost. Poslednje dve decenije, mali ugroženi narod bačkih Bunjevaca se budi, osvrćući se prema teškoj prošlosti i upućujući brižan pogled prema neizvesnoj budućnosti (Kundera, M. 1993; Abuloff, U. 2000).

Danas su Bunjevci suočeni sa istorijskom raskrslom: između svog nacionalnog razvoja kao malog naroda bez države i utapanja u konkurentne nacionalnosti, čiji državni razvoj na bunjevački narod poslednjih vek ipso deluje disolutivno, iscrpljujući njegove stvaralačke potencijale, čineći od njega mali ugroženi narod, i, kako ga samarićanski ponekada označavaju, „egzotični“ etnički relikto. Autori ove studije nastoje da razjasne ovu dilemu oslanjajući se na *hipotezu* prema kojoj, bez nacionalnog razvoja, bez uspostavljanja moderne socijalno-ekonomske strukture i kulturno-političke institucionalne nadgradnje, bunjevački narod u Bačkoj ne može izbeći sudbinu malih govornih zajednica čije isčeznuće, ako se ništa ne preduzme, sociolingvistički eksperti OUN predviđaju do kraja tekućeg veka.

Ovaj istorijski kroki bačkih Bunjevaca, daje okvir u kojem se postavlja problem čijem predstavljanju je namenjena ova studija. Slučaj bačkih Bunjevaca nije usamljen slučaj, nego je poseban primer borbe za opstanak i revitalizaciju niza malih naroda Balkana. Otuda, problem može da se postavi u opštijem obliku kao pitanje održivog nacionalnog razvoja malih ugroženih naroda u okruženju novonastalih nacionalnih država Zapadnog Balkana. Ovaj opštiji aspekt problema održivosti malih naroda u okruženju balkanskih država-nacija dotičemo u ovom radu ali ga ne razvijamo, iako on zasluđuje detaljnije istraživanje.

Problem ometenog nacionalnog razvoja bačkih Bunjevaca

Problem ometenog nacionalnog razvoja Bunjevaca nastao je sredinom 19. veka, u okolnostima uzleta nacionalnog buđenja naroda u južnoj Ugarskoj. Revolucija 1848. godine u Austrijskoj Monarhiji, na kratko, donela je na tlu Južne Ugarske, uspostavljanje začetka nacionalne države ugarskih Srba (Vojvodina srpska od 1849. do 1860). U toj nastajućoj državi bački Bunjevci su stekli prva iskustva o stvaranju nacionalne države.

Austro-Ugarska nagodba iz 1867. godine ukinula je tekovine nacionalnog pokreta sloven-skih naroda iz vremena Vojvodine srpske, a u mađarski državotvorno-nacionalni proces, ugradila strategiju potiskivanja srpskog i bunjevačkog, južnoslovenskog faktora, kao konkurentnog nacionalnog faktora koji može da ugrozi ostvarivanje vizije mađarske države-nacije. Na toj nacionalnoj ideološkoj osnovi otpočeo je proces uspostavljanja etničke dominacije mađarske nacije nad svim, mnogobrojnim, nacionalnim-etničkim grupacijama stanovništva na državnoj teritoriji Mađarske (u sastavu Austro-Ugarske monarhije).

Proces ograničavanja uslova održivosti etničkih grupa, potencijalnih nacionalnih korpusa, unutar mađarskih zemalja, u predtrijanonskim kao i u aktuelnim granicama, odvijao se metodima: 1) državne administrativne represije i 2) sistematske akulturacije, zaključno sa prirodnom asimilacijom, čiji poslednji minuti u Mađarskoj upravo otkucavaju (Feher I., 1993).

1) *Represivni metod*, administrativni pritisak u Mađarskoj, usmeren je, kroz 19. i 20. vek, na ometanje i zabranu javne upotrebe bunjevačkog govora, kulturnog okupljanja pod bunjevačkim znamenjem, školovanja na etničkom jeziku, na kategorizaciju Bunjevaca, u popisima stanovništva, kao Mađara (Mrđen, S. 2002). Ovo nastojanje imalo je podršku klera Rimokatoličke crkve (Šokčević, D.).

Specifični metod, u slučaju Bunjevaca, primenjivan je u periodima zategnutih odnosa Mađarske sa susednim državama, posebno sa Titovom Jugoslavijom. Nad mađarskim građanima južnoslovenskog

porekla (Bunjevci, Hrvati, Srbi, Slovenci) lebdela je pretnja prisilne deportacije iz Mađarske preko granice, u Jugoslaviju.

Proces agrarne reforme – ograničavanje inokosnog seljačkog zemljoposeda u Rakošijevoj i Kadarovoj Mađarskoj i u Vojvodini (na 10 hektara obradivog zemljišta) i komasacija parcela u korist zadruga (dodela seljačkim gazdinstvima zemlje lošijeg kvaliteta, udaljenijih od saobraćajnica, izmeštanje i rušenje salaša) i tzv. kolektivizacije u poljoprivredi (stvaranje seljačkih radnih zadruga po uzoru sovjetskih kolhoza), sveo je ekonomski potencijal Bunjevaca kao zemljoradničkog naroda na održanje tročlanog domaćinstva. Taj zahvat države u agrarne odnose prisilio je većinu zemljoradnika-salašara na preseljavanje u gradove i promenu socio-ekonomske egzistencije u prelaznu kategoriju radnika-poljoprivrednika. (U Mađarskoj preseljenje je usmereno u Baju i udaljenije gradove sa mogućnošću zapošljavanja van poljoprivrede. U Vojvodini preseljenje je uglavnom orijentisano u Suboticu, Sombor i okolne industrijske gradove.) Ovo preseljenje je bilo dopunski razlog prihvatanja nacionalne nominacije Bunjevaca kao Hrvata, Jugoslovena ili za neizjašnjavanje o nacionalnosti.

Osim direktnog državnog pritiska u egzistencijalnoj sferi ličnih prava građana bunjevačkog porekla, u poslednje vreme su, u Vojvodini, prisutni indirektni pritisci usmereni na nacionalno-političko svrstavanje u javnom životu i učešću na izborima za organe vlasti. Primeri u Subotici su: obaveza izjašnjavanja Bunjevaca kao Hrvata prilikom zapošljavanja u preduzećima pod kontrolom hrvatskog kapitala i prilikom ostvarivanja beneficija učenika (naknade za troškove školovanja, finansiranje ekskurzija i letovanja i sl. kao nagrade za uključivanje u nastavu hrvatskog jezika sa elementima nacionalne kulture).

Gledajući kroz istoriju, nesumnjivo ekstremni administrativni pritisak na Bunjevce izvršen je u maju 1945. godine na inicijativu, tada neprikosnovenog vrhovnog vođstva Komunističke partije Jugoslavije. Policijskim dekretom je zabranjeno nacionalno izražavanje Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj i poništeni su njihovi lični dokumenti sa naznakom lično izabrane narodnosti Bunjevac ili Šokac, i zamenjeni dokumentima sa propisanom nacionalnošću Hrvat. Ovaj represivni postupak države

sadržavao je nameru eliminisanja nastojanja bačkih Bunjevaca i Šokaca da se nacionalno konstituišu i razvijaju kao moderni nacionalni subjektivitet. U nekoliko puta, posle 2006. godine, ponavljanim zahtevu političkih reprezentanata hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini, da se ograniči i, u krajnjoj liniji, zabrani obnovljena društveno-politička i kulturna egzistencija bunjevačke nacionalne manjine u Srbiji, nazire se očekivanje da je moguća aktuelizacija administrativne zabrane narodnosti Bunjevaca i Šokaca iz 1945. godine.

Svojstvo represivne metode su njeni brzi ali površni rezultati. Iako su Bunjevci eliminisani iz javnog života, lišeni institucija bitnih za očuvanje svog etničkog i razvoj elemenata nacionalnog identiteta, u sferi privatnog, susedskog, svakodnevnog života, održao se njihov govor, kulturni običaji, muzički / folklorni izraz. Ovu činjenicu registrovali su popisi stanovništva Mađarske putem izjašnjavanja popisivanih građana o maternjem jeziku uporedo sa identifikovanjem njihove nacionalnosti.

Kakav je bio smisao represivnih državnih politika prema Bunjercima? Ograničavanjem ekonomskog, poljoprivrednog potencijala ovog naroda, podsećeni su njegovi tradicionalni egzistencijalni oslonci. Ukidanjem obrazovnog, kulturnog i informativnog sistema postignuto je dovođenje naroda u stanje koje omogućuje njegovu stigmatizaciju: stvaranje, kod većinskog naroda i drugih nacionalnih grupacija, imidža Bunjevaca kao "prostačkog" naroda, bez razvijenog jezika, bez književnosti i istorije, bez socijalnog sloja inteligencije, što je doprinelo da se školovani pripadnici otuđuju i napuštaju sopstveni narod. Osim toga, pritajena represija dopirala je iz bezbednosnih ešalona obe države, koja je narod sa obe strane granice Mađarske i Jugo-slavije / Srbije, opteretila podzrenjem (kako posle 1920., tako i posle 1948. godine tokom sukoba KPJ sa Informbiroom a i u vreme ratova iz poslednje decenije prošlog veka) i doprinela naseljavanju prigraničnih, tzv. kriznih zona, nacionalno i ideološki pouzdanijim stanovništvom.

2) *Sistematskoj akulturaciji*, posebno prirodnoj asimilaciji (Feher), Bunjevci su bili izloženi od strane državno-nacionalnih okruženja, kojima su, od svog doseljenja u Bačku, pripadali.

Državno asistiranom akulturaciji Bunjevci su, celinom svoje populacije, između 1867. i 1918. godine i 1941. i 1944. godine, bili podvrgnuti putem *mađarizacije*. Sveobuhvatnim programom uvođenja u kulturu većinskog mađarskog etniciteta, prvenstveno učenja mađarskog jezika, književnosti, istorije, kod Bunjevaca je razvijano osećanje prihvatanja / inicijacije u razvijeniju kulturu, čijim ovladavanjem se otvara pristup privilegijama dominantnog nacionaliteta. Zanemarivanjem, prećutkivanjem izvorne kulture Bunjevaca, stvaranjem prepreka njenom razvoju i rasprostiranju među Bunjencima, stvorena je slika o tom narodu kao nesposobnom za modernan nacionalni razvoj. Takva predstava imala je povratan uticaj na Bunjevce školovane u uslovima mađarizacije: u mlađe generacije Bunjevaca usađena je odbojnost prema izvornoj, tradicionalnoj kulturi i potisnuto je interesovanje za poreklo i ključne aspekte sopstvenog etničkog identiteta.

O *srbizaciji* Bunjevaca može se govoriti tek nakon dospevanja dela njihove populacije u sferu srpske države-nacije (u okviru Kraljevine SHS / Jugoslavije). Srpski uticaj imao je realan efekat na deo bunjevačke populacije, koja se, posle 1919. godine našla u administrativnom području Vojvodine (od 1936. godine u Dunavskoj banovini), između 1919. i 1941. godine, odnosno, nakon 1944. godine do danas. Ovaj proces odvijao se uz državnu asistenciju, putem sistema obrazovanja mladih generacija Bunjevaca po programima identičnim za ukupnu učeničku populaciju srpske nacionalnosti, bez informacija o etničkoj posebnosti Bunjevaca. No, efekti ovog procesa bili su ograničeni delovanjem hrvatske nacionalne i katoličke konfesionalne propagande, koja je Bunjevce nastojala da privuče i zadrži u sferi razvoja hrvatske nacije. Efekti obrazovanja, zanemarivanja etničkog identiteta i kulture Bunjevaca, utapanja bunjevačkog stanovništva u urbano okruženje kao manjinske zajednice, efekti banalnog nacionalizma i, posebno, relativizacija etničkih / nacionalnih specifičnosti u periodu jugoslovenstva, doveli su do sadašnje jezičke integracije većine Bunjevaca u srpski kulturni ambijent (prema popisu stanovništva Srbije 2002. godine 58,7% Bunjevaca i 63,9% nacionalno izjašnjenih Hrvata u Vojvodini deklariralo je da im je srpski jezik maternji jezik). To su znaci daleko odmaklog procesa prirodne asimilacije Bunjevaca u kulturno okruženje većinske nacije.

Hrvatizacija Bunjevaca započela je uporedo sa buđenjem i ekspanzijom hrvatskog nacionalizma, i odnosila se na celinu bunjevačkog naroda u Ugarskoj i, u kasnijoj Kraljevini SHS i svim jugoslovenskim državama, do aktuelne srpske nacionalne države, kao i na nemađarizovane Bunjevce u Mađarskoj. Ovaj pravac akulturacije delovao je na ključne elemente etničkog identiteta Bunjevaca: na primordijalistički pojmljeno poreklo, neposredno izvodeći etnogenezu Bunjevaca od izvornih Staro-Hrvata (lokalizacija pra-postojbine Bunjevaca u Crvenoj Hrvatskoj), na ikavski govor i na celokupnu narodnu kulturu (odevanje, muzika, pesme, običaji, ishrana, i dr.). Elitna hrvatska kultura, književnost, muzičko i likovno stvaralaštvo, nastalo pod uticajem hrvatskog nacionalizma, uključujući stvaralaštvo bunjevačkih autora inspirisanih hrvatskom nacionalnom ideologijom, identifikovana je i kao baština Bunjevaca (podunavskih, bačkih Hrvata) (Sekulić, A.,1989, 1996.). Bački Bunjevci su, ovim postupkom podvrgnuti asimilaciji u hrvatski narod kao njegova subetnija. U novijim istorijskim istraživanjima hrvatskih autora ovaj postupak biva kritički dekonstruisan (Budak, N. 1994; Šarić, M. 2008).

Faktori absorbovanja Bunjevaca u nastajuće nacionalne države

Opisani metodi akulturacije primenjivani su radi obuhvatanja etniciteta, malih naroda, zatečenih na politički kontrolisanoj državnoj teritoriji, u nastajuću naciju-državu. Prihvatanje strategije akulturacije, kao temeljnijeg ali dugoročnijeg procesa absorbovanja ma-njinskih etniciteta u nastajuću naciju-državu, može se dovesti u vezu sa nekoliko faktora.

1) Opšti, strukturalni faktor odnosi se na *etničku neutralizaciju i asimilaciju manjinske inteligencije* kao cenu ulaska njenih pripadnika u strukturu vladajuće klase-nacije. Kad je reč o Bunjevcima, taj faktor je prisutan u strategijama stvaranja nacija od 19. veka do danas, ali se on može konstatovati još tokom 17. veka, u prapostojbini (dolina Neretve tokom kandijskog rata 1645.-1669.) i u dalmatinsko-hrvatskoj etapi migracija Bunjevaca (na Tromeđi habzburškog, mletačkog i otomanskog uticaja). Dodeljivanjem feudalnih privilegija, naslednih titula vlaškim/morlačkim/ bunjevačkim prvacima (knezovima, vojvodama, serdarima) od strane Mlečana, Habzburga, Osmanlija, stvaran je oslonac za uspo-

stavljanje podaničkog statusa plemena na čijem čelu su ovi prvaci funkcionisali. Hrvatsko plemstvo je nastojalo da obezbedi naseljavanje Vlaha / Bunjevaca na svojim planinskim posedima iz ekonomskog razloga ali, kao i dalmatinski gradovi, hrvatska i vlaška / bunjevačka populacija u kontinentalnoj Dalmaciji i Hrvatskoj (Cetinskoj krajini, Lici i Krbavi, zapadnoj Slavoniji) ostajale su etnički razdvojene, bez uspostavljanja rodbinskih veza. Razloge ove etničke distance između Hrvata i Vlaha / Bunjevaca, istraživači (Bidermann, 1893) nalaze u staleškoj zatvorenosti Hrvata organizovanih od doseljenja na prostor zapadnog Balkana kao vojničkih zadruga, sa ugledom ratničke elite i sa očuvanom političkom strukturom (biranje banova, feudalni Sabor, državnost priznata od strane vizantijskih, gotskih, ugarskih i habzburških dinastija kao i od strane poglavara Rimokatoličke crkve). Hrvatizacija nehrvatskih etniciteta rimokatoličke veroispovesti na teritoriji savremenih hrvatskih zemalja (D.Mandić, 1973), novija je pojava, povezana sa počecima stvaranja hrvatske nacije.

2) *Kolonizacija* seljačko-zemljoradničkog stanovništva radi promene etničke strukture južne Bačke / Vojvodine u korist državotvornog naroda (Srba, Mađara) i stvaranja etničke mešavine državotvorne nacije, kao većinske, sa drugim etnicitetima, kako bi se ubrzala akulturacija i onemogućio demokratski uticaj lokalnog većinskog stanovništva (Bunjevaca, Srba, Mađara). Tokom mađarske dominacije Bačkom 1941-1944. godine, obavljena je kolonizacija Sekelja iz karpatskog bazena, preseljavanje mađarskih bezemljaša značajnih za formiranje klase biroša-najamnika na imanjima mađarskih latifundista. Istovremeno, mađarske vlasti su preduzele iseljavanje srpskog stanovništva iz Bačke, posebno kolonista nakon prvog svetskog rata.

Srpska kolonizacija Vojvodine bila je orijentisana na stvaranje inokosnih seljačkih zemljoposeda (posle 1919. godine kao i nakon 1945. godine). Srpski nacionalni interes promene etničke strukture Vojvodine proisticao je iz činjenice da sve do 1945. godine Srbi u Vojvodini nisu većinsko stanovništvo. Iseljavanjem 1945-1948. Nemaca i, delimično, Mađara, i doseljavanjem kolonista, pretežno Srba i delom Crnogoraca, neznatno Hrvata, stvoren je uslov srpskog demokratskog upravljanja razvojem Vojvodine. Ostvarivanje tog srpskog nacionalnog interesa, istovremeno

je, kada je reč o Bunjercima, na severu Bačke smanjen njihov relativni demografski udeo a, s tim, i njihov politički značaj u Subotici kao “bunjevačkoj prestonici”.

Kolonizacija Hrvata u Vojvodini tokom 1941-1944. u Sremu (pod kontrolom NDH) bila je aspekt strategije jačanja hrvatskog nacionalnog uticaja u Sremu. Nakon 1944. godine, efekti ove kolonizacije su smanjeni. Između 1945. i 2011. godine tekla su manja naseljavanja Hrvata u Vojvodinu, prvenstveno pripadnika obrazovanog sloja-inteligencije (nastavak međuratne radićevske strategije jačanja hrvatskog uticaja u Subotici i Somboru) (M. Bara, sine anno) ali i spontanij ekonomskih migranata. Iseljavanje stanovništva iz Vojvodine u Hrvatsku, između 1990. i 2000. godine, dostiglo je, prema hrvatskim izvorima, 30 hiljada stanovnika hrvatske denominacije.

3) *Politička instrumentalizacija* bačkih Bunjevaca od vladajućih elita korišćena je u prelomnim istorijskim etapama nacionalnih konfrontacija. Mogu se identifikovati tri takve istorijske situacije. Prva je u vreme krize vlasti / političkog sistema Austro-Ugarske krajem Prvog svetskog rata i utvrđivanja granica Mađarske na osnovu Trianonskog sporazuma. Druga je proizašla iz narastajuće političke krize krajem Drugog svetskog rata, kada se takođe očekivalo novo razgraničenje Mađarske sa Jugoslavijom. Neizvesnost ishoda Drugog svetskog rata, navela je Hortijev režim da pridobije bačke Bunjevce kako bi poslužili kao politički faktor sklon zadržavanju dela Bajskog trougla u granicama Mađarske. Treća istorijska situacija nastala je uoči raspada Jugoslavije (1989.-1992.), kada je Miloševićeva strategija okupljanja svih Srba u jednoj državi sadržavala potencijalnu opasnost za realizaciju tog projekta na severu Bačke (moguća međunarodna intervencija u korist mađarske populacije).

U opisanim situacijama vladajuće elite su, radi sopstvenih interesa, pružale Bunjercima mogućnost kontrolisanog političkog izražavanja i organizovanja. U takvim okolnostima među Bunjercima su dolazile do izražaja prorežimske političke struje; u prva dva slučaja promađarske a u poslednjem slučaju prosrpske. U okolnostima krize nacionalnog-državnog suvereniteta Mađarske nad središnjom Bačkom (Bajski trougao), autohtonost Bunjevaca postaje potencijalno značajan faktor

očuvanja mađarskih nacionalnih interesa. Preplitanje nacionalnih interesa Mađarske i Hrvatske na tlu Bačke, bio je motiv da mađarska politička elita potraži oslonac u autohtonim težnjama Bunjevaca, nasuprot hrvatskoj nacionalnoj orijentaciji u tom stanovništvu. Ova politička instrumentalizacija autohtonosti Bunjevaca nije dala, u oba historijske situacije, očekivani rezultat.

Najnovija situacija se razlikuje od prethodnih. Srpski nacionalni interes očuvanja suvereniteta nad severom Bačke mogao je da se osloni na autohtonost Bunjevaca tek nakon uklanjanja zabrane nacionalnog izražavanja Bunjevaca iz 1945. godine. Uklanjanje te zabrane srpska vlada je učinila de facto 1990. godine na zahtev bunjevačko-šokačke delegacije. Trebalo je da prođu skoro dve decenije dok status Bunjevaca, kao nacionalne manjine, nije pravno regulisan potvrđivanjem Statuta AP Vojvodine na Skupštini Republike Srbije 30. novembra 2009. godine. Sticanjem statusa nacionalne manjine, ravnopravne sa većinskim narodom i drugim nacionalnim manjinama, bački Bunjevci su otpočeli svoju nacionalnu obnovu, doprinoseći realizaciji multietničke, multikulturene zajednice u AP Vojvodini. To je važan doprinos proevropskoj legitimaciji Republike Srbije u nastojanjima da postigne integraciju u Evropsku Uniju. Ova revitalizacija autohtonosti bačkih Bunjevaca, moguća je u ovim izmenjenim historijskim okolnostima i doprinos je pomenutom procesu evropske integracije Srbije. Takav efekt dehrvatizacije dela bačkih Bunjevaca nije dovoljno cenjen u proevropskoj političkoj eliti Srbije / Vojvodine zahvaljujući i kritici nacionalne rehabilitacije bačkih Bunjevaca, od strane političke elite hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini (predstavnik dela bunjevačkog etničkog korpusa koji je uključen u hrvatsku nacionalnost).

Politička instrumentalizacija Bunjevaca ne odnosi se samo na bačke Bunjevce, nego se takav odnos može zapaziti takođe od strane hrvatske nacionalne elite prema hrvatskom stanovništvu sa historijskih bunjevačkih područja zapadne Hercegovine (Raspudić, N., 2009.).

Držeći se našeg predmeta – bačkih Bunjevaca, prethodno adresirani problem može se sažeto formulirati u dva istraživačka pitanja: (1) Može li etnička grupa bačkih Bunjevaca da opstane, da prestane da bude mali

ugroženi narod, koristeći mogućnosti stečene dobijanjem statusa ravnopravne nacionalne manjine u Srbiji / Vojvodini? (2) Koje promene su neophodne, da bi bački Bunjevci ostvarili održivi nacionalni razvoj? Ova pitanja orijentišu empirijsku analizu koja treba da pokaže prirodu i razmere ugroženosti ove etničke manjine u Srbiji.

Metod empirijske analize Bunjevaca

Konkretno empirijsko sociološko istraživanje etničke manjine Bunjevaca pretpostavlja formulisanje teorijskog modela nacionalnog razvoja kao procesa izlaska etničke manjine iz njenog položaja ugroženog malog naroda. Takav model može poslužiti kao okvir empirijskog testiranja istraživačkih hipoteza izvedenih iz prethodno postavljenih istraživačkih pitanja.

Pristupajući istraživanju koje je rezultiralo nalazima i zaključcima ove studije, oslonili smo se na koncept malih naroda i njegovu operacionalizaciju primerenu empirijskoj analizi raspoloživih podataka o Bunjevcima.

Termin „mali narodi“ iskovao je češki pisac Milan Kundera, da bi označio zajednice koje nemaju „osećanje večite prošlosti i budućnosti“. Prema Urielu Abulofu, „mali narodi“ su etničke zajednice koje karakteriše trajna i duboko ukorenjena neizvesnost u pogledu njihove sopstvene egzistencije. U današnje vreme, „mali narodi“ sumnjaju u validnost svog, u prošlosti izgrađenog etničkog identiteta, i u ostvarljivost svoje nacionalne samouprave (national polity) u budućnosti.“ (Abulof, U. 2009).

Za pristup empirijskom istraživanju koristili smo kriterije za identifikovanje malih ugroženih naroda razvijene od strane estonskih istraživača Lauri Vahtre i Jüri Viikberg (1991). Ovi kriteriji identifikacije malog ugroženog naroda su: (a) još nisu iščezli; (b) njihovo glavno područje naseljenosti je na teritoriji jedne države (izgrađene od strane drugog naroda, a njihovi delovi mogu biti podeljeni na više administrativnih područja - država); (c) čiji broj je ispod 30 hiljada; (d) od kojih manje od

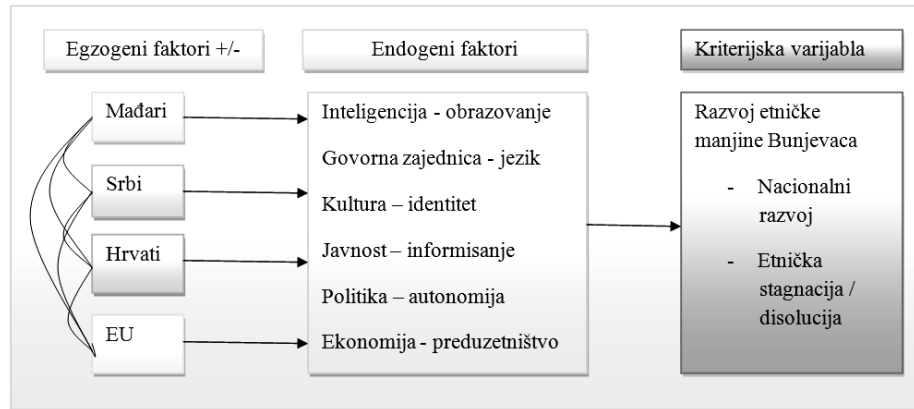
70% govori svoj maternji jezik; (e) koji čine manjinu na svojoj zavičajnoj teritoriji; (f) čija naseljenost je rasejana pre nego kompaktna; (g) koji nemaju škole, literaturu ili medije na svom svakodnevnom govoru.

Za empirijsku analizu bačkih Bunjevaca koristili smo raspoložive podatke popisa stanovništva Srbije i, delom, popisa stanovništva Austro-Ugarske (za 1910 godinu). Rezultati analize publikovani su u „Bunjevačkim novinama“ (2009). Izlaganje i diskusija ovog empirijskog istraživanja, data u nastavku, oslanja se na teorijski model koji smo konstruisali imajući u vidu saznanja o istorijatu bačkih Bunjevaca i o rezultatima drugih istraživača Bunjevaca.

Bački Bunjevci - mali ugroženi narod

Ova studija je pošla od *pretpostavke* da je opstanak etničke manjine Bunjevaca ugrožen ukoliko se ne postigne njihov nacionalni razvoj. Empirijskom analizom raspoloživih podataka, na bazi Vahtre-Viikberg-ovog modela identifikovanja malih ugroženih naroda, pokazali smo da bački Bunjevci spadaju u kategoriju takvih, malih ugroženih naroda. Pokazali smo, takođe, koji faktori ugrožavaju egzistenciju i etnički identitet bačkih Bunjevaca. Na osnovu rezultata ove empirijske analize, utvrdili smo da su ključni egzogeni faktori u modelu održivog nacionalnog razvoja Bunjevaca, procesi izgradnje okružujućih nacija-država: Mađara, Srba, Hrvata kao i Evropska unija. Kao glavni endogeni faktori opstanka i razvoja etničke manjine Bunjevaca identifikovani su: inteligencija – obrazovanje, govorna zajednica – jezik, kultura – identitet, javnost – informisanje, politika – autonomija, ekonomija – preduzetništvo. Krite-rijska varijabla zahteva posebno teorijsko i metodološko utemeljenje, jer ona treba da meri nacionalni razvoj etničke manjine Bunjevaca. Povezanost navedenih faktora nacionalnog razvoja Bunjevaca predstavljena je sledećim teorijskim modelom.

Slika 1 – Teorijski model nacionalnog razvoja etničke manjine Bunjevaca

Između egzogenih faktora postoje korelacije, što smo zapazili tragajući za faktorima ometenog nacionalnog razvoja bačkih Bunjevaca. Zapazili smo da između tri nacije-države, tokom njihovog nastajanja i razvoja, postoje napetosti i negativni korelacioni odnosi. Takve istorijske situacije su delovale ometajući nacionalni razvoj Bunjevaca. U najnovije vreme se zapažaju kooperacije država-nacija koje se uzajamno podržavaju štiteći recipročno svoje nacionalne manjine na račun Bunjevaca čiji razvoj je ometan (neuspele narodne inicijative Bunjevaca u Mađarskoj za dobijanje statusa nacionalne manjine različite od hrvatske manjine; takođe nastojanja političkih aktera hrvatske nacionalne manjine u Srbiji da onemoguće nacionalni razvoj vojvođanskih Bunjevaca). Poseban je slučaj ostvarivanja statusa ravnopravne nacionalne manjine Bunjevaca u Vojvodini, koji se može dovesti u vezu sa nastojanjima političke elite ove države-nacije da postigne članstvo u Evropskoj uniji. Ovde se postavlja opštije pitanje o Evropskoj uniji i integracionim procesima u njoj, kao egzogenom faktoru koji pozitivno doprinosi šansama nacionalnog razvoja etničkih manjina, u čemu i bačkih Bunjevaca. Ovaj odnos zahteva dodatna istraživanja, pogotovo nakon statusnog zakona usvojenog od strane parlamenta Republike Mađarske (Ieda, Osamu (ed.), 2006; Kántor, Zoltán (ed.), 2004).

Endogeni faktori su u gornjem modelu naznačeni i njihova dalja operacionalizacija predstoji. Navedenih šest dimenzija nacionalnosti Bunjevaca opisuju „zrelu pojavu“, etničku manjinu kao celovito razvijenu nacionalnu zajednicu. Pod navedenim dimenzijama modela podrazumevamo: razvijeni sloj *inteligencije* koji se obrazuje, do srednjoškolskog nivoa, u specifičnom školskom sistemu, a nakon toga stiže akademsko obrazovanje, ne gubeći kontakt sa svojom nacionalnom zajednicom; razvijenu *govornu zajednicu*, kojoj pripada preko 70% Bunjevaca, koji se svako-dnevno koriste stadardizovanim bunjevačkim jezikom; višeslojnu *nacionalnu kulturu*, od tradicionalnog „folklor“, do visoke kulture konkurentne na svetskom nivou književnog, likovnog, muzičkog i dr. stvaralaštva; *javnost* postojanja, rada i stvaralaštva bunjevačke nacionalne zajednice prisutne svakodnevno u sistemu informisanja, ne samo u medijima interno-etničkog nego i nacionalnog i međunarodnog pokrivanja; *političko organizovanje* bunjevačke zajednice koje obezbeđuje autonomiju u vođenju njenih poslova, uključujući međunarodni aspekt nacionalnog razvoja; *ekonomska politika*, realan uticaj na regionalni razvoj bitan za bunjevačku zajednicu i stvaranje nadgradnje za etnički podržano preduzetništvo. Informaciona i ekonomska povezanost ovih dimenzija, razrađenih na empirijske varijable, zahteva dalje istraživanje.

Kriterijska varijabla mora da obuhvati i izrazi varijabilitet predmeta koji u ovoj studiji stavljamo u fokus interesovanja. Ona, stoga, mora da bude višedimenzionalna i sposobna da meri kontinuum čiji su ekstremi: indikatori nacionalnog razvoja, s jedne, i indikatori etničke stagnacije / disolucije (asimilacija od strane egzogenih faktora, anomija, itd.), s druge strane. Ovako opisani teorijski model održivog nacionalnog razvoja etničke manjine bačkih Bunjevaca, namenjen je jasnom sagledavanju istraživačke hipoteze kojom smo se rukovodili.

Iz nalaza našeg ranijeg istraživanja (Bunjevačke novine, 2009), oslanjajući se na formulisani teorijski model, možemo izvesti odgovore na naša istraživačka pitanja: (1) Može li etnička grupa bačkih Bunjevaca da opstane, da prestane da bude mali ugroženi narod, koristeći mogućnosti stečene dobijanjem statusa ravnopravne nacionalne manjine u Srbiji /

Vojvodini? (2) Koje promene su neophodne, da bi bački Bunjevci ostvarili održivi nacionalni razvoj?

Bačkim Bunjercima je, dobijanjem statusa nacionalne manjine u Srbiji / Vojvodini, pružena šansa za izlazak iz situacije malog ugroženog naroda. Od šest Vahtre-Viikberg kriterija identifikovanja malog ugroženog naroda, samo u jednom području zapažaju se početni rezultati. Reč je o otklanjanju nerazvijenosti institucija nacionalno orijentisanih Bunjevaca koja predstavlja prepreku očuvanja i razvoja njihovog nacionalnog identiteta. Jedino na ovom području svoje nadležnosti, Nacionalni savet nacionalne manjine Bunjevaca, u Vojvodini pokazuje elementarne rezultate: stvaranje uslova uvođenja nastave Bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture u svih osam razreda osnovne škole u subotičkoj i somborskoj opštini (školske 2011/2012 godine ukupno 300 polaznika), povećanja satnice emitovanja radio programa na bunjevačkoj ikavici (radio Subotica i radio Sombor), izdavačka delatnost sa perspektivom prerastanja „Bunjevačkih novina“ od mesečnika u nedeljno izdanje, finansijska pomoć održanju bunjevačkih kulturno-umetničkih društava i udruženja građana. Nacionalni savet još nije uspeo da obezbedi saglasnost i finansiranje neophodnih kulturnih i obrazovnih institucija (Zavod za kulturu Bunjevaca, Obrazovni centar) kao i finansiranje projekta standardizacije bunjevačkog jezika.

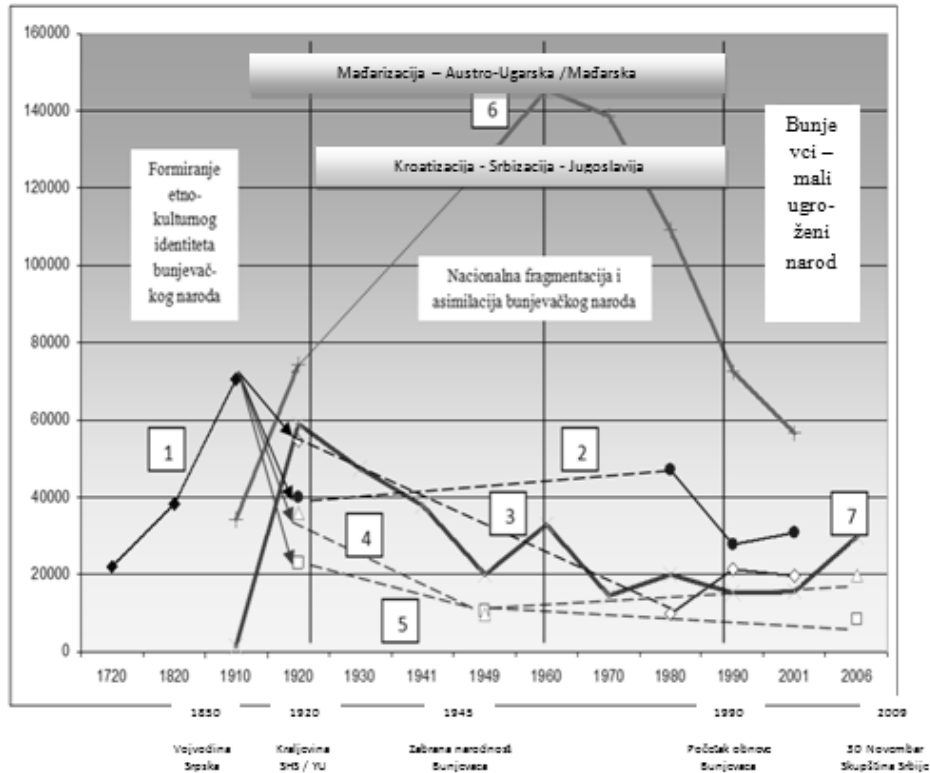
Izvan nadležnosti Nacionalnog saveta Bunjevaca su procesi koji bunjevački narod čine ugroženom etničkom manjinom u Srbiji:

(a) Proces iščezavanja, depopulacije bačkih Bunjevaca u Srbiji i u Mađarskoj, nije zaustavljen. I dalje se nastavlja depopulacija obe komponente bunjevačkog naroda - nacionalno orijentisanih Bunjevaca i bunjevačkih Hrvata.

Ometanje nacionalnog razvoja Bunjevaca, od strane nacionalno samokategorisanih bunjevačkih Hrvata, sprečava ranije nacionalno neizjašnjene Hrvate da se izjasne kao Bunjevci (verovatno i da se ponovo nacionalno izjasne kao Hrvati). Ambivalentan odnos srpske političke elite prema Bunjercima stvara deprimirajuću klimu, kako kod Bunjevaca okrenutih samostalnom nacionalnom razvoju, tako i kod

hrvatske nacionalne manjine, koja očekuje državnu intervenciju protiv nacionalne obnove bunjevačke zajednice, koju doživljava kao diverziju antihrvatskih, konzervativnih snaga srpskog nacionalizma. U Mađarskoj priznata

Slika 2 - Demografske i razvojne etape Bunjevaca / Hrvata u Austrijskoj i Austro-Ugarskoj Monarhiji, Mađarskoj i Jugoslaviji / Srbiji (Vovodini)

Napomena: 1-Bunjevačka populacija do nacionalne fragmentacije (od doseljavanja do mađarizacije), 2- Zajednica nacionalno izjašnjenih Hrvata bunjevačkog etničkog porekla u Vojvodini, 3- Populacija Bunjevaca u Vojvodini izjašnjenih kao posebna nacionalnost, 4- Populacija mađarskih bunjevačkih Hrvata (deo priznate hrvatske nacionalne manjine), 5- Populacija Bunjevaca i Šokaca u Mađarskoj (nep priznata nacionalna manjina, 6-Ukupna populacija vojvođanskih Hrvata, 7- Hrvatska nacionalna zajednice u Mađarskoj - obuhvata nep priznate Bunjevce i populaciju bunjevačkih i ostalih Hrvata koje je mađarska država priznala kao nacionalnu manjinu.

nacionalna manjina Hrvata takođe ometa nastojanje Bunjevaca nasilno kategorisanih kao Hrvata, da ostvare pravo na izjašnjavanje i nacionalni razvoj kao bunjevačke manjinske zajednice. Sa strane srpskih vlasti ova inicijativa Bunjevaca u Mađarskoj dosada nije dobila podršku.

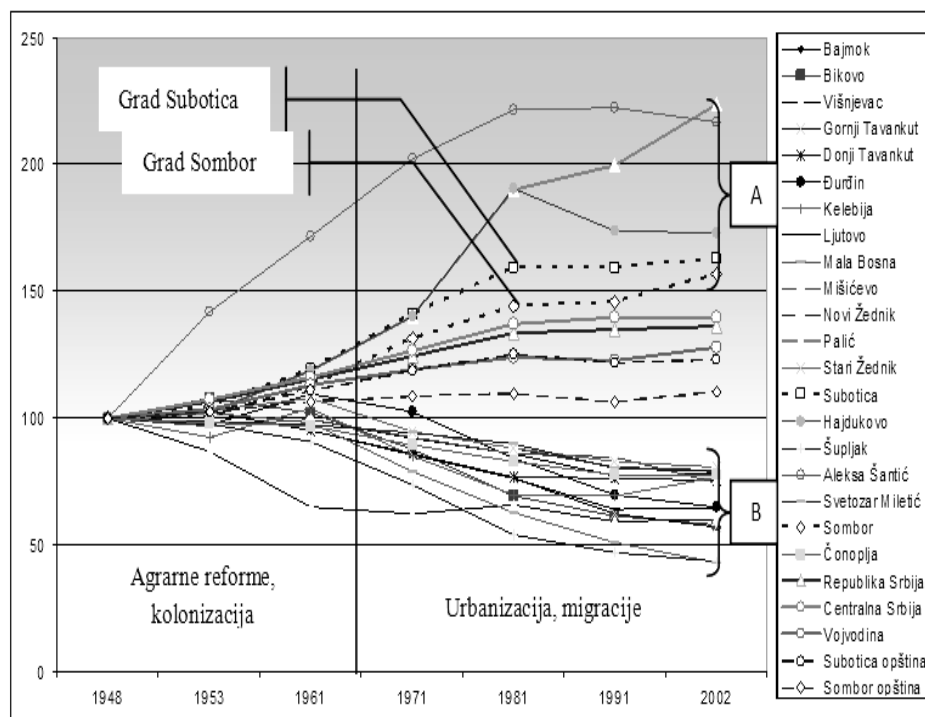
(b) Depopulacija stanovništva se nastavlja (u poslednjoj deceniji smanjivanje u subotičkoj opštini za 5% i u somborskoj opštini za 12%), u tome verovatno i bunjevačkog stanovništva. Nacionalno orijentisano bunjevačko stanovništvo u celokupnom Bajskom trouglu, zavičaju bačkih Bunjevaca, opada ispod granice demografske ugroženosti od 30 hiljada osoba.

(c) Govorna zajednica Bunjevaca je ispod 70%, i kada se obuhvate obe komponente bunjevačke populacije (nacionalno orijentisani Bunjevci i bunjevački Hrvati). Pohađanje izborne nastave Bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture, u školskoj 2010/2011 godini dostiže 11% odgovarajuće učeničke populacije. To je srazmerno udelu govornika bunjevačke ikavice u ukupnom bunjevačkom stanovništvu. Ovi rezultati aktivnosti preduzetih nasuprot nestajanju bunjevačke govorne zajednice i dalje ne otklanjaju izgleda iščezavanja ove zajednice do kraja tekućeg veka.

(d) U svom zavičaju, Bajskom trouglu, Bunjevci obe nacionalne orijentacije zajedno, imaju manjinski status (17,83%) u ukupnom stanovništvu subotičke i somborske opštine, iako je u tom području koncentrisano 95% svih Bunjevaca u Srbiji. U mađarskom delu Bajskog trokuta (sadašnje opštine Baja i Bačalmaš) od ukupno 93.104 stanovnika oko 8.500 ili 9,13% predstavlja bunjevačku populaciju koja je dala podršku narodnoj inicijativi za sticanje statusa nacionalne manjine. Etnički mešoviti sastav stanovništva ubrzava prirodnu asimilaciju (mešoviti brakovi, multietničko druženje adolescenata, i sl.).

(e) Bunjevci su naseljeni na geografski kompaktnom prostoru Bajskog trougla ali postojanje državne granice Srbije i Mađarske ima efekt dijaspore, otežanih kontakata između dva dela ovog naroda.

Slika 3 – Dugoročni trendovi rasta stanovništva dvadeset bunjevačkih naselja u Vojvodini, 1948-2002.

Napomena: U poslednjoj dekadi 2002-2012 samo Kelebija nije imala smanjenje stanovništva

Odgovor na drugo istraživačko pitanje odnosi se na skup endogenih faktora naznačenih u gornjem modelu. Oslanjajući se na taj model, možemo signalizovati moguće promene u institucionalnoj sferi.

1. Među prvim merama podrške nacionalnom razvoju bačkih Bunjevaca potrebna je reforma obrazovnog sistema, pružanje mogućnosti školovanja bunjevačke inteligencije na način na koji takvo školovanje, već decenijama, postoji kod vojvođanskih Slovaka (slovačka osnovna škola i

gimnazija). To je i preporuka Evropske unije u analizi manjinskih prava i obrazovanja bunjevačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji.

2. Pomoć naučnih institucija Srbije u dovođenju standardizacije bunjevačkog jezika do očekivanog ishoda (mišljenje jezičkih eksperata EU i ratifikacija jezika kao zvaničnog u Srbiji).

3. Razgraničenje kulturne baštine Bunjevaca i Hrvata. Otklanjanje sadašnje potpune negacije svih vidova bunjevačke baštine putem njenog tretiranja kao isključivo hrvatske baštine. Otklanjanje historiografskih konstrukcija o poreklu Bunjevaca i mehaničkog prenošenja ishoda integracije bunjevačkog etniciteta u hrvatsku naciju, zatečenog na teritoriji na kojoj je stvorena savremena hrvatska država, na bačke Bunjevce. Neophodno je poimanje pred-hrvatske bunjevačke kulture kao tekovine razvoja Bunjevaca, a početak razlikovanja kulture Bunjevaca i kulture Hrvata (čiji deo su kroatizovani bački Bunjevci) od momenta počinjanja hrvatskog nacionalnog pokreta tokom 19. veka.

4. Izlazak bačkih Bunjevaca iz anonimnosti i pružanje uslova njihove medijske promocije na način koji im pruža šansu za konkurenciju kvaliteta, doprinosu nacionalnoj kulturi Srbije i afirmaciju stvaralaštva bunjevačkih autora u međunarodnoj kulturnoj razmeni. Anonimnost je društvena i kulturna smrt malih naroda.

5. Stvaranje uslova učešća bunjevačke nacionalne manjine u parlamentarnom i drugom političkom životu Srbije. Posebni značaj kulturne autonomije Bunjevaca u subotičkoj i somborskoj opštini (na nivou lokalnih zajednica i opštine) ne može se zanemariti.

6. Podrška etničkom preduzetništvu, zadrugarstvu, inovativnosti zaslužuje posebnu pažnju. Podrška Vlade AP Vojvodine srpskoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj osnivanjem posebne etničke razvojne banke, može poslužiti kao model za izvlačenje Bunjevaca iz egzistencijalnih teškoća nagomilanih tokom poslednja dva veka njihovog osporavanja i marginalizacije.

Lista promena nije iscrpna niti su poznate povezanosti između naznačenih endogenih faktora održivog nacionalnog razvoja bačkih Bunjevaca.

Zaključak

Iz gornjih nalaza naše analize na prvo istraživačko pitanje moguć je odgovor: koristeći mogućnosti stečene dobijanjem statusa ravnopravne nacionalne manjine u Srbiji / Vojvodini (delovanje Nacionalnog saveta nacionalne manjine Bunjevaca), etnička manjina bačkih Bunjevaca nije u stanju da reši problem svog opstanka, i da prestane da bude mali ugroženi narod. Bunjevci su tokom poluvekovnog perioda zabrane javnog izražavanja i izolacije, zaostali u razvoju iza tzv. starih nacionalnih manjina u Vojvodini. I pored ovog nesumnjivog zaostajanja u razvoju, Bunjevci su i dalje tretirani po jednakim kriterijima finansiranja, obezbeđivanja smeštajnih i drugih uslova kulturne i demokratske aktivnosti. Osim toga, političke strukture nacionalne manjine Hrvata u Vojvodini, daleko snažnije, finansijski podržane od svoje matične države Hrvatske, Rimokatoličke crkve i od hrvatske dijaspore, ometaju nastojanja bačkih Bunjevaca da obnove svoj društveni položaj kao ravnopravne nacionalne zajednice.

Naše istraživanje ometanja nacionalnog razvoja Bunjevaca upućuje na značaj aktiviranja faktora koji omogućuju nacionalni razvoj Bunjevaca i, istovremeno, suzbijaju uticaj faktora koji izazivaju njihovu etničku stagnaciju i disoluciju.

Najuticajniji od takvih faktora su gore naznačeni egzogeni faktori: otklanjanje ometajućih delovanja država-nacija koje imaju neposredni ili posredni uticaj na opstanak i razvoj bačkih Bunjevaca. To se, prvenstveno, tiče promene odnosa Mađarske države prema nastojanjima tamošnjih Bunjevaca da ostvare status nacionalne manjine. Postupak pred parlamentom, oslonjen na mišljenje Mađarske akademije nauka (njenih eksperata za etničke i nacionalne manjine Dobos Balázs – TÓTH Ágnes) oslanjao se na argumente i pristup Bunjevcima razvijen od strane hrvatske nacionalne državotvorne historiografije. To se, takođe, odnosi na tretiranje Bunjevaca od strane Hrvatske. Pristup tom problemu, koji je nedavno inaugurisao Predsednik Hrvatske dr Ivo Josipović, pruža mogućnost da se odnosi u bunjevačkoj zajednici u Vojvodini dovedu u okvir uzajamnog razumevanja i miroljubive aktivne koegzistencije. Naposljetku, prihvatanje Bunjevaca kao nacionalne manjine, koja u Srbiji

nalazi domovinu, kao aspekta dugoročne strategije srpske nacionalne države prema nacionalnim manjinama, bitno je za njihovo sticanje osećanja sigurne budućnosti u srpskoj domovini.

Na drugo istraživačko pitanje - koje promene su neophodne, da bi bački Bunjevci ostvarili održivi nacionalni razvoj – izloženi su uvidi iz aktuelne prakse malobrojnih bunjevačkih institucija (prvenstveno Nacionalnog saveta Bunjevaca, Bunjevačke matice i Bunjevačkog informativnog centra). Ovaj odgovor je radije opominjući nego optimističan. Otkrivanje empirijskog modela koji omogućuje upravljanje procesom ovog razvoja, zahteva istraživanje, a pretpostavka za uspeh takvog poduhvata je stvaranje istraživačke institucije sposobne da prati izlazak Bunjevaca iz položaja malog ugroženog naroda.

Reference

Abulof, Uriel (2009), “Small Peoples”: The Existential Uncertainty of Ethnonational Communities, *International Studies Quarterly*, Volume 53, Number 1, March 2009 , pp. 227-248(22).

Bara, Mario (sine anno), Pregled povijesti Hrvata u Vojvodini, <http://www.zkvh.org.rs> (pristup: 20. 09.2012)

Barics, Dr.Ernő, A magyarországi horvátok nyelve) Dr. Barics Ernő, Blazsetin István, Frankovics György, Sokcsevics Dénes (1998), *Magyarországi horvátok*, Budapest: Körtánc Egyesület. URL:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszgi_kisebbsegek/Kortanc_sorozat/Magyarorszagi_horvatok/index.htm

Bartolini, Stefano (2006), A Comparative Political Approach to the EU Formation, URL: http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2006/papers/wp06_04.pdf,

Bidermann, H.I. (1893), *O etnografiji Dalmacije*, 2-go izdanje, Zadar: Pečatnja Ivana Woditzke

Budak, N. (1994), Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.

Bunjevački izdavački centar (2009), Bunjevačke novine, Subotica, Godina V Brojevi 47 do 51 Maj-Septembar 2009. godine –

URL:http://www.bunjevci.net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=21

Djurić, Vladimir, Slobodan Ćurčić and Saša Kicošev (1995), The Ethnic Structure of the Population in Vojvodina, The Serbian Questions in The Balkans, University of Belgrade, publisher - Faculty of Geography, Belgrade 1995. URL: <http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/djuric-curcic-kicosev-vojvodina.html> (Retrieved 10.03.1012)

Feher, Istvan (1993), Az utolso percben, Budapest

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/Magyarorszagi_nemzetisegek_kotei/Az_utolso_percben/index.htm

Fine, John V.A. (2009), When Ethnicity did not Matter in the Balkans, A Study of Identity of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early Modern Periods, The University of Michigan Press).

Historical data for Hungary URL:

http://www.radixhub.com/radixhub/sources/demographic,_ethnic,_religious_and_dwelling_information_of_settlements_in_the_1910_census
(Retrieved 19.03.2012)

URL: http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_4_pg_540.html (Retrieved 19.03.2012)

Ieda, Osamu (Editor in chief) (2006), Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship? 21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies No.9, the Slavic Research Center. URL: <http://src->

h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no9_ses/contents.html (Retrieved 06.03.2012)

Jubilarni zbornik života i rada SHS 1.XII 1918., Izdanje Matice živih i mrtvih SHS 1928.,

Kántor, Zoltán, Balázs Majtényi, Osamu Ieda, Balázs Vizi, Iván Halász (ed.) (2004), *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, 21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies No.4, the Slavic Research Center, URL: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/contents.html (Retrieved 06.03.2012)

Kundera, Milan (1992), *Les Testaments Trahis*. Paris: Gallimard. (1993, 25) -- *Testaments Betrayed*, essay in 9 parts, 1992

Kužić, K. (2005), *Prilog biografiji nekih Kačićevih vitezova te podrijetlu stanovništva njihova kraja*, Rad. Zavoda povij. znan. HAZU u Zadru, sv. 47/2005., str. 191–224.

Mandić, D. (1973), *Crvena Hrvatska (Red Croatia)* Chicago-Roma: ZIRAL

MRDJEN, Snježana (2002), *Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija*, *Stanovništvo*, god. XL, 1-4, 77-103. UDK 312.95(497)

Peruničić, Branko. (1958), *Postanak i razvitak baština na području Subotice od 1686 godine*, Srpska akademija nauka, Beograd: Naučno delo

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. STANOVNIŠTVO, REPUBLIKA SRBIJA, Republički zavod za statistiku, Beograd, februar 2003. NACIONALNA ILI ETNIČKA PRIPADNOST, Podaci po naseljima, KNJIGA 1

Raspudić, Nino (2009). *Dokona razmišljanja hercegovačkog akademskog gastarbajtera u Zagrebu (I. dio)*, *Naša ognjišta*, siječanj-veljača 2009.

http://www.hardomilje.info/index.php?option=com_content&task=view&id=189.

Raspudić, Nino (2009), U dobru Hrvati u zlu Hercegovci, Naša ognjišta

URL: <http://dobrici.webnode.com/home/> (Retrieved 18.03.2012)

Sekulić, Ante (1989), Bački Bunjevci i Šokci, Zagreb : Školska knjiga.

Sekulić, A. (1996), Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću, Zagreb.

ŠARIĆ, M. (2008), "Bunjevci u ranome novom vijeku: postanak i razvoj jedne predmoderne etnije" u: Živjeti na Krivom Putu. Sv. I, 15-43, FF press, Zagreb.

ŠARIĆ, Marko (2007), Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14., IDENTITET LIKE: Korijeni i razvitak, knjiga I, str. 326-384,

Tóth, Ágnes: (ed.): National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920-2001

Social Science Monographs, Boulder, Colorado - Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, 2005, 635 p. East European Monographs, No. DCXCVIII.

Unyi, Bernardin (1947), Istorija Šokaca, Bu-njevaca i franjevaca, Budimpešta: Mađarsko bratstvo; izdanje Bnjevčka Matica, Subotica

Vahre, Lauri and Viikberg, Jüri (1991), The Red Book of the Peoples of the Russian Empire, URL: <http://www.eki.ee/books/redbook/foreword.shtml>)

Memoari

Aleksandar Raič

Memoar ko književni oblik i njegov značaj za Bunjevce

Nakon osnivanja našeg Udruženja građana „Bunjevci“ u Novom Sadu, našli smo se prid pitanjom: „Čime možmo doprinit bunjevačkoj kulturi, čuvanju i razvijanju vrijednosti koje čine temelj identiteta naše male narodne zajednice?“ Nisu to mogla bit lipa bunjevačka divojačka i momačka kola el muzika, po kojima se danas Bunjevci pridstavlja u najlipčem svitlu svog tradicionalnog stvaralaštva.

Malo nas je u našem Udruženju, a i godine nas stige. Kad smo razmislili i pogledali se, svatili smo da su sićanja, iskustva našeg ditinjstva, mladosti i sazrivanja, često daleko od naši bunjevački korenova, bućur pun dragocinosti. Svatili smo da bi grijota bila kad ta iskustva ne bi pribilžili i ostavili u amanet našoj dicit i unucima.

Tako je rođena ideja „Pečata vrimena“ – ko programa nigovanja uspomina, sićanja, promišljanja i procinjivanja svega onog šta je u svakom od nas ostavilo dubok, drag el gorak trag.

A kad se osvrnemo na ovi prohujali šezdest-sedamdest, a za niki i osamdest godina, uvik nas obuzima tuga i teška uspomina na iščeznuće bunjevštine iz javnog života našeg zavičaja, subatičkog i somborskog kraja, pa i cile Vojvodine, Srbije. O kalvariji Bunjevaca u Madžarskoj da i ne divanimo. Ta mračna senka ostavila je na pečatu našeg životnog vrimena tamne, izbrazdane tragove, koji se provlače kroz stvaralaštvo savrimeni Bunjevaca.

Stvaranjem savremeni bunjevački pisaca memoara, biluže se i čuvaje sićanja o posljednji polak vika bunjevačke istorije, koju je obiluzio taj nezasluzeni, teški pečat izopštenja iz javnog života.

Memoarski književni žanr (Creative Non-Fiction) je pogodan za animiranje stariji generacija Bunjevaca, „čuvara sićanja“, jel omogućiva saradnju naratora, oni koji divane o svojim sićanjima, i kompetentni deskriptora sićanja, oni koji ta sićanja biluže, književno obrađivaje i priređivaje za objavljivanje. Na taj način, mogu se literarno obradit i publikovat vridne impresije, autorefleksije, analize okolnosti, subjektivna doživljavanja iz vrimenta ditinjstva i sazrivanja sadašnji stariji generacija Bunjevaca. Brez ove vrste memoarske književnosti mlađe generacije pripadnika bunjevačkog naroda su osuđene da budu „ljudi brez sićanja i etničke prošlosti“. S razvijenom memoaristikom, bunjevačka književnost mož ispuniti svoju ulogu čuvanja i podsticanja osavremenjivanja etno-kulturnog identiteta mladi generacija ovog naroda a time se otvara perspektiva kulturne i društvene revitalizacije Bunjevaca.

Naposlitku, ko cilj našeg nastupanja u javnosti, jeste podsticaj pisanja memoara med Bunjevcima. Stvaranje istorijske-autobiografske dokumentacije od značaja je za rekonstrukciju uslova stvaranja, održanja i razvoja etno-kulturnog identiteta Bunjevaca. Želimo pokazat da pisanje memoara nije nedostižna želja nego je umiče koje se mož naučit. Nikolko slideći memoarski zapisa, prvenci su njevi autora. Ponešeni osićanjima i udubljeni u slike dragi ljudi, krajolika, zamišljeni nad značenjom davno prošli događaja, uspili su nam dočarat boje i zvuke svog ditinjstva, svoji mladalački traganja za iščezlim bunjevačkim identitetom i za tajnim silama koje su zamrsile konce sudbine Bunjevaca.

Namira nam je da skupimo i objavimo u ovom zborniku, memoare Bunjevaca, i da tako doprinesemo afirmaciji pisaca memoarskog stvaralaštva na bunjevačkoj ikavici. Publikovanje kvalitetne memoarske književnosti na bunjevačkoj ikavici biće i doprinos međunarodnom priznavanju našeg lipog govora ko jezika, na kojim se nastavlja stvaralaštvo Bunjevaca koje su oni razvijali ko baštinu svoje viševikovne kulture.

Završavam ovu bilušku s porukom: Počmite bilužiti svoja sićanja. Ona postoje dok nas ima a ostaju za slideća pokolenja kad su poslata na okean vrimenta sačuvana u boci kaku pridstavljaje memoari.

Suzana Kujundžić Ostojić

Pečat vrimena

Šta je „Pečat vrimena“

Pečat vrimena su sociološki al lični memoari našeg - sadašnjeg vrimena u kojem žive i Bunjevci. Tačnije ričeno, u kojem se pokušavaju snać i živit i Bunjevci. Živit onako ko da nije bilo pedesetak godina mraka, nemogućnosti izjašnjavanja, generacija i generacija mladi Bunjevaca (i ne samo nji) koji su se stidili svojeg maternjeg jezika. Potpuna društvena izolacija, odsustvo ponosa na svoje poriklo - kod velikog broja.

Tu je i duboka rana bunjevačkog porikla koja je donela i podilu med samim narodom, na „naše“ i „vaše“, na Bunjevce i Bunjevce Hrvate. Tako slabi, razjedinjeni a nahuškani jedni na druge, podiljeni dubokim jarkom, koji je u pojedinim slučajovima napunjem i s mržnjom, satiremo i ono malo vridnosti koje su nam ostale. Podiljeni kaskamo za vrimenom u kojem živimo, neprilagođeni ko Bodlerovi Albatrosi, kadgod ponosne tice ove ravnice a sad ko nezgrapne tičurine koji nit znadu letit nit koracat. Izvrgnuti podrugivanjima nalazili smo različite (svako za sebe) modalitete socijalne mimikrije, kako bi što manje upadljivi bili bliži onom što se od nas očekivalo a što nismo bili.

Pečat vremena – ditiinjstvo

Kad dođemo na ovaj svit postajemo dio neprikidnog lanca nastavljanja vrste, produžetka života oni koji su bili prije nas, sa svojim zadatkom koji treba da ispunimo u ovom životu, tako kratkom i brezpovratno prolaznom. Malo je oni koji su to svatili a još manje oni koji su to svatili na vrime i imali kada svojim sprovođenjem života to ispunit.

Moji mater i otac zagledali su se jedno u drugo za vrime mise u Velikoj crkvi, di su dolazili salašari, ona iz Male Bosne, on iz Žednika.

Ljubav je ozvaničena brakom, i ubrzo posli vinčanja krenili su živit u varoš. Brez veliki škula, otac jel je nije volio, a mater jel joj nisu dali njezini da dangubi, bili su radnička klasa, mladi Bunjevaca, izgubljeni med običajima i kulturom koju nose u sebi a koja njim se svakodnevno obijala o glavu i pokazivala da su društveno neprihvatljivi i da se moraje odreć svega što je bunjevačko, kako bi bili podobni svojem šefu na poslu, kolegama, komšijama i ko zna kome sve ne.

Ubrzo su svatili da brez imetka i škole ne mogu nikako živit, zato su se okrenili trbuvom za kruvom i očli u Nemačku radit. U to vrime ja sam bila beba od šest miseci, ostavljena na čuvanje tatinoj tetki, matoroj divojki od šezdesetak godina. Bila je to prava salašarska kuća u varoši. Jedan sokak iza Beogradskog puta, a u košari krave, u oboru svinji, po koji badanj kuružnje posijan po avliji, u njezinom donjem dilu kamara slame i nahereni čardak. Živilo se, za današnje uslove, i više neg skromno, zdravo pobožno, u crkvu se išlo svaki dan. Teta je sa još osam braća i sestara i materom pobigla iz Madžarske 1918. godine. O tim danima često su znali divanit med sobom a kad bi me primetili oma bi divanili „holgoš“ (ćuti). Tako sam krišom načula kako su pobigli pošto je „baćo umro od jeptike koju je dobio na fronti“, kako su tili i „Stipana otirat u katane“ (najstarijeg sina) pa se moralo bižat, kako se „tamo“ nije smilo bunjevački divanit jel će tuć po leđi, kako su oni što su tukli Isusa metlom ušli u Kersku crkvu na konjima...

Moji su se posli godinu dana vratili iz Nemačke s dosta muke našli poso u socialističkim fabrikama. Mater je radila po dvi smene, tata po gradilištima širom Jugoslavije. Tako je moja sudbina opet bila Teta. Od nje sam krenila i u škulu i ostala sve do razvoda moji roditelja, u mojoj desetoj godini.

Tek sam pošla u prvi razred kad je mamu zvala učiteljica na razgovor.

- Znae Vaše dete lepo uči i napreduje, ali ono što je problem i zbog čega će imati smanjenu ocenu iz srpskohrvatskog je što ona zna samo bunjevački.

Mama na to nije kazala ništa, pognila je glavu i namrštila se isto onako ko kad joj je komšinca vikala jedared u svađi: "Salašari, niste vi za grad!" Mama je posli kazala Teti da manje samnom divani bunjevački a Teta njoj da dođoški ne zna i neće učiti pod stare dane.

Nediljom, dok je mama kuvala užnu, uvik je sviro mali crveni radio, piva Zvonko Bogdan, o salašima, konjima, Bunjevcima, a mama bi onako ovlaš zasukanim rukavom trla suze krišom da je ne vidim. Ni mi je bilo jasno šta tu ima za plakanje što je „grana mala al fina, ni što cura ima šlajer“, kad je to baš lipo.

Uslidio je i moj svečani prijem u pijonire. S ponosom sam donela titovku i crvenu maramu kući. Tata je zdravo pobisnio kad je to vidio.

- Jel ti vidiš u šta oni dicu tiraje i oblače? bisno je pito mamu. Mislila sam da će opet bit ko kod tete „holgoš“ al divan se nastavio.
- Vidim, šta ćeš, to sad tako svi nose, ne možeš nju izdvajat. Moždar bi se i mi tribali učlaniti u partiju, ovako nikad nećemo napridovat.
- Ja neću bit crveni, ti znaš šta su oni Bunjevcima uradili!
- Nemoj ti meni divaniti šta su uradili. Da nisu babi oduzeli oni sto lanaca zemlje ja danas ne bi morala raditi u fabriki od jutra do

mraka za koju krajcaru! Al kako ćemo dīcu izvest na put? (u to vrijeme rodio se i moj mlađi brat)

- Niki sam ja najviše za to što je kazo Marijan, nek ona iđe u duvne, tamo će joj bit najbolje.
- Mani, bojim se uvijek kad ode u crkvu da njim neće banit učiteljica, ako je vidi da iđe na vernauk oma će bit nevolje. Doduše, nije ona tamo sama, ima nji još iz razreda, al ako se okomi na nju to će malo vridit.

Naučila sam dođoški, što bi moja Teta kazla, tako dobro da mi se nikad ne bi ni otelo da pogrišim u škuli kaku bunjevačku rič. Učiteljica nikad nije „banila“ u crkvu al je znala tačno ko sve iđe na vernauk i u crkvu. Razvod moji roditelja utico je, izmed ostalog, i na to da nisam očla u duvne. Kad je posli razdova popo mami na ispovidi kazo da nema prava više se ispovidat, onda je i ona kazala: “Nemate ni vi pravo na moju ćer.”

Pečat vrimenta - mladost, studije

Ditinjstvo, mladost, pamtim po velikoj oskudici, borbi za život, strahu od ratova, koji su se 90-ti nizali jedan za drugim ko neprikidni đerdan.

“Čovik kad nije školovan i još ako je siroma, često ispadne glupav iako nije”, kazivala je moja mater. Iz tog gorkog iskustva izrodila se njezina čvrsta želja da se ja iškulujem. „Od tebe tražim nemoguće i očekivam da to ispuniš“, bile su riči s kojima me je ispratila na studije u Novi Sad. Studirajuć književnost učila sam i čitala o mnogim narodima i kulturama, al o Bunjvećima ništa, sve dok nisam upisala postdiplomske studije.

- Koji je Vam maternji jezik? upitala me je profesorica kad sam joj odnela svoj pismeni rad o renesansnoj književnosti.

Prvo je nisam razumila šta me pita, kako koji mi je maternji jezik?! čudila sam se. Neodlučno sam joj kazala: "Pa bunjevački, ako se to računa kao jezik."

- Ne znam da li se računa kao jezik, ali Vaš raspored reči u rečenici nije karakterističan za srpski jezik.

Vidi vruga, pomislila sam, ipak je Teta bila u pravu, nisam ni ja skroz naučila dođoški.

- Vi ste Bunjevka?
- Da, kazala sam joj kratko. Iako ni sama nisam bila svisna šta bi to u stvari tribalo bit. Jel to onaj divan koji sam naučila a nisam smila divanit, naši običaji jel štogod drugo.

Radeć na temi za postdiplomskim studijama svatila sam svu dubinu i težinu te pripadnosti, otkrivala sam zabašurenu bunjevačku književnost, časopise, kalendare, čitav poseban svit o kojem nisam znala ništa.

Pečat vrimena - zrilost

Pravac u školovanju uputio me je u pravcu bunjevačke nacionalne zajednice, što je bilo i logično. Konačno sam bila posli godina i godina, opet med „svojima“.

Na ozbiljnom zadatku da pokažem da se bunjevački končno računa ko jezik, da dica u školama uče bunjevački, kažu da su Bunjevci s ponosom i svišću koliko se iza tog bogatstvo krije. Pisma „Hej salaši, na severu Bačke“ pratila me je kroz život i sad dobro znam zašto čerez njeni riči oči zasuze.

** Suzana Kujundžić Ostojić je rođena u Subotici 1969. godine di je završila osnovno i sridnje školovanje. Studije jugoslovenske književnosti i jezika i magistarske studije završila je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Glavna i odgovorna urednica „Bunjevački novina“ i lista za dicu „Tandrčak“ u Subotici i pridsidnica Izvršnog odbora BNS-a.*

Aleksandar Raič

Moj bunjevački krug

Ovaj memoar je odsjaj tušta stvarni likova i događaja u ogledalu pišćevog sićanja (Creative Non-Fiction).

Ovaj memoar (zabiluženo sićanje) nije autobiografija. To je samospitivanje o odnosu između mene, tokom sazrievanja i razvoja, i Bunjevaca, bunjevačkog okruženja, oni koje sam volio, kojima sam pripado od rođenja, pa se od nji udaljio. (El su se oni od mene udaljili?). Kako se taj odnos gubio, rasplinjavo u okruženju brez Bunjevaca, da bi, u posljednjim godinama, ponovo bio uspostavljen.

Ovaj memoar je ispitivanje, autorefleksija o dinamiki/istoriji tog odnosa - samo-izražavanje i introspekcija.

U ovom memoaru trudim se da osvitlim svoj bunjevački krug:

- 1) od diteta bunjevački roditelja, odraslog u bunjevačkoj sridini,
- 2) priko školovanja pod nacionalnim imenom Hrvat, brez svaćanja o tom šta hrvatstvo znači, i s osićanjom uskraćenosti koje ćutnja o bunjevaštvu izaziva,
- 3) prihvaćanja jugoslovenstva ko prividnog rišenja trvenja i razdora koje nacionalne razlike u našoj sridini sadrže, pa do

4) ponovnog povratka bunjevaštvu, šta je stvar savisti i traganja za korenima sopstvenog identiteta.

Taj krug udaljavanja i vraćanja, samoidentifikacije ko Bunjevca, svaku štaciju u njem, nastojim da vratim u sićanje i opišem, ne bil našo cilinu svojeg identiteta, brez koje čovik ostaje nedorečen. Ko biljka iščupana iz korena, ostavljena da uvene.

1. Bunjevačko ditiinjstvo

Didina kuća u Bunjevačkim sokaku

Od rođenja, tri godine uoči propasti prve Jugoslavije, stajo sam u istoj kući dvadest godina.

Kuća nabijača. Na lakat. Poslidnja u dugačkim Bunjevačkim sokaku. Kuća potkrovljena biber cripom.

Podigo je moj dida na svom talu - didovini na koju su se njegovi stari doselili prije četir ipo vika. Bižeći prid vojskom sultana Mehmeda Veličanstvenog koja je nadirala kroz Valko varmeđu naspram Mohača (To je jedno od mogućí tolmačenja porikla dida-Ivana Valkova.). Na desetak lanaca stečene zemlje, posadili su vinograd a na najvišljim brižuljku metili suvaju.

Kuća je bila ušorena. Šor s jedne strane a, s druge, već su počimale nepriglidne njive kuruza, žita i cincokreta.

Sokak je bio ko paorski drum. Litnji. Brez kaldrme. Litom prašina do kolina, jel su tudan paori vozili kudelju u obližnju kudeljaru. U zimu, smrznit čačak, džombast, priko kojeg se jedva moglo prić pišice.

U našem sokaku, odvajkad su stajali Bunjevci i dikoji komšija Mađar el Srbin.

U drugoj kući od moje, stajala je familija tetka-Treze. Od njeni unuka, braće Ferike i mlađeg Pište, naučio sam još u svojoj četvrtoj godini divanit mađarski. To mi je taki olakšalo da na mađarskom pođem u zabavište za vrime Hortija. A i da divanim s mađarskim bakom - kuvarom, šta je, u našoj litnoj kujni, pripravljjo ilo za mađarske soldate, šta su se smistili u barakama priko puta naše kuće. Na Rajčuri. I danas razumim i mogu divanit, tim mojim ditinjskim mađarskim jezikom. Al već sam zdravo tušta zaboravio. Ni ni čudo. Nisam imo prilike divanit sa Mađarima više od polak svog života.

Med srpskom dicom sam imo zdravo dobrog pajtaša iz komšiluka. Jocu. Lipo smo se sigrali kod njeg. Njegova mama je bila pobožna žena. Još ko mali deran, Joca je imo oltar pa smo se sigrali liturgije. To je trajalo niko vrime, pa sam to izgustiro. On je do svoji zrili godina osto pridan svojoj virskoj sklonosti.

Izmed nas, varoške dice iz Bunjevačkog sokaka, i bunjevačke dice sa salaša, koji su počimali već s druge strane sokaka, nije se osićala razlika. Dida-Kilencov unuk Joza, bać-Bogdanov sin Alozija i mlađa ćer Roza, pa dvi ćeri komšije bać-Antuna, Estera i Katica, rođaka Anica, sestre Dunda i Marija. Sigrali smo se, pa je, čak, na salašu dida-Kilenca el bać-

Bogdana, bilo lipši prilika za sigru neg na sokaku el u avlijama. Bašče oko kuća, livade u nastavku, velike žalosne vrbe uzduž Mostonge, koja se punila vodom od kasne jeseni do prolića. U zimu se ova rika zamrzavala, pa je sličuganje po njezinom ledu bilo pravo uživanje. A bio je tu i mali iskopan ribnjak, na kojem smo naučili plivat.

S dida-Ivanom isprid
Županije posli nediljne
mise u Novoj crkvi

S bakom-kuvarom u
avliji dida-Ivanove
kuće

Ne sićam se da se, med ovom našom dičjom sortom, osićala nika razlika. Lipo su nas primali u svoju kuću svi roditelji. Svako je govorio svojim jezikom, a svi smo se međusobno razumili. Možda se ponikad moglo zapazit da roditelji dicu iz Bunjevačkog sokaka ograničavaje u odlasku "u kuruze", dalje od sokaka, spram salaša.

Na mene se to ograničenje sasvim ritko odnosilo. Moro sam se vratit kući kad je vrime užne i prije smrkavanja. U skromnoj paorskoj kući dida-Kilenca često sam ostajo čitav dan. Otaleg sam pono uspomine o pravom salašu. S paorskom peći što se loži spolja kuružnjom. I s bankom, na kojem se dica šćućure i grijju zajedno sa kućnim mačkom. I sini-jom na astalu, iz koje nas troica grabimo drvenim kašikama žgance prilivene zapaprenom zaprškcom i prženom isitnjenom slaninom. Dida-Kilenc je osto udovac, primio je da se brine za unuka, pa se u njegovoj

kući bunjevački običaji i sveci nisu održavali kako bi to bilo kad bi kućom upravljala ženska ruka.

Al sam, zato, sve bunjevačke običaje imo u svojoj kući.

Oslonac i dobri duv ove kuće bila je moja majka-Mara (rođena Hajoš, od mame iz familije Budimac). Velika virnica. Kruničarka. Nije prošlo dan da nije išla na pecu, u varoš, a svakom tom prilikom svraćala je u staru katoličku crkvu Svetog Trojstva na misu. Čim sam prohodo, majka-Mara me je uzimala za ruku i sobom vodila u varoš, i u crkvu. To je trajalo do moje dvanajste-trinajste godine. Onda su me ostavili da sam odlučim kad ću svraćat u crkvu. Trajalo je to još niko vrime. Al sve riđe sam odlazio na mise. Škula je uči-nila svoje, a dida me je podržo, pa sam se sasvim oto. Knjiga i nauka su me više privlačile od vire i crkvenog života.

Majka-Marin rastanak u suzama: kako sam otkrio svoj bunjevački mrginj

Jednog dana u rano proliće 45-te majka-Mara se ujutro, već nigdi oko sedam sati, opravila u svoje svečano ruvo. Široku crnu suknju na sitne bile bobes s pregačom, pa košulju od brokata i zimsku reklju, obula je svoje crne cipele sa širokom petom, a naposlitku, pokrila je glavu maramom-povezačom i ogrnila se velikom crnom rojtoškom maramom. Tako se ona oblačila otkako sam je pantio. Al već u to vrime u varoši su samo starije žene nosile široke paorske suknje i povezivale se maramom. Osim nje, samo nekoliko žena iz komšiluka je još istrajavalo u takom oblačenju. Moja mama-Kata se već od ditinjstva oblačila građanski, nije savijala konđu neg je frizuru dotirivala kod frizerke.

A razlog majkinog svečanog oblačenja bio je poseban.

Teta-Emica, najmlađa majkina sestra, poručila je da majka-Mara dođe i pomogne u pripravljanju svečane užne povodom slave mojeg teča-Steve,

njezinog čovika. Teča-Steva je bio dobar čovik i osto mi je u najlipšoj uspomini. Rat je proživio u Beogradu, u ilegalnosti. U Sombor su ga pozvali ko povirljivog i ozbiljnog partiskog funkcionera, da se uključi u rad Gradskog narodnooslobodilačkog odbora. Dodiljena mu je lipa kuća kod Stanice, sa ajnfortom i velikim gonkom u avliji, već kake su bile kuće bogatiji somborski Nemaca, koji su pobigli prija dolaska Crvene Armije i partizana u Sombor.

Sestre Emica i Marija Hajoš (oko 1912. g.)

Dok se majka-Mara opravila, mene je mama-Kata takođe pripravila. Majka me je uzela za ruku, kako je to često radila i ranije, kad je polazila u varoš na pecu i u crkvu. Dida-Ivan je u to vrime radio na Velikom salašu kod Sonte na zidanju veliki staja za marvu, pa nas nije ispraćo, s uobičajenim ričima: "Pripaz' Maro, na derana i vrati se na vrime."

Krenili smo iz naše kuće u Bunjevačkom sokaku, oma naspram Logora u Gornjem varošu. Otale pa do stanice tribalo je pišice skoro sat vrimena. Kad smo izašli na Vojvođansku ulicu lako smo se dokopali sokaka koji prolazi nuz Park a onda smo već bili nadomak teta-Emicine kuće. Tokom čitavog tog štrapaciranja, nismo sustrili nijednu ženu s kojom bi majka-Mara mogla stat i divanit, a to je ona uvik radila, zastajkujuć u divanu i do polak sata. Sad je majka-Mara bila užurbana, malo šta mi je rekla nuzput, i, kolko pantim, bila je zdravo uzbudita. Bila je rumena u

licu, al ne znam dal je to bilo zbog oštrog lalnog vitra, koji je duvo čitavim putom, el se zajapurila zbog brzog oda, el je, pak, iz nje izbijalo nestrpljenje i radost što ide na svečanost svojoj voljenoj sestri, koju tušta godina prija tog nije vidila nit je o njoj ništa čula.

Stigli smo. Teta Emicu sam pozdravio sa "Falj'n Is". Tako me je naučila majka-Mara i na taj način dugo sam se javljo u svakoj priliki. Tribalo mi je nikolko godina da se naviknem javljat sa "Dobar dan" el "Zdravo".

Teta-Emica nas dočekala na kapiji i oma odvela u kujnu. To je bilo u nižem, avliskom dilu kuće. U onaj višlji, gostinski dio kuće, s pendžerima prama sokaku, nismo zalazili. U sobama tog dila kuće, kasnije, oko vrimenta užne, došli su gosti na slavu. To su bili rođaci teče-Steve. Osim stariji gostivi, bilo je petoro-šestoro dice. A bila je i mezimica teta-Emicina, Buba. Ona je bila najstarije med dicom, lipa curica. Sićam se njezini crveni cipelica i haljine sa kratkim, nabranim rukavićima. Svu tu dicu sam samo kroz prozor kujne vidio. Sigrali su se u avliji "škulice" (ona sigra s nacrtanim brojevima na patosu, priko koji se skakuće). To je bila ženska sigra dok su se derančići vijali po avliji. Sva ta dica su se i ranije viđala a mene je majka-Mara prvi put dovela na slavu. Odrasli nisu marili dal se sva dica družu a ja sam se držo majke-Mare u kujni.

Onda je došlo vrime užne. Astal s tanjirima, đakonijama i velikom slavskom svićom, postavljen je u trpezariji u gornjem dilu kuće. Za dicu, u maloj sobi pored trpezarije, pripravljen je poseban manji astal. Kad je užna počela, teta-Ema i još dvi rođake teče-Steve, posluživale su svečare. Majka-Mara ostala je u kujni. Dovršavala je ila. Nije odlazila u trpezariju. Nisam svaćo zašto je to tako bilo, al sam kasnije skonto, da se tetka-Emi nije dopadalo šta joj sestra nije opravita u gospodsko ruvo već u bunjevačko paorsko odilo. Osim tog, meni nisu dali misto za astalom za dicu. Moj bunjevački divan ostala dica nisu imala prilike čut pa njim je to moglo bit smišno. Teta-Ema je, valda, mislila da je bolje da me poštedi zadirkivanja, koje sam mogo doživit od ostale dice za malim astalom.

Majka-Mara je volila divanit sa svakim pa joj samovanje u kujni nije prijalo. Al, i priko tog je prišla. Ni se mogla pomirit sotim šta sam osto s

njom u kujni, šta me nisu pozvali na užnu za dičijim astalom. Pitala je svoju sestru: “Emice, jel si zaboravila Šanka?” Dobila je odgovor: “Maro, za malim astalom je tesno. Narani dete. Evo ima hokla pa mu pripremi.” Izgleda da je taki odgovor moju majka-Maru dokraja uvridio. Nije više mogla trpit. Brez riči, sa suzama u očima, opravila se, uzela me za ruku i brez pozdrava sa sestrom, izvela me iz teta-Emine kuće. Čitavim putom, u povratku našoj kući, nije progovorila ni riči.

Posli, jedno vrime, nisam posićivo teta-Emicu. Posićivo nas teča-Steva. Dolazio ujak-Aca, mlađi sin teta-Eme. Slao je anzac-karte iz Slovenije, di je bio u vojski. Kasnije, sestre, Emica i Mara, pomirile su se. Kad je majka-Mara pala u krevet (bolovala je i umrla od srca 1955. godine) teta-Emica je dolazila da je obiđe. Na sarani je bila med najžalosnijima.

Tako je počelo osipanje moje bunjevačke rodbine. Kasnije sam jedno vrime rado posićivo teta-Emicu. Stajala je na Vojvođanskoj ulici posli smrti teča-Steva. Želila je kupit didinu kuću. Dida je u jednom momentu pristo al se pridomislio. Sitio se potcinjivanja i podsmiha teta-Emicini, zbog paorskog ruva majka-Mare i bunjevačkog divana, kojim smo u našoj kući divanili sve dok je majka-Mara bila živa. Ko i ovog rastanka u suzama.

Dida-Ivanov koštolo: još jedan bunjevački mrginj

Posli onog majka-Marinog rastanka u suzama, dida-Ivan nije puno divanio o tom sa svojom ženom. Jel nije to bio jedini neprijatni događaj sa majka-Marinom rodbinom.

Trevilo se to nigdi u zimu. Vrime svinjokolja. Majka-Marin mlađi brat Mata-Mister, birtaš i dućandžija, imo je običaj da organizuje bogati svinjokolj (karbinje). Uživo je da se oko njega okuplja rodbina njegove žene Roze, Mađarice. Teta-Rozini rođaci su se obilato koristili na Matin račun. Karbinje su bile posebna prilika da se dobro narane i ponesu kući pakete s divenicama, friškim mesom i žmarama. Dida-Ivan je pratio šta se u Matinoj kući događa pa je ponikad klimo glavom, negodujuć zbog

široke ruke s kojom je ujna-Roza darivala, na Matim račun, svoju rodbinu.

Mata je imo spram svoje sestre, moje majke-Mare, bliski odnos povirenja. Od nje je očekivo da mu pomaže, pa je i ovom prilikom pozvo da pomogne oko svinjokolja. Ona je to rado privatila i već ujutru se našla u Matnoj kući. Povala je i mene sa sobom, misleć da ću tamo nać dičije društvo za sigru. Tako je i bilo. Našo sam kod ujaka-Mate Anicu, unuku majka-Marine mlađe sestre Kornele. S njom sam se sigro, i nisam ni primetio kad su došli ujna-Rozini rođaci sa svojom dicom (govorili su mađarski). Svinjokolj je već bio priveden kraju. Majka-Mara je u kujni takođe spravila ila za užnu koja samo šta nije počela. Pridošla rodbima ujna-Roze se skupila za astalom u trepezariji. Za dicu je postaviti poseban manji astal. Mene i Anicu nisu pozvali za taj dičji astal. Užna je počela. Majka-Mara je pomagala ujna-Rozi oko posluživanja gostivi, pa je zaboravila mene i Anicu. Mi smo se i dalje sigrali u stražnjoj avliji ujka-Matine kuće. Kad se sitila, uzela nas je za ruke i dovela do dičijeg astala. Al tu je bilo tisno jel su predvidili mista samo za dicu ujna-Rozini rođaka. To je moju majka-Maru ražalostilo. Naradila se, spravila užnu za toliko gostivi koji su došli na gotov astal. A za njezinog unuka nisu našli mista za dičjim astalom. Nije to mogla podnet. Nabacila je svoju maramu s rojtama priko leđa, uzela me za ruku, i napustila kuću ujaka-Mate brez pozdrava. Bila je zdravo uzbudita, zajapurila se, i skoro da je zaplakala.

Dida-Ivan je znao da mu šogor Mata ima svinjokolj. Osićo se obaveznim da dođe na užnu, jel je znao da mu žena, moja majka-Mara, učestvuje u poslovima oko svinjokolja. Zato je prija vrimenta napuštio svoju tamburašku bandu u svatovima u kojima je sviro, da ne bi uvridio šogora Matu. Došo je u Matin bircuz i čekio da ga pozovu na užnu. Umisto takog poziva, ujak-Mata je didi dono tanjir s parčetom pečene džigarice, slanine i čašom špricera. "Evo, šogore, mali koštolo", reko je Mata svom šogoru. Dida tako šta nije očekivo, pa se ositio povriđen. Uzima svoju bricu i od svakog parčeta pečenja s tanjira odsica po jedan zalogaj. Košta. Popije špricer. Oprašta se od svog šogora Mate Mistera i odlazi svojoj kući. Na taj način je dida-Ivan pokazao svoju povriđenost i brez veliki riči.

Kad je došo kući, zateko je majka-Maru uzbuditu i poniženu. Bio je bisan i ponižen jel je očo kod šogora ne znajuć šta se ranije dogodilo s njegovom ženom. Nije to bilo prvi put. Mata-Mister je došo iz Amerike ko gospodin, s novcima kojima je počo trgovinu i bircuz. Nije u tom bio uspišan jel ga žena, ujna-Roza, osujećivala rasipajuć Matino bogatsvo na svoju rodbinu. Spram svoje sestre, moje majka-Mare, Mata je imo očekivanja ko kad ga je ona, ko mlađeg brata, pazila i nigovala. Očekivo je i od šogora Ivana, da mu pomaže u ziđarskim popravkama. Dida-Ivan je to prihvaćo i popušćo svojoj ženi Mari. Mata se, popušćajuć ujna-Rozi, posebno u vrime mađžarske vlasti u Somboru, sasvim okrenio rodbini svoje žene, dok je svoje bunjevačke rodove (dvi sestre, Mariju i Kornelu, udate za Bunjevce) zanemario. Pokazivo je Mata da je već uveliko otuđen od Bunjevaca koji čuvaje svoj bunjevački identitet. Dida-Ivan je to osiće, pa je i on pristo uvažavat svojeg šogora. Osiće se privaren jel je šogora Matu i njegovu ženu Rozu, posli njevog povratka iz Amerike, primio u svoju kuću na kvartir, ne tražeć dvi-tri godine da išta plaćaje. Kad njim je, u neimaštini koja je nastupila za vrime Velike svitske ekonomske krize 1928-29. godine, zatražio da štogod plaćaje, oni su se zdravo najidili i od tad je i počelo lađenje njevi odnosa. Prihvaćanje gradski, ekonomski pravila života, potkopalo je raniju slogu med bunjevačkim svitom. Tako su se bunjevačke familije, počele udaljavat. Ladnoća koja ji je razdvajala, smetala je bunjevačkim rodovima da se zbliže u vrime u kojem su uzajamna podrška i povirenje mogli bit jedini oslonac u čuvanju bunjevaštva.

2. Škulovanje : Hrvat (Bunjevac)

Bunjevački sokak

Rođen sam i živio do svoje treće godine u kući dida-Ivana i majka-Marije, u Bunjevačkom sokaku u Gornjem Varošu, severozapadnom kvartu Sombora.

Prvo čega se od te kuće sićam, bili su vojnici stare Jugoslavije, koji su u rano proliće 1941. godine egzercirali po Rajčuri (strilištu priko puta didine kuće, tamo di je bio arteski bunar). Sićam se da sam, sideć na krilu vojnika sa šajkaćom, divanio pokazujuć rukom: „Moja kuća ima odžak“.

Al brzo posli tog, počo je rat i onda je došo Uskrs 1941. godine, kojeg pantim po „ljubeznom“ susritu s mađžarskim vojnicima. Baš smo svi – dida, majka i mama – sidili za uskršnjim fruštukom, kad niko zakuca na vrata gonka. Dida izađe a oma posli tog u našu sobu uđe niki oficir s vojnikom koji je držo pušku uperitu na nas. Oficir je naredio da svi izađemo napolje u avliju i poređo nas nuz zid naše kuće a isprid nas su, sa uperitim puškama, stojala tri vojnika. Didi je oficir naredio da oma ode na tavan i zatvori budže na krovu. (Mađžarska vojska se bojala da će na nji s tavana pucat srpski četnici, pa su zato tražili da se budže zašuškaje.)

Dida se zadržo na tavanu tražeć čime će zašuškati budže. To je počelo nervirat oficira pa je počo pririt kako će nas sve striljat. Cilo vrime se šeto, od ulaza na listve, koje su vodile na tavan, do nas, onako uplašeni i šćućureni jedni do drugi isprid vojnički pušaka. Naposlitku se dida pojavio s tavana. Zafaljujuć tom šta je znao dobro divanit mađžarski, uspio se sporazumit s oficirom pa je mađžarska kaznena patrola očla. Bilo je to moje vatreno krštenje za rat koji je prominio život u Bunjevaćkom sokaku koji je ubrzo dobio mađžarsko ime.

Tako je došlo vrime Horti Mikloša i moj sokak je dobio ime “Szeder utca” na mađžarskom Dudov sokak.

Krajom 1944. godine, posli uspostavljanja nove jugoslovenske vlasti, mojem sokaku je vraćeno njegovo izvorno ime. Al za kratko. Na proliće 1945. godine jednog dana su došli niki majstori s listvama i opet zamini tablu s imenom našeg sokaka. Skinili su onu sa nazivom “Bunjevačka ulica”, a metili novu, sa nazivom Ulica “Matije Gubca”. Ko je taj Matija bio, nisam znao, sve dok u škuli nisam čuo o seljaćkim bunama protiv feudalaca, i o mućenićkoj smrti Matije Gubca, vođe jednog takog ustanka u sridnjovikovnoj Hrvatskoj.

Ime Bunjevačkog sokaka, sve do danas, u Somboru nije vraćeno. Nedavno sam prigliedo mape gradova i sela u Bajskom trokutu, koja su od kraja 17. vika važila za bunjevačka naselja. Samo u Gari, u Mađarskoj, i u Bajmoku, našo sam da postoji Bunjevački sokak – “Bunjevaci utca”. U Vojvodini bunjevačko ime je izbrisano. Skoro se ne mož nać sokak s bunjevačkim imenom. Misto bunjevački, naši ovdašnji imena, sokaci i kulturne ustanove dobili su hrvatska imena. Osim Matije Gubca - sve do danas se u našim bunjevačkim naseljima mogu nać imena Vladimira Nazora, Zrinskog i Frankopana, Augusta Cesarca, Frana Supila... a ritko imena zaslužni Bunjevaca. O tom, kad sam bio dečarac u somborskoj osnovnoj škuli i gimnaziji, nisam razmišljo. Sićam se da sam se na više mesta upisivo ko Hrvat (Bunjevac). Niko mi nije prigovaro zbog tog Bunjevca u zagradi, da je to amišan odgovor.

U to vrime nisam znao ništa o zabrani izražavanja Bunjevaca i Šokaca ko posebni narodnosti i o njevom administrativnom "pokrštavanju" 1945. godine u Hrvate. Imo sam niko nejasno osićanje da ništa nije na svom mistu. Sotim da sam Hrvat, susrićo sam se samo prilikom upisivanja u dokumente, kad sam se upisivo u naredni razred u škuli. U đlačkoj knjižici i svidočanstvu je pisalo da sam, po narodnosti, Hrvat. I na tom se sve završavalo. Ko da je to hrvatstvo niki dalek strani svit. Da nije bilo lekcija o hrvatskoj geografiji, istoriji i o hrvatskim književnicima, umisto hrvatskog osićanja, zjapila bi praznina pokrivena etiketom "Hrvat".

O svom hrvatskom pitanju nisam razmišljo sve do studentski dana. Tad sam nabavio nike knjige o Bunjevcima (J. Erdeljanović) u kojima je poriklo Bunjevaca dovedeno u vezu s pokrštavanjom iz pravoslavne u katoličku viru. Al to već spada u niko naredno poglavlje ovog memoara.

Za moje stasavanje u ditinjstvu bilo je od veće važnosti sve šta se događalo u mojoj familiji, rodbini i med dicom s kojom sam se sigro.

Bunja : poriklo i korenovi Bunjevaca

Poznati somborski pisac Veljko Petrović napiso je početkom 20. vika lipu, tužnu i dirljivu pripovitku "Bunja - čovek bez korena". Zafaljujuć toj pripovitki, doživio sam osićaj tiskobe, kajanja i poistovećivanja s Petrovićevim Bunjom. Od tog saosićanja počelo je da narasta moje interesovanje za Bunjevce, za ishodišta mojeg identiteta. Od tad sam prolazio kroz onaj period sazrivanja koji savrimena nauka, etno-psihologija, zove Moratorium, priispitivanje, traganje, povratak bunjevačkim korenovima (Jean Phinney).

Nigdi, krajom školovanja u osmogodišnjoj škuli, pročitao sam ovu dirljivu i opominjuću pripovitku o Bunjercima. Kod mene je pripovitka izazvala pomišana osićanja.

Osićanje zapostavljenosti, nemoći, izgubljenosti Bunjevaca.

Al, osim ovog teškog i bolnog osićanja, kod mene se probudio otpor nemoći Bunjevaca da se prilagođavaju svitu koji se minja. Zašto je Bunja osto ko ukopan na svom salašu, ko opčinjen na tom parčetu zemlje? Kasnije sam svatio zašto.

U vrime kad su se Bunjevci doselili u sadašnji svoj zavičaj, zemlja je bila jedini cigurni koren opstanka (ne računajuć uskočko četovanje o čem piše u istoriji samostana Visovac). Vridnost zemlje za Bunjevce postala mi je jasna kad sam, u Hercegovini i po Dalmaciji, vidio s koliko muke seljaci otimaju zemlju od kamenjara. To osićanje vridnosti zemlje Bunjevci su doneli sa sobom prilikom dolaska u Bačku tokom 17. vika. Na malim njivama rađaju zeleniš i voće a sotim poslovima bavidu se žene i stari ljudi. Al od ovi bašči nisu se mogle zadovoljit glavne potrebe veliki bunjevački familija. Glavne njeve potrebe, u svojoj prapostojbini Hercegovini, Bunjevci su podmirivali od josaga. A ovaca i marve mož imat onoliko koliko familija, rod el pleme osvoji atova - prostrani pašnjaka i livada za košenje.

Petrović o Bunji divani ko o čoviku brez korena. Na šta on to misli? Pa, Bunjevci su svoj koren imali vikovima u svojem plemenskom društvu niklom na zemlji, na svojim konjima, marvi i ovcama. Njev koren je bila njeva rodovska povezanost koja svoju snagu crpi iz puno dice, iz ratničke organizacije, sposobne da ji brani od lovaca na roblje, od nasrtljivi spaija željni kmetova (hrvatski, osmanliski, avstriski, ...). Nikolko viko-va prija dolaska u Bačku, ovo društveno uređenje je uspišno istrajavalo i omogućilo da se slovinska pastirska (vlaška) plemena sačuvaje i međusobno zbliže. Tako su i postali Bunjevci ko poseban narod.

U vrime kad je Petrović piso svoju pripovitku o Bunji, početkom dvadestog vika, Bunjevci su bili pritisnuti mađarizacijom, brisanjom njeve kulture, jezika, potiskivanjom na mrginj datašnjeg društva i u društvu uvažene kulture.

U to vrime počela je med Bunjevcima hrvatska nacionalna kampanja. U jednoj pismarici dida-Ivana našo sam, iz tog vrimena, pismu u kojoj pisac kaže:

“Mi smo braćo hrvatskog
Sinci plemena,
Ne ćemo se dakle tog
Stidit imena.
Ta na svetu starijeg
Nema roda od našeg,
Nema od hrvatskoga
Roda slavnoga.

Svi što posle slovinsko
Ime dobiše,
Svi ti nekad hrvatsko
Ime nosiše,
Tad pod ovim imenom
Svim je našim dušmanom
Strah i trepet zadavan,
Hrvat je slavan.”

Bio je to primer težnje da se sav slovinski narod na Balkanu pridstavi ko da od pantivika pripada hrvatskoj naciji. I sa srpske strane, u to vrime, do Bunjevaca je dopiro odjek nacionalnog ushićenja, naročito nakon uspišnog širenja Srbije na teritorije koje su vikovima ranije pripadale Osmanskoj carevini (Kosovo, vardarska Makedonija). U didinoj pis-marici bilo je nekoliko pisama posvećeni ustanku srpskog naroda u Her-cegovini 1878. godine, srpskoj dinastiji, al i pisama važni za hrvatski nacionalni ponos (Lijepa naša). Značilo je to da su Bunjevci u to vrime tražili svoj put u budućnost a za nalaženje tog puta – nacionalnog opridilenja (Hrvati, Srbi, el samo Bunjevci) – bilo je važno da jasno vide korenove svojeg porikla. Petrović je to traženje imo u vidu.

Gimnazija „Veljko Petrović“ u Somboru

Ko dobar poznavao somborski Bunjevaca, koji su od doseljenja krajom 17. vika, bili bliski sa somborskim Srbima, Petrović je ositio da su njegove bunjevačke komšije na raskršću dva glavna nacionalna okupljanja i da njim fali jasan pogled na prošlost, na poriklo, ko i na budućnost, na kulturne i političke oslonce, u koje se mogu ufat.

Čitajući tužnu pripovitku o Bunji, svatio sam da je Bunjercima falio jasan pogled na njevo poriklo, da u nedostatku takom pogleda, lutaje, osićaje se necigurno, traže oslonac u uviravanju oni kojima su decenijama ranije virovali, a to su svećenici, njeva katolička crkva. Dok su u njoj nalazili podršku, nigovanje virske literature i mise na bunjevačkoj

ikavici, njevo osićanje da “mi znamo ko smo – mi smo Bunjevci”, pružalo njim je oslonac u otporu pokušajima asimilacije u drugačiju kulturu radi uvlačenja u orbitu nacionalnog podvajanja.

Zaoštavanje nacionalni razlika, sukobljavanje hrvatskog i srpskog nacionalizma, koje je narastalo čim je stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca posli 1918. godine, stavilo je Bunjevce na velika iskušenja. To se pokazalo kroz podvajanje politički stranaka koje su agitovale med Bunjevcima (Hrvatska seljačka stranka braće Radić, naspram Srpske radikalne stranke) i izazvale ideološka sukobljavanja med njevim intelektualcima.

Kako su na čelu javnog, političkog i kulturnog života Bunjevaca oduvik pridnjačili, sa svojim crkvenim autoritetom, obrazovani svećenici, njeva intelektualna samostalnost el vezanost za stavove usvojene u katoličkoj crkvi, imala je jak uticaj na nacionalnu orijentaciju Bunjevaca. Kad se katolička crkva uključila u stvaranje hrvatske nacije, katolički kler je med Bunjevcima pristo dilovat ko njeva inteligencija. Postali su propagatori hrvatstva. Samo mali broj, ostajući u sebi privržen svojem narodu, prošo je kroz svećeničko obrazovanje (semeništa, uticaj franjevaca i drugi redova), čuvajući osićaj za bunjevačko poriklo.

Sve do kraja 19. vika, Bunjevci su imali inteligenciju koja je tragala za rišenjom glavnog problema bunjevačkog naroda: njegove nacionalne orijentacije i stvaranja temelja bunjevačkog nacionalnog identiteta. U tim traganju isti bunjevački intelektualci imali su različite sklonosti u zavisnosti od okolnosti, prvenstveno od izgleda opstanka i razvoja Bunjevaca u nastalim nacionalnim državama Mađara, kasnije Srba, Hrvata i Slovenaca. Taku dinamiku nacionalni sklonosti nalazimo već kod Ivana Antunovića ko i kod Blaška Rajića. Kod ovog drugog 1918. godine je privladalo uvirenje (više ufanje) u mogućnost opstanka i nacionalnog razvoja Bunjevaca u srpskoj Vojvodini. Tako ufanje je poticalo iz iskustva Bunjevaca tokom kratkog trajanja Vojvodine srpske nakon revolucije iz 1848. godine. Ni jedan, ni drugi nisu očekivali da se bunjevačko pitanje riši utapanjom Bunjevaca u niku drugu naciju.

Dida-Ivanovi aldumaši

Moj dida-ujak Mata „Mister“, imo je na drugom ćošku ulice Janka Veselinovića veliku paorsku, salašarsku kuću, koju je kupio kad se vratio iz Amerike (zato su mu dali nadimak „Mister“). Kuća na lakat. Na samom ćošku ulaz u bircuz, a oma pored, spram varoši, ulaz u dućan. U velikoj pridnjoj avliji košare za konje i spremišta za kola. U stražnjoj avliji živina i nekoliko šljiva i čokota vinove loze “kozje sise”. Sve šta triba za bogatog salašara koji provodi starost u varoši i dočekiva, za vašarske dane i svece, svojtu sa salaša.

Nakon oslobođenja 1944. godine, ujak-Mata je držo dućan i bircuz još nekoliko godina. Sićam se da sam odlazio ponikad kupit šta god za majku-Maru u ujakov dućan. Radovo sam se kad me je ujna-Roza (Rozalija mađarski), pokadkad častila svilenim bombonima, onim tvrdim ovalnim, pljosnatim, bilim i žutim, slatkim i kiselkastim. Al je nova narodna vlast nigdi 1947-48. godine nacionalizovala trgovinu, pa je i ujak-Mata osto brez svog bircuza i dućana. Ubrzo posli tog, ujak je dao u kiriju cilu tu kuću i priselio se u drugu svoju kuću, prvu do didine kuće u spominjanoj Ulici Janka Veselinovića. Digod u vrime kad sam pošo u somborsku gimnaziju 1953-54. godine, ujak-Mata je tu kuću prodo bogatom paoru Bunjevcu Josi, koji i jeste glavni lik u ovom mojem memoaru. Uskoro posli tog, digod u vrime kad smo i moju majka-Maru saranili, umro je i ujak-Mata, a koju godinu posli njeg, očla je s ovog svita i ujna-Roza.

Imo je komšija Joso dvi ćeri. Mlađu Francu, Francišku, i stariju Mandu. Franca je bila koju godinu mlađa od mene, pa sam je upozno iduć ponikad zajedno š njom u varoš, u škulu. Prava Bunjevka, tamnoputa, crni očivi i garave kose. Sličila je na moju majka-Maru iz njeni divojački dana. Uvik pokretna, brzog oda, spremna za divan.

Moje poznanstvo s Francom, trajalo je poslednje dvi godine mog gimnaziškog školovanja. Kad sam nailazio spram njenog pendžera, kudan sam moro proć iduć u varoš, često sam je zatico kako gleda ko prolazi. Tako sam s njom ponikad zastajo na divan. Njoj se to, činilo mi se, dopadalo,

pa sam privatno taki divan. Bili su to svakidašnji divani, brez nikog divojačko-momačkog zadirkivanja. Nisam znao šta je iza Francinog zanimanja za ove divane. Kasnije sam saznao da su o mogućoj vezi France samnom, uveliko divanili Francin otac, bać-Joso, i moj dida-Ivan. Skoro dvi godine, bać-Joso je čaščavo u svojem bircuzu dida-Ivana. Bili su to aldumaši i divani o kojima mi dida-Ivan nije spominjo al zbog koji je on bio zadovoljan. Planiro je unukovu ženidbu s mladom iz dobro stojeće bunjevačke familije.

Dida-Ivanovi aldumaši trajali su sve dok se, u jesen 1957. godine nisam upiso na Ekonomski fakultet u Beogradu. Studije su me udaljile iz Sombora, u koji sam se vraćo samo u vrime ferija. Kad sam, u junu 1958. godine lito provo u didinoj kući, nisam nailazio na Francu na pendžeru bać-Josine kuće. Udala se za nikog momka iz Bukovca (salaši kraj Sombora). Tako su pristali dida-Ivanovi aldumaši. A i iz mojeg životnog vidokruga nestali su izgledi uspostavljanja veze sa svitom Bunjevaca.

3. Godine Jugoslovenstva

Povratak iz zaborava

Čitavo vrime izgnanstva Bunjevaca iz javnog života Vojvodine, proveo sam u nikom prisiljenom zaboravu.

Zabrana bunjevačkog imena i svi institucija, koje su nigovale bunjevačku kulturu, došla je iznenada. Ko grom iz vedra neba. Malo ko od Bunjevaca se nado takom poniženju, u jedva dočekanoj slobodi, šta je obećavala ispunjenje vikovnog ufanja Bunjevaca da se mogu razvijat brez nasilne asimilacije od bilo kojeg dominantnog naroda: Mađara, Srba el Hrvata.

Bila je to administrativna amputacija bunjevaštva. Ko da si nikom ociko nogu, pa izličenom nesrićniku metio veštačku protezu, a njemu dokraj života osto fantomski bol u nepostojećoj nogi.

Taki fantomski bol osiće sam u vrime kad sam tek postajo svistan sebe i ne znajući otkaleg on potiče. Isprva sam svoje hrvatstvo, onu nacionalnu protezu, doživljavo ko etiketu, koja svima, osim meni, otkriva štogod skriveno. Kulturno prazan prostor, koji me dili od društva u kojem sam stasavo, školovo se, brez riči o skrivenoj baštini, šta sam je nosio i pantio iz ditinjstva.

Tokom školovanja, u svim mojim dokumentima - đaćkim knjižicama i svidočanstvima - upisivali su mi, ko narodnost-nacionalnost - Hrvat. Kad sam bio u priliki da sam popunjavam nike upitnike, ponikad sam upisivo Hrvat (Bunjevac). Zbog tog Bunjevca u zagradi, niko nije reagovalo. Mora da su se taki izuzeci događali zdravo ritko, pa niko tom nije pridavo značaj. Al za mene je to imalo važnost. Bio je to onaj stari bunjevački vapaj "Nek se znade da Bunjevac živi!"

Moj povratak iz zaborava trajo je dugo. Ispočetka, još ko Hrvat, čuvo sam se od „kopanja po prošlosti“, jel je to bilo ko vađenje trna iz oka. Činilo mi se da sam se te muke kurtaliso prihvaćanjem jugoslovenstva. U tom me je pomogla moja divojka, i žena do današnjeg dana. Ona, Srпкиnja-pravoslavka, ja Hrvat-katolik. Kud ćeš prirodnijeg rišenja tog našeg nesrićnog nacionalnog začaranog kruga, neg kroz izjašnjavanje ko Jugoslovena. I moj pokojni dida se tom obradovo. Kad je sazno za našu namiru da se uzmemo, radosno je reko: „Lipo! Sad ćemo imat i pravoslavne i katoličke praznike.“

Dva događaja, iz tog vrimena, ubrzala su moj izlazak iz zaborava, i povratak u bunjevački dom, med čeljad s kojom dilim zajedničko poriklo i zajedničku sudbinu.

Posle dugog vrimena, prvo javno pominjanje Bunjevaca čuo sam, kad je, priko radija, emitovana lipa pisma Zvonka Bogdana o salašima na severu Bačke (“naša j’ grana mala al je fina”). Duboko me je ta pisma potresla. Priplavila me je doboka tuga al nisam imo snage da tu svoju emociju pokažem prid nekoliko žena iz firme u kojoj sam u to vrime bio zaposlen. Al emotivna brana je pukla. Moje traganje za bunjevačkim identitetom krenilo je. I traje do danas.

Drugom događaju nisam prisustvovala, ali me je njegova poruka duboko potresla.

Moja divojka, buduća mlada, poriklom je iz jednog srpskog sela sa Papuka u Zapadnoj Slavoniji. To je selo, jedno od prvih u Hrvatskoj, bilo žrtva odmazde zbog napada partizana na ustaške jedinice vojske Nezavisne Države Hrvatske. Tom prilikom, ustaše su pobile sve zatečene muškarce u selu. Ostala je, kao curica od četiri godine, s mamom i tetkama, bez oca i dide. Jedva su priživile zatvor u Slavonskoj Požegi usrid zime u januaru 1941. godine. Kad su ji puštili, usput, na povratku u susjedno selo Koturić, obamrla je od hladnoće. U kući, kod strica Bože i strine-Stane, kad se ogrijala na banku, oživila je. A već su je ožalili.

Poslije tušta godina, kad smo se upoznali i odlučili da se uzmemo, moja divojka se opet našla kod strica-Bože i strine-Stane. Ko čutljiv čovik, stric-Boža se zainteresovao za njezinog momka, pa je zapitao: „A ko je on? Jel on pravoslavac“? Kod je stricu kazala ko sam, da sam Hrvat, kako su sve nas Bunjevce u to vrijeme zvali, stric se snuždio, i dalje je ništa više ni pitao. Ni ga zanimala nemaština, u kojoj je ona u to vrijeme živjela. Nitko nije poznavao taj njemu nepoznati momak. Bilo mu je važno samo da bude „naš“, jel je sa „njevima“ imao loše iskustvo. Ono iz januara 1941. godine.

Nije mi bilo lako poneti taj teret koji je opterećivo već vijekovima odnosio pravoslavaca i katolika u Hrvatskoj. Taj teret nikad nisam ositio da postoji među pravoslavicima i katolicima ovdje u bunjevačkoj sridini, u kojoj sam odrastao. Bio je to još jedan duboki trag, koji sam počeo ispitivati, jel se nisam mogao sroditi s osjećajem da među ljudima može biti takav ambis nerazumijevanja i udaljenosti, kakvi sam svatio da tišti strica-Božu. Svatio sam da bačke Bunjevce, od Hrvata u Slavoniji i drugim dijelovima Hrvatske, razlikuje nepostojanje tog ambisa s kojim se ne može ljudski živjeti a kamoli biti blizak s nikim koga si zavolio.

Šanko, Skenderi, Valkovi i Hajoši : moje bunjevačko poriklo

Na krštenju su mi roditelji dali ime Šana, Šandor, a u krštenicu kod matičara su napisali – Aleksandar. To sam ime dobio po želji mojeg dida-Ivana. Njegov mlađi brat se zvao Šana. (Na slici onaj momak šta stoji sa violinom u rukama. Livo na slici je stariji brat Ferko (Vranja), a desno dida-Ivan ko momak. Šana se nije vratio iz Prvog svitskog rata. Poginio je nigdi u Bukovini. A ni Vranjin grob se ne zna di je.).

Ko dite moji roditelji su me zvali Šanko. To se ime dosta ritko moglo čut med somborskim Bunjevcima. Danas je, virujem, već zaboravljeno. Osim Bunjevaca, bliske rodbine, tim imenom niko me nije oslovljavo. U osnovnoj škuli, nkolko derana, s kojima sam se družio, zvali su me tim mojim ditinjskim imenom. (Sićam se da me tim imenom zvao moj dobar drugar Kele).

Kad sam počo tražit odgovore na pitanja o poriklu Bunjevaca, med prvim, koje me je počelo kopkat, bilo je i ono o tom mom imenu iz ditinjstva.

Braća Vranja, Šandor i Ivan Valko, krajom 19. vika

Sestre Marija (sa kotaricom u ruki) i Kornela Hajoš sa dvi prijateljice (s live strane) početkom 20. vika

Šanko je staro bunjevačko ime koje vodi poriklo iz njeve prapostojbine. Sudeć prema onom šta sam „iskopo“ na internetu, mož se kast da je Šanko ime koje pokaziva na poriklo Bunjevaca.

Jedan knežević Zahumlja, jedne od drevni slavinija iz doline donje Neretve, zvaao se Šanko.

Lično ime Šanko zadržalo se kod Bošnjaka iz Hercegovine. Na to ukazi-va podatak da se sin poznatog pridratnog političara Munira Mesihovića zove Rusmir Šanko Mesihović.

(Ivor:<http://www.idoconline.info/digitalarchive/public/index.cfm? ...>).

Prizime Šanko mož se nać na ostrvu Pag, u Rijeci, takođe u Hercegovini oko Mostara. Ovo prizime je često kod Slovaka i Čeha.

Ime Šanko pokaziva na vezu Bunjevaca s Vlasima. To je ime poznato kod Vlaha iz istočne Srbije. Na internetu se mož nać pisma o Šanku, koji se nesrićno zaljubio u Bonku, koju izvode muzičari Teofilovići. (URL: http://www.teofilovici.rs/index_03a.htm#Sanko%20si%20Bonka%20Zalibi).

Osim imena, u traganju za svojim bunjevaćkim korenima, zainteresovo sam se i za plemensko poriklo po oćevoj strani. Zna se da somborski Raići nose plemensko ime Skenderi. (Žene ovog porikla zovu se Skenderuše, i važe za odlučne, priduzimljive, oštrog jezika). Od tog plemenskog imena virovatno je izvedeno kod Bunjevaca često prizime Skenderovići (el su rodovi potekli od plemena Skendera).

Na poriklo po oćevoj liniji, prvu natuknicu mi je dala jedna pokojna kolegistica kad mi je kazala da je „Raić staro crnogorsko ime“. Kasnije sam, ćitajuć knjigu Save Nakićenovića „Boka kotorska“, našo podatak o seobi plemena Skendera, još u 12. viku, iz severne Albanije u Paštroviće (jedan dio ovog plemena se prikljućio plemenu Reževića). Tamo je navedeno takođe da je slava tog plemena bilo Roždestvo Bogorodićino (što znaći da su bili pravoslavne vire). Naposlitku, o Bunjevcima u severnoj Albaniji (tzv. Altin posed cara Dušana), mož se nać zanimljiva

teorija kod Ivana Ivanića, pisca monografije "Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci" iz 1899. godine.

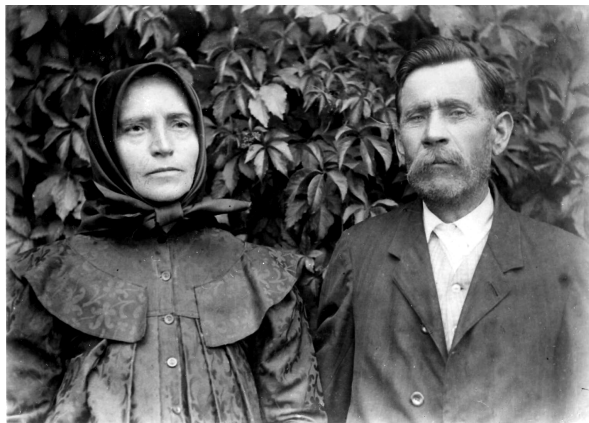
Mama-Kata i otac Antuš Raič (slika s vinčanja) stoje kumovi: ujna-Rozika i ujak Mata Hajoš i bračni par Domići

Proces etnogeneze Bunjevaca u njevoj pra-postojbini Bosni Srebrenoj, bio je pod uticajom Franjevaca, koji su nastupali ko misionari (pokrštavanje Neretvljana i vlaha, suzbijanje patarenstva i pravoslavlja) i doprineli utemeljenju etno-kulturnog identiteta Bunjevaca (razvijanje hrvatskog identiteta Bunjevaca počinje, pod uticajom zagrebačke biskupije, od druge polovine 17. vika). Nakon Osmanske invazije, dio bunjevački plemena se priselio u Dalmaciju, odakleg su, zajedno s etnički raznovrsnom masom „Bosanaca“, u 17. viku migrirali u južnu Ugarsku. Pleme Skendera-Raiča jedno vreme (1624. do 1687.) boravilo je u području Drniša, odakleg su doseljeni u okolinu Sombora.

Moj dida-Ivan imo je prizime Valko (po dokumentu iz 1835. godine Valkov). Ovo prizime me je zanimalo jel ga u prigledu prizimena u knjigi J. Erdeljanovića „O poreklu Bunjevaca“, nema. Dida-Ivan, i svi njegovi rodovi ranije, bili su Bunjevci. Prvo sam tolmačio ovu zagonetku tako da je Valko iskrivljeni oblik prizimena Vlaović, Vlaković (od Vla, Vlah...) šta se događalo kad su bunjevačka prizimena zapisivali Austrijanci el Mađari. Onda sam pročitao da u Slovačkoj postoji pridio koji se zove Valko, pa sam pomislio da su Valkovi otaleg doseljeni. Al

to se ne slaže sa njegovim jasnim bunjevačkim etničkim identitetom. (Bunjevci su bili otvoreni za integraciju u svoje redove familija i pojedinaca iz drugi etnički grupa, pa bi se tim moglo, možda, objašnjavati i priključenje neki slovački Valkova somborskim Bunjevcima.) Onda sam, na internetu, otkrio da je sadašnji zapadni Srem, od Vukovara do Županje na Savi, prija Osmanske najezde na Ugarsku 1526. godine, pripadao Valko varmeđi (sa Valkovarom ko gradskim središtom). Znajuć da su se Valkovi u Somboru bavili vinogradarstvom, a da je Srem, koji je pripadao pomenitoj Valko varmeđi, još od Stari Rimljana vinogradarsko područje, možda su prici dida-Ivanovi, Valkovi, pridošlice iz tog područja (možda begunci isprid vojske sultana Mehmeda Veličanstvenog). To je jedan važan trag za genealogiju Valko familije dida-Ivana al i za razumivanje etnogeneze Bunjevaca. Kasnije, u spisku prizimena bački Bunjevaca Peića-Bačlije našo sam prizime „Valković“. To je važan podatak al moja nedoumica o poriklu Valkova i dalje traži razjašnjenje.

I divojačko prizime moje majke-Mare rođene Hajoš, podstaklo me da potražim kako je povezano s njezinim bunjevačkim identitetom. I ode sam ispočetka tolmačio to prizime (nema ga u Erdeljanovićevom prigledu ni kod Peić-Bačlije) ko iskrivljavanje izvornog oblika Gajoš, Gajošev i sl.

Majka-Marina mater i otac Mija Hajoš oko 1913. g. (imali petero dice: Ivana, Matu, Mariju, Kornelu i Emicu)

Al problem je dobio rišenje kad sam našo, nedaleko od Budimpešte na jug, napridnu nemačku vinogradarsku varošicu Hajoš. Otale su virovatno doseljeni prici majka-Marinog oca Hajoša (dal Bunjevci el možda i Nemci). Majka-Marina mater nosila je, ko divojka, prizime Budimac šta upućiva da su i njeni prici potekli od Budima, a to je znak o kulturnim sličnostima Bunjevaca iz kraja kojem su pripadali i prici Hajošova.

Traganju za etničkim korenovima nikad kraja. Triba sastavit porodični rodoslov. Priorat arhive. Al to je poso poseban, koji traži pasioniranost i istrajnost. Ovo šta sam dosad o svom poriklu sazno, mož bit dobar putokaz. A tom putu nikad kraja.

Gašenje moje bunjevačke rodbine: etničko otvaranje, ratovi, iseljavanje

Boravio sam 1990. godine tri nedilje u Klivlendu i Detroitu u Sjedinjenim Američkim Državama, kod rođaka. Ko “poslidnji Mohikanac” našo sam se med brojnom rodbinom, sve potomaka Ivana Hajoša, šta se oko 1910. godine priselio priko Atlantskog okeana. Bilo mi je mило, al sam doživio i tužno osićanje kako sam poslidnji izdanak Hajoša ko i Valkova u Bačkoj. Kako je do te velike nesrazmire došlo? Zašto su se familije Bunjevaca u Bačkoj, za manje od jednog vika, ugasile a potomstvo jedne bunjevačke familije u Ameriki naraslo na blizo dvi stotine duša? Od Bunjevaca u Ameriki, ostali su samo jedva primetni tragovi. Svi ti potomci Ivana i Roze Hajoš su Amerikanci, šta se, samo iz usputne radoznalosti, zanimaje za svoje nepoznato bunjevačko poriklo.

Etnički mišoviti brakovi med Bunjevcima javili su se početkom prošlog vika. Posebno su bili ritki virski mišoviti brakovi. Ranije su bili ritki jel su Bunjevci, ko salašarski narod, držali do svoji običaja o sklapanju brakova svoje dice sa svojima. Tek kasnije, kad su prišli u varoši, di se svit mišo a mladež se slobodnije družila, oslabila je roditeljska stega i u stvaranju familije.

Prvi, meni poznat, slučaj katoličko-pravoslavnog braka med mojom bunjevačkom rodbinom, bio je onaj izmed najmlađe sestre moje majke-Marije, Emice, i mojeg teče Stevana. Druga, mlađa sestra majke-Marije, Kornelija, bila je udata za nikog Čizmara (ime mu ne znam) i imala je jednu ćer Elizabetu-Betu i unuku Anicu.

Mlađi brat moje majka-Marije, Matija, oženio se Mađaricom Rozalijom. Nikolko godina posli Prvog svitskog rata, boravio je u Americi-USA šta je na njega imalo zdravo veliki uticaj. Iz Amerike se vratio ko gospodin, Mister, koji na svoje bunjevačke rođake gleda ko napridan, moderan čovik na salašarski priprost puk.

Mata je mogao ić u Ameriku jel ga je tamo dočekao i o njemu se brinio, najstariji od braće i sestara majke-Mare, Ivan. Ivan-John je u Ameriku oćo trbuvom za kruvom 1910. godine, zajedno sa ženom Rozom (bila je noseća sa sinom Johnom, koji se rodio na nemačkoj prikookeanskoj lađi "Karpacija") i sa starijim sinom Frenkom i ćeri Katom. U Americi su se Ivanu rodili još jedan sin i ćer. Od ovi petoro dice, u 1990. godini, kad sam bio u positi u Detroitu i Klivlendu, potomstvo Ivana i Roze, njeve familije, narasle su na oko dvisto duša (samo sin Ivana i Roze, John Hayosh, imo je 1990. godine osam sinova, četir ćeri i 32 unučeta).

Detroit, oktobar 1990. sa tetka-Katom (76 god.)

Ode u Bačkoj, čitav ovaj rod Hajoša ugasio se a ja sam njev poslednji izdanak. Zašto je taka sudbina mnogi bunjevački familija i rodova? Otkaleg to gašenje ovde kod nas a bujanje u Ameriki? Do danas tražim odgovor na ovo pitanje. I to je sudbina Bunje, koja čitav bunjevački rod približava gašenju. Sumorne ideje. Dal je, posli kraja roda Hajošovi u našem bunjevačkom zavičaju, moguć novi početak, kako o tom piše ruski etnolog Ljov Gumiljov! Nemam na to pitanje odgovor, al valjda Bunjevce ne očekiva, da već u trećom naraštaju, više nema tragova bunjevaštva, kako je to slučaj sa američkim potomcima Ivana i Roze Hajoš?

Moj dida-Ivan se ženio dvared. Prva mu je žena bila Vereš Eva, Mađarica poriklom sa nike pustare u Mađžarskoj. Eva je govorila nikim mađarskim naričjem koristeć često uzrečicu "mundok" (misto "mondok" mađarski "kažem"). Taj neobičan Evin govor doveo je do tog da je dida-Ivan dobio nadimak "Munduk", po kojem je i njegova tamburaška banda u Somboru i okolini bila poznata (Mundukova banda). S Evom dida-Ivan je imo dvi ćeri, Ilonku i Manciku, al je mlađa Mancika umrla još ko dite. Eva je umrla (prije 1910. godine) još dok su joj ćeri bile malolitna dica. S Ilonkom je dida-Ivan kasnije imo belaja. Uskočila je za momka iz Bijeljine, rodila dite, i napustila čovika prije vinčanja. Jedno vrime Ilonka je posećivala somborske bircuze. To je dida-Ivana navelo da se odrekne svoje ćeri. Majka-Mara je brinila, iza leđa dida-Ivana, o svojoj pastorki i ja se sićam da sam u ditinjstvu do tetka Ilonke odlazio i da se ona samnom lipo ponašala (stojala je u kući na ćošku Čivutske ulice i Bunjevačkog sokaka, priko puta od velikog katoličkog groblja).

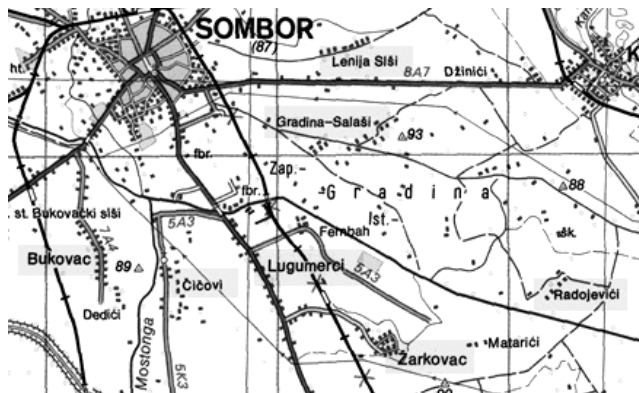
Imo je dida-Ivan još braće i sestru Vitu (Viktoriju). Stariji brat Vranja (Ferko) i mlađi Šandor bili su narukovani u austrougarsku vojsku 1914. godine. Očli su u Prvi svitski rat, i nikad se nisu vratili, nit se štogod zna o njevoj smrti na ruskom frontu. O svojoj braći i sestri dida-Ivan je ritko divanio, pa o njima malo znam. Iz malog broja dokumenata, koji su ostali iza dida-Ivana, a i dida mi o tom divanio, sazno sam da je Ferko bio kantor-orguljaš u katoličkoj crkvi u šokačkom selu Santovu (danas priko mađarske granice posli Berega). Dida-Ivan i njegov mlađi brat Šandor, su od Ferka naučili svirat (nisu bili notalni, dok kasnije, dida-Ivan nije savladio notalno biluženje pisama).

Ferko je bio oženit s nikom Nemicom i imo je s njom sina Stipana (Stevana). Nakon Prvog svitskog rata, Stipanova mama, sad već udovica, živila je u Santovu s nikim čovikom. Nigdi oko 1928-29. godine, Stipanova mama je poginila od pištoljskog taneta, kad je došla u bircuz, branit svojeg čovika, koji se potuko. Kad je osto siročče, Stipan (zvao sam ga ujak-Stevan) je očo u kragujevačke Zavode (današnji Zavodi Crvena zastava - Fabrika oružja) di se zaposlio i oženio ujna-Ružicom (poriklom iz Topole). Ujak-Stevan se školovo u Nemačkoj, di je završio elektrotehnički fakultet. Napridovo je u kragujevačkim Zavodima i bio poznat stručnjak i poštovan ko dobar čovik. U braku s Ružicom nije imo dice. Bio sam mu na sarani u Kragujevcu di je saranjen po katoličkom običaju.

Dida-Ivanovog mlađeg brata Šandora sićam se samo po tome što su mi, po njemu, dali ime Aleksandar i u ditinjstvu me zvali Šanko. Šandor je na Karpatima ostavio kosti ko momak - nije se stigo oženit. Mora da je dida-Ivan zdravo volio Šandora, pa sam ga, svojim imenom, podsićo na tog nesrićnog bunjevačkog momka.

Prvi i poslidnji put sam svoju bunjevačku rodbinu vidio na okupu na sarani svoje majke-Mare 1955. godine. Bilo ji je barem pedeset. Bili su i Domići, i Šiškovići i još niki za koje nikad nisam čuo. Ritko je posli 1945. godine bilo prilika da se bunjevačka rodbina okupi na jednom mistu. Za vrime Mađara, digod 1943. godine, još su se somborski Bunjevci okupljali na odvajkada znanim mistima, na proštenjima, na salašima il na mistima s križom, koja nisu bila daleko od raštrkani salaša.

Na jednom takom proštenju povelala me majka-Mara 1943. godine (kolko se sićam, bilo je to digod kod Strilić salaša). Išli smo zapregom i na kolima je bilo više žena s dicom. Znam samo da smo prinoćili i da su me pogleli pored nike curice koja je imala velike boginje. Posli sam i ja odležo tu bolest, i imo žuticu. Moja mama-Kata se zarazima od mene, pa je cili život болоvala od ciroze jetre, jel ti godina nije bilo doktora na raspolaganju a ni ila nije bilo kako se zahtiva za bolesnike te fele. To je poslidnje okupljanje Bunjevaca na proštenju koji se sićam.

Dio Bukovac salaša kod Sombora (gori: mapa
salaša – južno od Sombora)

Ostale su varoške bunjevačke familije pripuštene svaka za sebe. A posli 1945. godine pendžeri su zatvoreni. Bunjevačka dica su krenila u škulu brez da je makar jednom riči tamo spominjan bunjevački narod i njegova kultura. Njegovo katoličanstvo, ko važna rama njegove kulture, u crkvi je potisnito hrvatstvom a u školama je svaka vira postala “otrov za narod” i pripuštena zaboravu.

4. Ponovo med Bunjevcima

Šta me navelo da pišem memoare?

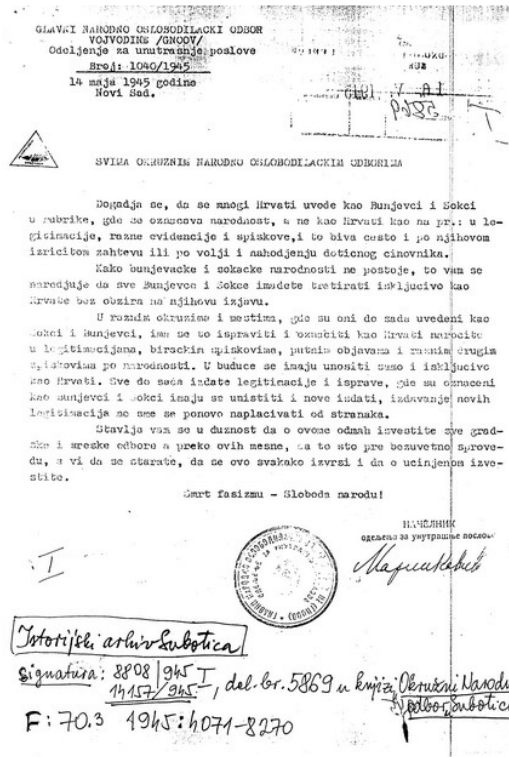
Proveo sam skoro cili život a da se nisam osobito zanimo za svoje bunjevačko poriklo. Iz ditinjstva sam pono lipo sićanje na svoj somborski bunjevački zavičaj, na svoje roditelje, dida-Ivana, majku-Maru i mamu-Katu. Al onda su me, školovanje i kasnija karijera univerzitetskog profesora, ophrvali, pa sam se samo ponikad sitio svoji bunjevački korenova. Tek posljednji desetak godina, za mene je bunjevačko pitanje dobilo stvarni, ne samo komemorativni, smiso. A evo šta me je trglo iz drimeža.

Tri saznanja o Bunjevcima, poslednji godina su me i rastužile i razbisnile, pa više nisam mogo ostat po strani.

Prije svega, najteže mi je palo saznanje o političkoj zabrani iz 1945. godine da se Bunjevci i Šokci izjašnjavaje ko narodnosti, da se svi administrativnom prisilom privode u Hrvate. O toj sramoti nisam, do prije nikolko godine, ko i većina Bunjevaca moje, pa i mlađi i stariji generacija, ništa znao. Ni moj dida-Ivan, već u svojoj 88-moj godini života, o tom ništa ni znao.

Pa onda, rastužio me veliki bis šta iskaljivaje na Bunjevce posli 1990. godine „čuvari hrvatstva bački Bunjevaca“, o čem sam pročito u člancima subatički hrvatski listova iz pera obrazovani bunjevački Hrvata. Po njima, ispada da je ona šaka tvrdoglavi Bunjevaca, šta se ne dadu pohrvatit, „umjetna nacija stvorena od strane Miloševića“ radi satiranja hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini. Možda oni nisu znali, ko ni sam šta nisam znao, da skoro polak pripadnika hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini, svoju pripadnost hrvatskoj narodnosti zahvaljivaje onoj opakoj zabrani Bunjevaca iz 1945. godine. Al otkad je ta sramota

izašla na vidilo, dalje istrajavanje na nametnatom hrvatstvu Bunjevaca, ne mož sačuvat ničiji obraz čistim.

Faksimil cirkularnog naređenja Glavnog narodno-oslobodilačkog odbora Vojvodine od 14. maja 1945. godine o zabrani narodnosti Bunjevaca i Šokaca i zamini legitimacija (s unošenjom narodnosti "Hrvat").

Naposlitku, zabrinilo me stanje malog bunjevačkog naroda šta se pokazalo u prvim demokratskim izborima za Bunjevački nacionalni savit, održani u junu 2010. godine. Opet se, nad bunjevačkim narodom u Bačkoj, nadvila senka podile i strančarenja. Ima, med bunjevačkim prvacima, koji se bave politikom, šta zanemarivaje kako Bunjevcima priti opasnost nestajanja zbog „bile kuge“ i asimilacije. To je poso koji ne trpi zavitrinu i metenje pod tepih problema opstanka i razvoja Bu-

njevaca. Jel nema bunjevačkog naroda brez organizovani Bunjevaca. Ne oni šta kutre, čekaje priliku za niku ličnu fajdu, neg oni koji su uvik spremni na međusobni divan i zajednički napor radi ostvarivanja pravi interesa svoje nacionalne zajednice.

Krajom 2008. godine zakačio sam za internet svoj blog „Bunjevački rodoslov“, na kojem sam počo objavljivat rezultate svoji študiranja bunjevačkog pitanja. Do danas nastojim da na tim, cilom svitu dostupnim, stranicama na internetu, saopštim šta sam samom sebi objasnio i kroz kake nedoumice sam prolazio nastojeć da nađem sakriveni put nastanka, razloge kolebanja i osipanja bački Bunjevaca. Od vrimenta njevog doseljenja u Bajski trougao, njev zavičaj i kolivku, do savrimene njeve mukotrpne borbe za opstanak i razvoj ko moderne nacije brez države.

Iz navedene statistike broja posetilaca i broja pristupa stranici „Bunjevačkog rodoslova“, vidi se da je zainteresiranost za Bunjevce značajna, prvenstveno u zemljama di Bunjevci i Hrvati žive (Srbija, Hrvatska, BiH, Mađarska), ko i u zemljama di su oni u dijaspori. Interesovanje postoji i u zemljama sa sličnim malim etničkim grupama, sa istraživačima i analitičkim službama koji prate ovake etničke / nacionalne slučajove i njev razvoj.

„Bunjevački rodoslov“ od početka 1. oktobra 2007. godine do 30. maja 2012. godine imo je 10.386 posetilaca iz 47 zemalja sa ukupno 26.296 pristupa. Od 20 oktobra 2010. godine (s više od 10 posetilaca) bilo je: iz Srbije 2.626 (Vojvodina 721 iz ostale Srbije 1.905), Hrvatska 746 (Grad Zagreb 338, Vukovarsko-Srijemska 89, Primorsko-Goranska 56, Splitsko-Dalmatinska 55, Osječko-Baranjska 53, Brodsko-Posavska 26, Zagrebačka 22, Pozeško-Slavonska 21, Istarska 12, Dubrovačko-Neretvanska 10... ukupno 19 županija); BiH 225 (Federation of Bosnia and Herzegovina 136, Republika Srpska 76); SAD 184 (California (CA) 134, New York (NY) 11... ukupno 20 država); Crna Gora 83. Nemačka 80 (Baden-Wurttemberg 23, Berlin 12, Bayern 12, Nordrhein-Westfalen 11... ukupno 11 država); Mađarska 73 (Budapest 22, Bacs-Kiskun 18... ukupno 11 varmeđa); Belgium (BE) 53, Canada (CA) 45, Netherlands (NL) 40, Austria (AT) 33, Slovenia (SI) 32, Switzerland (CH) 28, Macedonia (MK) 28, France (FR) 24, China (CN) 21, United Kingdom (GB) 21, Albania (AL) 19, Greece (GR) 18, Australia (AU) 15, Poland (PL) 15, Sweden (SE) 14... U maju 2012. godine najaktivniji positioci ovog bloga su bili (broj pristupa): Beograd 20, Zagreb 6, Mountain View, California, US 8 pristupa.

Tragom porikla Bunjevaca

Otkad sam svatio kako su Bunjevce, ode u Bačkoj, milom el silom, pripapali u Mađare, i, posli Prvog i Drugog svitskog rata, u Hrvate, kopkalo me kako je tekla stvarna istorija Bunjevaca. Jesul Bunjevci od pantivika Hrvati? Kako su, kad i zašto, počeli da se priklanjaje Hrvatima. Šta i zašto divane svi oni šta ubeđivaje Bunjevce da su Hrvati. A ima i oni šta Bunjevcima divane da su Srbi-katolici.

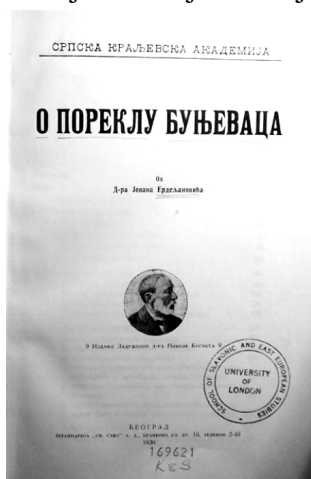
Nije lako izać iz tog začaranog kruga. O tom mi je malo ko mogo raztolmačit. Sićam se da su mi dva čovika, koje sam poštivo, samo u par riči poručili da su Bunjevci - Hrvati. Jedan je bio Milenko Beljanski, novinar i hroničar Sombora, a drugi istoričar profesor doktor Nikola Gaćeša. Otkaleg su oni znali pa bili tako ubiditi u to šta su mi kazali?

Milenko je bio stari partiski čovik i njegovo gledište, koje je jasno napiso u nkolko svoji knjiga, bilo je "na liniji", pa tako ga i svaćam. Al za razumivanje poruke poštivanog profesora Gaćeše bila su potribna

ozbiljna študiranja istorije. To me uputilo da se privatim izučavanja svi pisaca za koje sam saznao da su se bavili Bunjevcima.

Već kod čitanja prve ozbiljne naučne knjige o Bunjevcima, one koju je napiso dr Jovan Erdeljanović, ugledni član Srpske akademije nauka, još 1930. godine, svatio sam da se oko Bunjevaca vodi borba za njevo potvrđivanje ko pripadnika jedne od južnoslovenski nacija - Srba el Hrvata. A bilo mi to nikako čudno: zašto tolko srdžbe i prepirke med nacionalistima i ozbiljnim istraživačima oko malog bunjevačkog naroda?

Erdeljanović je bio jedan od naučnika etnologa, koji je naginjo tolmačenju porikla Bunjevaca ko Srba. Tom krugu pisaca - naučnika el publicista - pripada, kako sam kasnije svatio, čitajuć njegovu knjigu o Bunjevcima, takođe Ivan Ivanić.

Med piscima ovog kruga, koji je istovrimeno jedan od vodeći ideologa savremenog srpskog nacionalizma, je dr Vojislav Šešelj. On je u svojoj "Ideologiji srpskog nacionalizma" jasno poručio svoje gledište da su Bunjevci Srbi-katolici, čime je ponovio mišljenje profesora Laze Kostića, pa i Vuka Karadžića ("Srbi svi i svuda"), akademika Jovana Cvijića, Jevte Dedijera i drugi znameniti srpski pisaca

etnologa iz doba nabujalog nacionalizma, izmed dva svitska rata.

Na drugoj strani, med piscima knjiga o Bunjevcima, koji ji svrstavaje med Hrvate, našo sam tušta oni koji se pridržavaje uvirenja (premissa) hrvatskog nacionalizma. Jedan od najčuveniji taki pisaca je franjevac otac Dominik Mandić, koji je, obuhvatno i koristeć obimnu dokumentaciju, napiso nikolko knjiga u kojima daje i svoje tolmačenje porikla Bunjevaca ("Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda"). Med Hrvatima, zabavitim dokazivanjom hrvatstva Bunjevaca, imade dosta pisaca - bilo profesionalni naučnika, bilo publicista, u poslednje vrime i oni koji etnogenezu Hrvata dovode u vezu s Vlasima, s kojima su povezani i Bunjevci. Posebno su zavrnilo rukave i trošili tintu, pisci bunjevačkog

porikla, odavle iz Bačke, koji su natrukovali veliku literaturu o hrvatstvu bački (podunavski) Bunjevaca. Ante Sekulić je jedan od najozbiljniji taki pisaca. Ovi pisci traže oslonac svog hrvatstva i u idejama i dilovanju biskupa Ivana Antunovića, pokretača borbe Bunjevaca za njev nacionalni identitet a protiv asimilacije u druge nacije u 19. viku.

Nije bilo jednostavno snać se u tom krugu autora. Moro sam izbeć one od nji koji o Bunjevcima divane sa strašćom, odbacujuć sva drugačija svaćanja. U tom su pomogli ozbiljni naućnici drugog porikla, osobito oni koji u svitu ućivaje naućni ugled. Med njima našo sam da su vridni izućavanja vizantolog Georgije Ostrogorski, amerićki balkanoloji John Fine i Florin Curta, turski istorićar Osman Karatay, politikolog Alex Belami, etnolog H.I. Bidermann, sociolog Ludvig Gumplović. Kod nji sam dobio oslonac za razumivanje praistorije Balkana, nastanka Slovena i njevog dolaska na Balkan, a i posebno vaćnog pitanja porikla i dolaska Srba i Hrvata na Balkan. Brez razumivanja ti antićki zbivanja, nije moguće ni razumivanje nastanka razlike med Hrvatima i Srbima, koja sve do naši dana iskrivljava sliku u ćiji okvir se smišća i problem porikla Bunjevaca.

Već više od pet godina izućavam pomenite, a i sve druge, pisce o Bunjevcima. Pritvorilo se to moje izućavanje u otkrivanje nepoznate istorije Bunjevaca. Al samo istorisko gledanje na Bunjevce nije dovoljno (kako je o tom piso jedan od prvi sociologa, poljski profesor Ludvig Gumplović u svojoj raspravi “Hrvati i Srbi”). Razumivanje porikla i razvoja Bunjevaca zahtiva etnološke, al i sociološke, ekonomske i politikološke studije. Iz ti izućavanja stvorio sam svoj pogled na Bunjevce, ovlašnu sliku njevog nastajanja, razvoja i savrimene krize. (To je slika koja se minja, dopunjiva, retušira, šta je osobina naućnog metoda stvaranja znanja, koje traži i moć pritrpit kritiku kad se upoređiva sa stvarnošću. Svoje, dosad, stvoreno znanje svaćam ko naućnu hipotezu, a ne ko ideološku pridrasudu). Najvaćnije u tome je slideće.

Moje otkrivanje porikla Bunjevaca

Tušta tog sam pročitao al mozaik porikla Bunjevaca još mi nije razgovitan.

Kad krenemo od magloviti vrimena, do koji vode niki od istoriski, lingvistički el sociološki tragova, moglo bi cili život provist tragajuć za poriklom Bunjevaca a, ipak, ne stić do razgovitne slike otom poriklu. Kad sam to svatio, okanio sam se rovanja po svakojakoj literaturi. Postavio sam sebi metodološki kompas po kojem do porikla Bunjevaca mož stić, ne iduć od pritpostavljeni početaka, neg odnatrag, od pouzdani znanja i dokumenata o dolasku Bunjevaca u Bajski trougao.

Kad znamo kad su Bunjevci došli, koliko ji je bilo, kako su organizovali svoj život, možmo ić unatrag, po tragovima njevi seoba, borbi za opstanak, buna i mirni vrimena, načina privređivanja i kulturni običaja. To je metod istraživanja koji se mož uporedit s ponovnim namotavanjom Arijadnine niti.

Iduć putom na koji upućiva navideni metod, izučio sam nekoliko knjiga i članaka na kojima se mož započet sinteza istoriski putova kojim su Bunjevci prošli do svog naseljavanja u južnoj Ugarskoj 1687. godine. Kad sam povezo glavne, istoriski dokumentovane tačke od značaja za poriklo Bunjevaca, sastavio sam krećanje Bunjevca u realnom vrimenskom redoslidu. Ukratko, moj pogled na poriklo Bunjevaca sastoji se u slidećem.

Nastanak etničkog jezgra Bunjevaca

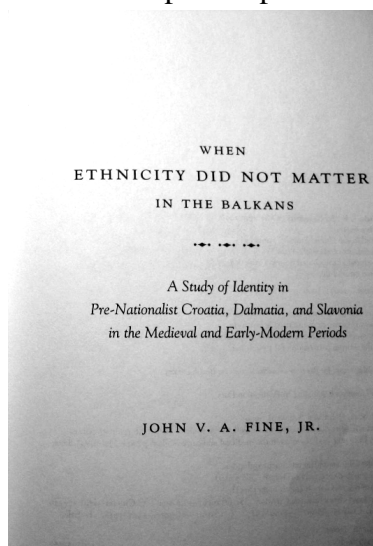
Za razumivanje porikla Bunjevaca važno je utvrdit di, u koje vrime i u kakim okolnostima je postalo *etničko jezgro* od kojeg je krenio proces etnogeneze Bunjevaca. Tradicija Bunjevaca zabilužila je da oni potiču od “rike Bune” u Hercegovini, otkaleg su se, vrimenom, selili na druga mista, u Dalmaciju, Primorje, Liku i u Podunavlje (južnu Ugarsku/Bačku).

Ako uzmemo da je tu rič o velikoj riki Buni-Bojani (sadašnja granica Crne Gore i Albanije), a ne o maloj ričici Buni (Bunici), nedaleko od

starog grada Blagaja u Hercegovini, onda kraj te rike možmo tražit prostor, na kojem je počela etnogeneza Bunjevaca. To se moralo događat još za vrime doseljavanja Slovina, prije stvaranja države Hrvata (tzv. Crvene el južne Hrvacke) ko i Srba (severna Albanija, onaj njezin dio koji se nadoveziva sa Metohijom tzv. Altin). Tu je virovatno živilo niko pleme koje se kasnije selilo “priko Bune”. Trag tog plemena mogu bit Bunjani o kojima govori I. Ivanić u svojoj pritpostavki o poriklu Bunjevaca. Tu možmo tražit korenove Bunjevaca, plemena Buna, Bunjana, Bunjevaca (oni šta žive nuz riku Bunu).

Dovođenjom u vezu ovi činjenica, mož se svatit da su slovinska plemena, koja su se smistila na razvijenijem jugu zapadnog Balkana, tamo di je bilo primorje s bogatim vizantiskim gradovima i njevom slovinsko-vlaškom pozadinom, čijim seljenjom priko Bune/ Bojane, je nastala plemenska skupina važna za etnogenezu Bunjevaca. U toj plemenskoj skupini, s jakim vezama s “albanskim elementom” (kako piše Srđan Đaja) i sa svojstvima vlašskog načina privređivanja (transhumantno stočarstvo poznato kod Vlaha-Cincara sa planine Pind), možmo tražit etničko jezgro kasniji Bunjevaca.

Tokom više vikova, etničko jezgro Bunjevaca potpadalo je pod vlast hrvatski i srpski župana i knezova, i bilo je prisiljeno da se pokorava i

odlobađa od feudalni vlastelina ulazeć u odbrambene saveze s drugim sličnim slovinsko-vlaškim plemenima. Na taj način dolazilo je do etničkog zbližavanja i širenja kulture koja je, pod jakim uticajom franjevaca u vrime privlasti Osmanskog carstva u Hercegovini, sve do izvorišta Cetine, dobijala bunjevačke karakteristike. U čitavom tom periodu, kako je utvrdio Fine (u knjigi “Kada etnicitet na Balkanu nije imao važnosti”), za vladajuću hrvatsku vlastelu, činjenica da njevi potčinjeni Vlasi-Bunjevci ne svrstavaju sebe u Hrvate ko etničku skupinu, nije imala značaja. O

uključivanju Bunjevaca u hrvatsku naciju, med hrvatskom vladajućom klasom, počelo se vodit računa tek krajom 18. vika.

Etnolozi tolmače proces nastajanja Bunjevaca ko etniciteta ko posledicu podile vlaški plemena po virskoj osnovi (Bunjevci katolici, oni vlasi koji “bunjaju” na latinskom, nerazumljivo za slovinski svit, nasuprot, “Rkaća”, pravoslavaca, koji kasnije prilaze u nacionalnom pogledi u Srbe). Taka podila (problematična s naučnog stanovišta) bila je moguća na prostoru priko kojeg je prolazila linija podile izmed istočnog i zapadnog crkvenog obreda, pravoslavlja i katoličanstva. Donji tok rike Neretve, dio Zahumlja oko Velež planine, grada Blagaja, di je i mala rika Buna (Bunica), zadovoljavao je taj neopkodni uslov neposridnog dodira vlaha pravoslavaca i vlaha katolika. Taj pridio Hercegovine zadovoljavo je i drugi uslov, dugotrajno postojanje vlaški plemena s razvijenim transhumantnim stočarstvom (o tom piše Jevto Dedijer u knjigi “Hercegovina”), čije osobine su Bunjevci doneli naseljavajuć se u okolini Subotice (opisano u knjigi Branka Peruničića “Postanak i razvitak baština na području Subotice”). Navedeni uslovi su pritpostavke nastanka etniciteta Bunjevaca. Za sazrivanje tog etniciteta bio je potriban društveno-politički faktor – vođstvo, inteligencija, koja bunjevačku etnički svist koristi ko način mobilizacije stanovništva radi svoje afirmacije ko nove feudalne klase (slično ko za nastajanje nacija o čemu piše Miroslav Hroh).

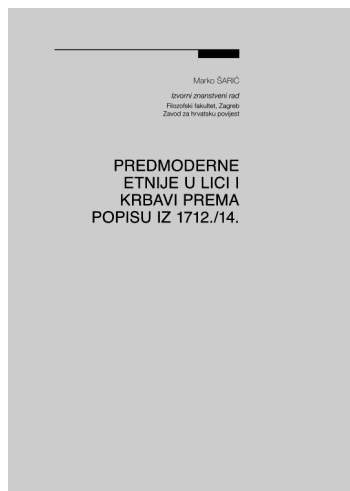
Početak razvoja slovinski vlaški plemena u Hercegovini ko Bunjevaca dobio je politički zamajac kad su se plemena iz okoline Bune rike na livoj obali Neretve, pobunila protiv Mostarskog sandžak-bega. To se dogodilo u vrime kad su Turci vojnički oslabili, a Mlečani obećali vlaškim prvacima da će oslobodit Hercegovinu. Zato su Vlasi-Bunjevci iz donjeg toka Neretve 1624. godine podigli bunu protiv Mostarskog sandžak-bega. Al nakana Mlečana nije uspila, pa su se Bunjevci našli na udaru osvite Turaka. To je bio početak velike seobe Bunjevaca, čiji najveći talas se dogodio 1687. godine.

Spasavanje Bunjevaca iz 1624. godine ima velik značaj za tolmačenje njegovog porikla. U borbama koje su prithodni godina vodili protiv Turaka, plemena pastira i ratnika-Vlaha iz okoline rike Bune (planina Velež,

Podveležje, Raška planina, Rakitno) stvorili su ratničku organizaciju, sposobnu da se suprotstavi Turcima. Na način kako su to radili vikovima, izabrali su vojvode, serdare, harambaše, knezove, koji su se pokazali sposobni. Ovim vođama Bunjevaca Mlečani su obećali podršku i, kako su to činili da bi pridobili Morlake iz Zagorja (zapadna Hercegovina, od Neretve do rike Cetine), i ode su vojskovođama Bunjevaca podarili plemićke titule, platu i pravo na nasliđivanje privilegija. Tako su se Bunjevci od rike Bune med prvima organizovali na onda nov, feudalni način (raslojavanje rodovskog društva). To je bilo privlačno za sve slovinske vlaške vojvodske familije, rodove i plemena. Ova grupa plemena s donjeg toka Neretve, od rike Bune i grada Blagaja, postala je etničko jezgro kasnijeg formiranja Bunjevaca. Oko nji su se okupljala druga plemena rado prihvaćajuć bunjevačko ime. Tako je počo razvoj bunjevačkog naroda (etnije).

Bunjevci i Hrvati: dve različite etnije

U vrime svojeg nastajanja ko etniciteta (etnije), Bunjevci nisu mogli bit subetnija Hrvata. Hrvati su početkom 17. vika već formirani ko etnija na osnovu svojeg feudalnog društveno-političkog uređenja. Kod Vlaha-Bunjevaca u to vrime, u njevom herce-govačkom prazavičaju, održala se stara organizacija života i polu-nomadskog (alpskog, transhumantnog) stočarstva (o tom još krajom 19 vika, svidoči pomenito istraživanje J.

Dedijera). Na osnovu poređenja načina privređivanja i društvenog života bunjevački plemena i opisa načina života i organizovanja hrvatski plemena (M.Šarić), dobija se osnovica za etničko razlikovanje Bunjevaca i Hrvata.

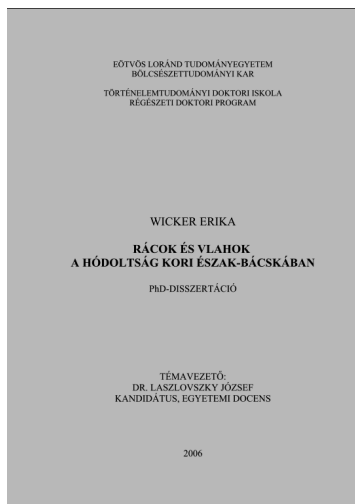
Marko Šarić (u članku “Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14. godine”) navodi osobine Hrvata i Bunjevaca po kojima su to dve različite etnije.

Hrvati su u Lici i Krbavi bili agrarna (zemljodilska) populacija nastanjena oko važniji

krajiški tvrđava. Većim dilom su bili povojničeni seljaci, a manjim dilom sitno plemstvo u vojnoj službi u Krajini. Govorili su naričjima s čakavskom osnovom. Hrvacke familije bile su slične nuklearnim, inokosnim familijama sridnjeevropskog tipa. Tradicionalna kultura Hrvata bila je granična, prožeta uticajom četiri okružujuća areala (od dinarskog do panonskog). Jezgro Hrvata su činile starosidilačke hrvatske strukture. Hrvatsku etniju činili su: vojno plemstvo, obični krajišnici (haramijske i husarske familije) te oslobođeni kmetovi.

Šarić konstatuje da su *Bunjevci* (katolički Vlasi), ko tradicionalna, pridmoderna i pridnacionalna zajednica, početkom 18. vika, bili nosioci dinarske patrijarhalno-pastoralne kulture dinarskog areala. Ko pripadnici stanovništva, koje je pribiglo iz Bosne i Dalmacije na područje austriške vojne krajine, Bunjevci su bili pripoznatljivi po kulturnim osobinama (kultura “mrkog sukna i gusala”), jeziku (novoštokavština), društvenoj strukturi i organizaciji (knežine), pastoralnoj ekonomiji (transhumantno stočarstvo) i osobinama proširene familije, tzv. zapadnobalkanskog tipa. To su osobine koje su Bunjevce razlikovale od Hrvata, još prije početka formiranja hrvatske nacije, čineć ji posebnom etnijom. Njev identitet je bio dinamičan, podložan prominama uslid seljenja i disperzije vlaško-bunjevačkog stanovništva na širokom prostoru od zapadne Hercegovine do Slavonije i južne Ugarske (Bačke).

Kad su se doselili u Bačku, Bunjevci su od austriške vlasti i zatečenog srpskog i mađarskog svita nazivani Dalmatincima. Sami su se nazivali Bunjevcima. Prvi spomen etničkog imena Bunjevac u dokumentima zabilužen je 1612. godine u knjigi kršteni somborskog župnika. (Mađarska historičarka Erika Wicker navodi da se oko 1619. godine ime Bunjevaca i Šokaca pojavilo u Baji – “Raci i Vlasi u vrime naseljavanja severne Bačke”, str. 40). To se slaže s vrimenom pominuti događaja u dolini Neretve. U svojoj knjigi “Buni, Bunijevci, Bunjevci” 2009. Mijo Mandić pokaziva da su prithodnici kasnijeg doseljavanja Bunjevaca, već bili prisutni na području južne Ugarske, a najstarija naseobina je bila oko Budima.

Nakon doseljavanja brojni bunjevački plemena na područje Bajskog trougla (izmed Baje, Sombora i Subotice), malobrojni autohtoni budimski Bunjevci, rado su se s njima zbližavali i selili u tri gradska naselja tog područja. Tragovi ti zbivanja još se nalaze u bunjevačkim prizimenima Budimac, Tukuljac, Ostrogonac. Bunjevci doseljeni iz Hercegovine i Dalmacije tokom 16. i 17. vika, imali su prizimena prema svojem plemenskom, rodovskom poriklu a ne prema nazivima naselja iz koji su se njevi prici doseljavali. Na primer, nema bunjevački prizimena Blagajac, Mo-

starac, Zadranin, Senjanin... U svojoj hercegovačkoj postojbini, Bunjevci nisu bili stanovnici gradski naselja, koja su pripadala plemićkim rodovima (hrvatskim, srpskim, bosanskim, dalmatinskim). Živili su oni u slobodnim, feudalcima nepodložnim plemenima, na prostranim planinskim područjima Dinarski Alpi.

Stvaranje nacija i fragmentacija Bunjevaca (bunjevačke subetnije)

Na osnovu ove istorijsko-sociološke analize možmo dat odgovor na pitanje: *dal su Bunjevci Hrvati, Srbi, el samo Bunjevci?* Samo pitanje ima smisla kad polazimo s primordijalističkog stanovišta. [Primordijalizam = svatanje etniciteta, etnički svojstava, ko nepromenljivi, davno nastali, izraženi materijalizovanim opipljivim kulturnim i biološkim karakteristikama neke narodne grupe.] Pitanje u tom smislu treba da glasi: imadul Bunjevci svoj etnički koren u antičkim Hrvatima el Srbima, el u svom sopstvenom vlaško-bunjevačkom etnicitetu? Moj je zaključak da Bunjevci mogu imat koren svoje etnogeneze u mišavini plemena – Slovina i Vlaha starosidilaca Balkana, iz vrmena prije doseljenja Srba i Hrvata.

(Lingvisti kažu da su prije dolaska Slovina, ovi Vlasi, Makedono-vlasi, s bilim odilima, bili romanizovani, primili romanski jezik. Trag ovog prid-slovinskog porikla kod Bunjevaca su imena njevi plemena-brastava koja se završavaju na –ul, Sekulići od Sekul, Dulići, od Dul, itd.). Pod vlašću

hrvatski i srpski vojnički zadruga, kasnije feudalni vlastelina, stvarali su se i širili i njevi narodi. Fine objašnjava da su se pod hrvatskim narodom u sridnjem viku mogla podrazumivat plemena kojima su hrvatski banovi, župani i vlastelini vladali, a ne hrvatski narod u etničkom smislu. Za Hrvate o tom piše dr Neven Budak.

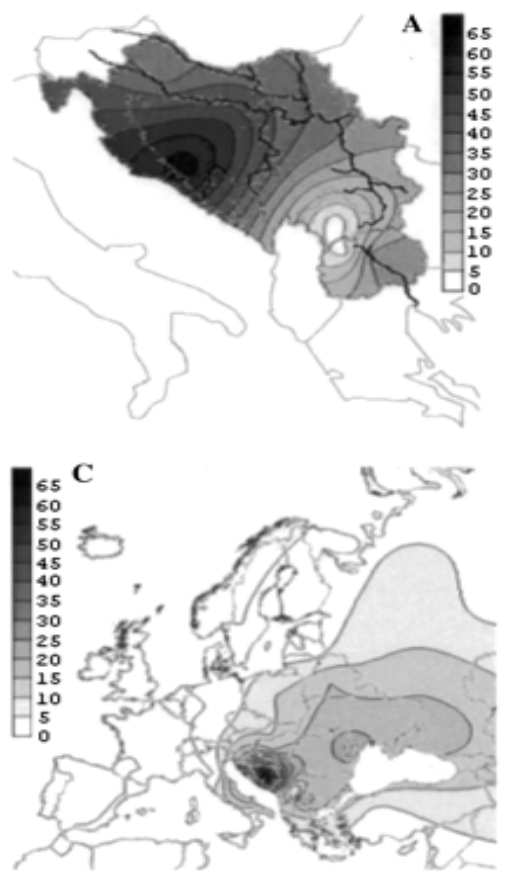
Iz ovi daleki vrmena ne mož se izvodit hrvatsko el srpsko poriklo Bunjevaca. O tom svidoe u novije vrime poznata *genetska istraživanja* prema kojima je na Balkanu, a najviše u Hercegovini, u genima tamošnji savrimeni stanovnika, najmanje slovinski tragova. To znači da su, po biološkoj liniji, i Bunjevci, čije je istorisko ishodište Hercegovina, genetski povezani sa starosidilcima Balkana, da je njevo genetsko ishodište starije od Slovina, pa i još kasnije doseljeni Hrvata i Srba. (Ode se upliće genetska komponenta koju su doneli staro-Hrvati i Srbi ko narodi dilom neslovinskog porikla. Al to je posebno pitanje o kojem se u nauki još raspravlja.)

Dakle, Bunjevci mogu tražit svoje poriklo u mišavini naroda, koja je nastala putom etnogeneze stanovnika zapadnog Balkana izmed antičkog vrmena, i naročito, vrmena stvara-nja sridnjovikovni naroda pod uticajom pokrščavanja (dva glavna pravca – pravoslavlja i katoličanstva). Podila na Hrvate i Bunjevce pocipala je etnički istorodni bunjevački narod (etniju) zafaljujuć stvaranju hrvatske nacije od sridine 19. vika. Razumivanje tog procesa zahtiva drugačiji naučni pristup od onog primordijalističkog, ko i onog šta polazi od sridnjovikovne virske podile, na koji se pozivaje nacionalisti, kojima je stalo da Bunjevce utope u svoje nacije.

Šta genetska istraživanja pokazivaje?

"Frekvencija I1b* (xM26) [karakteristika starosidilaca zapadnog Balkana] dostiže vrhunac kod Hercegovaca (64%) i Bosanaca (52%) dok zadržava značajne (30%) frekvencije u svim SEE [Jugoistočne Evrope] populacijama... Ustvari, homogene distribucije relevantni frekvencija praćene sa visokim diverzitetom I1b* (xM26) linija med različitim SEE populacijama mogu se posmatrat ko genetska oznaka njeve zajedničke istorije po ocu tokom dugog vrimenskog perioda.. Halpogrupa R1a [karakteristika Slovena] javlja se sa 16% frekvencija u SEE.... Frekvencije R1a i STR [standardizovani podaci o

genotipu prema STaRCaITM software-u] varijansa raste u pravcu sever-jug u SEE, od 34%-25% kod glavnine Hrvata i Bošnjaka do 12%-16% kod Hercegovaca, Makedonaca i Srba..."

Izvor: Marijana Perišić, Lovorka Barać Lauc, Irena Martinović Klarić, Siiri Roots, Branka Janićijević, Igor Rudan, Rifet Terzić, Ivanka Čolak, Ante Kvesić, Dan Popović, Ana Šijački, Ibrahim Behluli, Dobrivoje Đorđević, Ljudmila Efremovska, Đorđe D. Bajec, Branislav D. Stefanović, Richard Villems and Pavao Rudan (2005), High-Resolution Phylogenetic Analysis of Southeastern Europe Traces Major Episodes of Paternal Gene Flow Among Slavic Populations. *Molecular Biology and Evolution*, 2005 22(10):1964-1975; doi:10.1093/molbev/msi185 URL: <http://mbe.oxfordjournals.org/content/22/10/1964.full>

Kad na Bunjevce primenimo analitičke, teoriske pojmove “etnija”, pod čim se podrazumiva cilina Bunjevaca (zapadnohercegovački, primorsko-dalmatinski, lički i bački-podunavski), i “subetnija”, onda se pomenita četiri istoriski nastala dila bunjevačkog naroda mogu podrazumivat ko take subetnijske. Teško je razumit šta znači kad se čitav bunjevački narod podvodi pod hrvatsku naciju (koja se, ako je moderna nacija, ne mož definisat ko “etnijska”) ko njezina “subetnijska”. Drugo je pitanje integracije el asimilacije dilova (subetnijska) bunjevačkog naroda u hrvatsku el niku drugu naciju, na čijoj državnoj teritoriji su dilovi tog naroda imali sriću el nesriću da se zateknu kad je počo proces stvaranja ti nacija.

Politička uslovljenost savrimene podile na Bunjevce i Hrvate

U najnovije vrime *pitanje Hrvat el Bunjevac* dobilo je praktičan značaj. Za one, šta su se upregli u poso hrvaćenja Bunjevaca, ubiđivanje Bunjevaca da su Hrvati, pitanje je opstanka, ko političkog faktora u Vojvodini. Pitanje je kako očuvat uticaj na već pohrvaćene Bunjevce. Nije tu rič o privođenju Bunjevaca na “višlju”, razvijeniju nacionalnu hrvatsku kulturu, neg o zadržavanju formalnog izjašnjavanja što većeg broja Bunjevaca ko Hrvata. Što više taki Hrvata, sotim više glasača na izborima. To je ono glavno u trudu pohrvaćivanja Bunjevaca.

Do oživljavanja Bunjevaca posli 1990. godine, činilo se da je 40 iljada bunjevački Hrvata u Vojvodini jak oslonac u političkim prigovaranjima, sklapanjima koalicijska i nagodbama o mistima u važnim državnim organima i u raspodili ograničeni resursa (finansijska). Činilo se da je kategorizacija, administrativno etiketiranje Bunjevaca ko Hrvata, dovoljna za njevo zadržavanje u orbiti hrvatskog nacionalnog interesa. Kad je polak taki formalni Hrvata, posli 1990. godine, pokazalo da je ostalo virno svojem izvornom etničkom identitetu, i počelo tražit nacionalna prava ko ravnopravne nacionalne manjine u Vojvodini, vidilo se da tako hrvatstvo, koje sam proživljavao na drugoj štaciji svojeg bunjevačkog kruga, nije čvrst temelj asimilacije Bunjevaca u hrvatsku naciju.

Pokazalo se da nacionalna ideologija, sama za sebe, ne dospiva do korena bunjevačkog etničkog identiteta. I najvatreniji bunjevački Hrvati

ostaju u duši Bunjevci. Tu dublju sadržinu niki od nji pokušali su prikriti zamagljujuć prirodu bunjevaštva, divanom o Bunjevcima ko “subetniiji” Hrvata ko “etniije”. Al se ne mož priskočit razlika između stvaranja hrvatske nacije, ko političke tvorevine 20. vika, i postojanja Bunjevaca, ko posebnog etniciteta s dugljim pridnacionalnim razvojom, etnogenezom.

Stvaranje nacije je proces koji organizuje i kojim upravlja nacionalna država, jedan krug nacionalne elite, čiji pripadnici potiču iz različiti “etniija” (hrvatske, bunjevačke, dalmatinske, talijanske, i sl.), narodnih zajednica sa specifičnim kulturama, tradicijama, istoriskim putovima.

PIŠE NINO RASPUDIĆ

Hercegovci i predrasude: U dobru Hrvati, u zlu Hercegovci!

Ako se malo zagrebe ispod umjetno stvorene površine stereotipi padaju vodu. Vodeći lijevi intelektualci i političari vidi čuda* postaju Hercegovci, veliki zagrepečanci apert Hercegovci, uspješni sportaši apert...*

Autor: dr. sc. Nino Raspudić

Foto: Arhiva

Da prosječnog antihercegovca upitate što sve spada pod Hercegovinu, vjerojatno ne bi znao odgovoriti. Hercegovina je u tim glavama ponajprije jedan imaginarni prostor za projiciranje vlastitih frustracija, nešto poput pojmova Balkana ili Balkanca, koji su „Zapadnjaku“, u ovom slučaju hrvatskom malograđaninu, potrebni da bi se on, odmjeravajući se o takvu konstrukciju, osjećao kulturni, pošten i fin.

On otprilike zna gdje se Hercegovina nalazi, ali mu njezine granice nisu sasvim jasne. Tako im se „Hercegovina“ često proteže i na bosansko Livno, dalmatinsku Zagoru pa čak i cijeli dinarsko-štokavski prostor i šire. Neki dežurni antihercegovački šovinisti su nedavno uveli čak i pojam „političkog Hercegovca“, koji dobro dođe ako se nadete pred činjenicom da u nekoj aferi među sudionicima nema nijednog čovjeka porijeklom iz Hercegovine.

(Franjo Tuđman je ovaj problem nastojao otkloniti izvrgavajuć etničku strukturiranost hrvatske nacije kritici ko “regionalizma”.) Ma koliko se osiđali ideološko-politički integrisani u naciju, koju stvaraje i u tom uđivaje časti i koristi, “ocovi i sinovi nacije” ostajedu u dubini duše izdanci svoji etnički kolivki.

Niki od taki “nacionalni radenika” s griđnjom savisti prođivljavaje svoje učešće u gašenju svoji “subetniđa”. Kad sam to svatio kod samog sebe, počo sam razumiti one “pretelje”, bunjevačke Hrvate, šta osiđadu da se nacionalno osvisćivanje i opridilivanje Bunjevaca ne mođ postignit brez razvoja, bilo autentične bunjevačke društvene i kulturne zajednice, bilo take hrvatske zajednice. I to integrisane u multikulturnu vojvođansku sridinu s većinskom srpskom nacionalnom zajednicom.

Složen zadatak, koji se ne mođ izvršit brez jaćanja one osnovne bunjevačke etničnosti, a ne njezinim konzerviranjem i gušenjem nacionalno-politićkom ideologijom. Ako uguše bunjevaćko osiđanje, lipotu bunjevaćke pisme, tugu, koju svaki Bunjevac osiđa kad se siti šta su njegovi didovi izdurali otkad su se doselili u nepriglićna polja i pašnjake Bajskog trougla, dilatnici formalne nacionalne kategorizacije Bunjevaca, pobudiće u njima onaj bol šta je i mene podstako da se okrenem svojim bunjevaćkim korenovima. Tako razumim i ambivalentne osiđaje Hercegovaca (hercegovaćki Hrvata – vidi ćlanke dr N. Raspudića).

Amalkina sarana

Od ditinjstva sam imo malo prilike upoznat se i rodit se s rodovima s ocove strane. Moji roditelji su se razveli a da još nisam napunio godinu dana.

Prvu rođaku sa strane Raića, upozno sam u jedno litnje poslipodne. Kogod je zazvonio na vratima. Otvorio sam vrata i... našo se s oći u oći sa mladom ženom u društvu s mlađim ćovikom. Nisam je nikad vidio al sam oma znao da je to moja sestra po ocu. Za nju sam samo znao da postoji o ćem mi je divanila teta-Katica Vuković, dugogodišnja stanarka

u dininjoj kući. Taj nesvakidašnji susret pokrenio je u meni nika ranije nepoznata osićanja. Kako sam mogo znat da je pridamnom nikad viđena sestra Roza? Al oma sam je ositio ko najbližu i najrođeniju. Tako je ostalo do danas, iako ona već godinama živi u inostranstvu. Ne divani se uzalud „Krv nije voda!“

Zafaljujuć Rozi, upozno sam i drugu braću i sestre po ocu. Stariju sestru Baru udatu u Stapar. Vranju, koji je dugo živio na salašu na Stapar-skom putu (ima ćer koja sad živi u Zagrebu.) Prije nekoliko godina Vranja se priselio u Subaticu i penzioniso ko električar „Zorke“. Najmlađi brat Ivica odrasto je kod strica jel otac Antuš „Dobošar“ nije mogo izdržavat petero dice koju je steko posli vinčanja s drugom ženom Anicom. Najstariji brat Vinko, zidar, poginio je na gradilištu i ostavio za sobom sina (koji je, na nesriću, takođe poginio na poslu u Libiji, ostavivši za sobom jednu ćer).

Otac Antuš osto je s tri godine siročje jel mu je otac Vranje očo u Prvi svitski rat i otaleg se nije vratio. Mama Roza nije bila u stanju školovat ga a on nije bio sklon nikakom ozbiljnom poslu. Našo je namištenje u Gradskoj kući u Somboru, di je dobio poso dobošara (onog šta čita obavštenja po varoškim sokacima i na vašarima, kako bi i do nepismeni građana doprle važne visti iz Gradske kuće). Osto je Antuš siroma, čovik koji se skanjiva po Gradskoj kući i obavlja poslove trčkarala. Al osto je poznat i ko gradski bećar i ljubitelj kapljice. Za mene je razvod moje mama-Kate od Antuša i odrastanje pod starateljstvom dida-Ivana, bila srića u (maminoj) nesrići.

Sav ovaj divan od rodova s ocove strane, samo je pridgovor za pripovitku o drugim, daljim rodovima Raićima. Bilo ji je barem dvi grane. (Na Austro Ugarskoj vojnoj mapi iz 1894. godine, navedena su dva naselja Raiča u okolini Sombora: na severu od Sombora Reichi szl. izmed salaša Radišić szl., Firanyi szl, nedaleko od Bilicsi szallasok – Bilić salaša. Južno od Sombora Raitz szl nedaleko od Žarkovački salaša na istoku i Bikar salaša na zapadu. Pleme Raiča je bilo brojno al su se njevi članovi postepeno priselili u Sombor i tu međusobno udaljili pa je od nji ostalo nekoliko gradski familija.) Jedno je grana fiškala od kojeg sam samo čuo da postoji. Druga grana su puškari, poznate zanatlije u Somboru

ru. Al ni nji nisam nikad upozno. Ipak, imo sam sriću da, priko Amalije, koleginice moje supruge, još iz gimnaziski dana, upoznam njezine roditelje – Evu i Vranju Raič. Porodica vridni, odgovorni i veseli ljudi, koji su stajali u kući na Bezdanskom putu, nedaleko od kuće dida-Ivana u Bunjevačkom sokaku.

Kartografski izvor (vojne karte-sekcije iz 1894. sa detaljima toponima, itd.):

<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/3felmeres.htm>

S Amalkom smo održavali najbolje preteljske odnose. Bila je poznat doktor, neuropsihijatar, u Somboru. Uvik vesela i spremna na šalu. Udala se za Trifka iz Hercegovine, kojeg je upoznala na studijama u Sarajevu. Pitom i dobrodušan, Trifko je dugo bio vrhunski metalurg angažovan širom Vojvodine. Umro je dosta rano. Rođaci iz Hercegovine su urnu s Trifkovim zemnim ostacima odneli i saranili u Trebinju.

Amalka je bila posljednji rod s kojima sam se viđo u Somboru. Rado sam je posićivo jel je bila zdravo obavještena o somborskim Bunjevcima i bila s njima u lipim odnosima. Imala je i dobro odabranu biblioteku o Bunjevcima. Imo sam kod nje podršku kad sam počo da se zanimam bunjevačkim pitanjom. Nažalost, Amalka je, posli borbe s teškom bolešćom, preminila i saranita je krajom januara 2010. godine na velikom katoličkom groblju u Somboru.

Bilo je lipo zimsko jutro kad sam, sa prijateljicom Marijom, krenio iz Novog Sada za Sombor na Amalkinu saranu. Marijina ćer Jelena studirala je na Pedagoškom fakultetu u Somboru di je često posićivala Amalku. Stigli smo na groblje na vrime. U kapeli smo se oprostili sa pokojnicom i, sa brojnim bunjevačkim svitom, čekali da dođe popo. Došo je u žurbi u lipom svećeničkom ruvu. Održo je popo i lip pogrebni obred. Al ono šta mi je zaparalo uvo, bio je njegov savršeni hrvatski jezik, kojim se obraćo tužnom zboru Amalkini rodova i poštivaoca. Ni riči na bunjevačkom. Svoj hrvatski jezik, poštivani svećenik je divanio savršeno, ko da smo bili na Mirogoju. Barem da je s par riči utišio prisutne Bunjevce, koji ne divane hrvatski. Bilo je taki med nama cigurno najviše a ne znam dal je bilo oni koji znadu tako lipo hrvatski divanit, ko šta je to pokazo popo. To njegovo jezičko savršenstvo i gluvoću spram bunjevačkog puka, nisam razumio. Pogotovo je to teško svatit nakon nedavne sarane jedne Bunjevke, članice našeg novosadskog udruženja, na kojoj popi nije smetalo da se okupljenom svitu obrati na lipoj bunjevačkoj ikavici. Sa ti nekoliko ričenicica on je pokazo da saosića s ljudima koji nemaje prilik čut bunjevački divan u svećanim, tužnim trenucima, kaki su ovi na saranama dragi rođaka i pretelja.

Bunjevačka košnica

Februara 13. 1965. godine došo sam kod dida-Ivana u Sombor da ga obidem. Dvi nedilje ranije takođe sam ga positio i, tom prilikom, dono mu da pročita knjigu Jovana Erdeljanovića "O poreklu Bunjevaca". Želio sam čut šta on kaže o Bunjevcima, njevom poriklu i istoriji. Dida

je tom prilikom divanio a ja sam ga slušo i ponikad zapitkivo. Taj divan je trajo priko pet sati a snimio sam ga na magnetofonu. Od njega sam sažno nikoľko važni stvari koje mi i danas osviltjavaje zamršene odnose Bunjevaca, posebno spram vire i crkve.

Imo je dida-Ivan puno kritike na račun popova. Ko zidar jednom prilikom je ništa opravljjo u klosteru kod apacija, pet-šest kuća dalje od naše kuće u Bunjevačkom sokaku. Tom prilikom je, zarasle u bršljan nuz visoki zid, kojim je samostan bio opasan, pronašo listve. To je prokomentariso:

- I popovi su živi ljudi, pa ni čudo ...

Rado i nikoľko redi dida-Ivan mi je divanio o događaju prilikom svoje posite bratu Ferku, kantoru katoličke crkve u Santovu. To je bilo nigdi krajom 19. vika. Od Sombora do Santova išli su kolima s upregnitim konjima a to putovanje je trajalo dobri pet sati. U Santovu je brat Ferko priredio užnu. Taman su sili za astal, kad se Ferko trgne:

- A, pa ja imam u dvanajst misu. Moram oma ić. Al vi se ne sikirajte. Brzo ću se vratit.

Didi se učinilo čudnim da će se Ferko tako brzo vratit. Misa je obično trajala oko sat vrimenta. I zaista, Ferko se vratio, nije prošlo ni puni polak sata.

- Šta se dogodilo? Pa ti si se vratio tako brzo! – reko je dida svom bratu.
- A, ni to tako – odgovorio je Ferko. – Ja sa mojim popom imam dogovor. Kad je njemu potribno da prije vrimenta završi misu, on počne čitat svetu knjigu s kraja. Onda ja zasviram na vorgulama kraj mise. I misa se završava. Kad je meni potribno, ja zasviram s kraja mise, pa popo priđe na čitanje s kraja svete knjige. Kad tako skratimo misu, Šokice se čude i krste, al se ne bune.

Taj događaj, dida-Ivan je takođe komentarisio na svoj način:

- Eto, i popovi obavljaju svoj zanat ko i svi drugi. I oni švindluju.

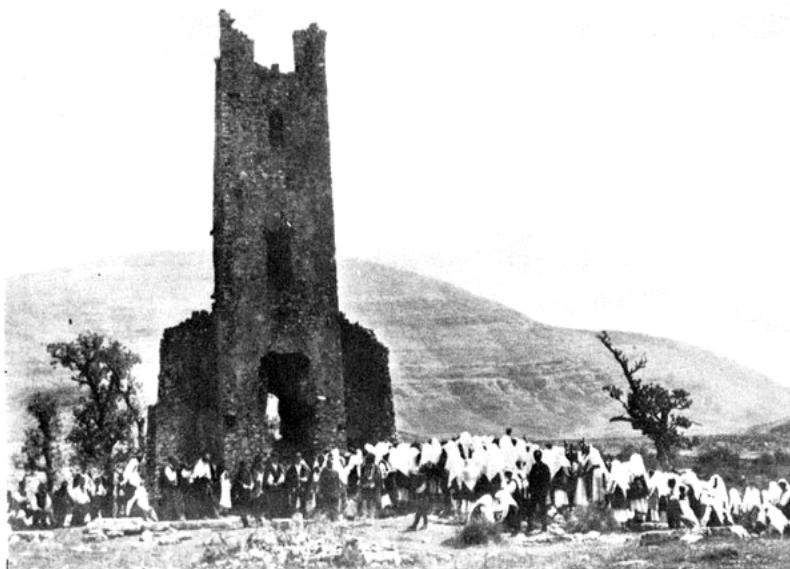
I pored ovi, i drugi saznanja o popovima i crkvi, dida-Ivan je ipak redovno odlazio na nediljne mise u Novu somborsku crkvu (karmelićansku). To mi se činilo čudnim pa sam ga, tokom razgovora iz 1965. godine, zapito:

- Kako da idete u crkvu a imate tolko kritike na račun popova?

Njegov odgovor mi je objasnio značaj i ulogu virske organizacije – crkve u društvenom životu Bunjevaca.

- Vira je potribna jel se oko čega moramo okupljat, ko čele oko košnice.

Za pastirski narod, čija plemena i rodovi-bratstva su raštrkani po teško prohodnim planinama, okupljanje na nikom, od sviju cinjenom mistu je način održavanja društvene veze, postizanja dogovora, razmine informacija, upoznavanja budući supružnika...

Crkva sv. Spasa iz 9. st., na vrh Rici (Vrlika), Cetina, Skup vlašskog plemena, 19 vek.

Okupljajuć se oko virske institucije-crkve (el kapele/ križa, kako su to činili Bunjevci nakon doseljenja u Bačku) bunjevačka plemena su održavala svoj etnicitet, postojala su ko etnička zajednica. Slika iz 19. vika, pokaziva okupljanje jednog pastirskog plemena iz Cetinske krajine oko ruševine Crkve svetog Spasa iz 9. vika.

Ako je virska institucija – crkva, za Bunjevce tradicionalno bila košnica, oko koje se odvija njev društveni život, to se danas teško mož kazat za crkvu, koja ne priznaje Bunjevce, njevu ikavicu već odavno ne koristi u virskim obredima, propagira hrvatstvo Bunjevaca. A Bunjevci su i danas raštrkan narod, kojem nedostaje košnica oko koje bi se okupljali. Ulogu take košnice nisu u stanju priuzet političke stranke. Taku ulogu, po svojoj prirodi, mož ostvarit Bunjevačka matica. Oko Matice, ko nezavisne, nedržavne organizacije okrenite društvenom povezivanju, dogovoru, kulturnom životu, nigovanju svega šta je važno za etnički i nacionalni identitet bunjevačkog naroda, Bunjevci se mogu okupljat ko šta su to činili njevi pradiđovi.

Kad sam se 2009. godine, učlanio u Bunjevačku maticu u Subotici, osiće sam da sam ušo u kuću koja pripada svim Bunjevcima. Tako osiće mi je nedostajalo cilo vreme nakon mog odlaska iz roditeljske kuće u Somboru. Matica mož bit ta kuća bunjevačke integracije, na koju se mogu oslonit Bunjevci digod oni živili. Osnivanje ogranaka Bunjevačke matice, dostupni svim Bu-njevcima, pa i onim šta su se udaljili od bunjevaštva, potriba je koja ovu instituciju okupljanja i zbližavanja čini neophodnom organizacijom, košnicom sviju Bunjevaca.

Obnova poharani bunjevački dvorova

Kad sam u februaru 2008. godine positió Amalku u Somboru, obišo sam nikadašnju dida-Ivanovu kuću u kojoj sam se rodio i proživio ditinjstvo i mladost. Radovo sam se da ću je opet vidit, onaku kaku sam zapantio.

Bio je lip, sunčan dan. Pono sam foto aparat da slikam sve šta me podsíća na zapanćeni krajolik mog ditinjstva. Očekivo sam da ću vidit i arteski bunar na Rajčuri, koji je opivan u onoj ćuvenoj pismi o Somboru (“U tim Somboru...”).

Već kad sam došo do one bać-Josine kuće na ćošku Bezdanske i ulice Janka Veselinovića, svatio sam kako je od moje slike iz snova i panćenja malo čeg ostalo. Nove kuće saziđane. Od Rajčure ni traga. Dugačka gvozdena, žuto ofarbana ograda koja sad opasiva dičiji vrtić. Di je bio arteski bunar, sad je jedna od kuća tog vrtića.

Lipo je vidit kako je uredito al je i tužno šta nema ni traga jednog svita šta je tudan vikovima nico, radovo se i tugovo. Al neka. Možmo sačuvat svoja sićanja u snovima i memoarskim biluškama. U umitnosti.

Lipo je kad svit napriduje, al je teško privatit potpun zaborav sveg šta je bunjevački narod stvaru. Barem da su vratili ime Bunjevačkom sokaku, pa da se zna da su tu nikoľko vikova živili, a i danas još žive, Bunjevci.

Kad sam dospio do ćoška didine kuće – di se završava nikadašnji Bunjevački sokak – imo sam šta vidit! Tuga me spopala kad sam svatio da je ta kuća pripuštena “zubu vrimena”. Zid litnje kujne spram sokaka zjapi porušen, ko da je niki aramija poaro.

A tu je bila katlanka u kojoj se, u vrime mojeg ditinjstva, topila mast i kuvo pekmez od šljiva. Sve je mrišilo a dida-Ivan i majka-Mara su od ranog jutra imali pune ruke posla. A bio je tu i didin verštet, tišljerski i šloserski. Tu je pravio i svoje tambure, pa i violinu za mene. Jel bio je dida-Ivan pravi ezermešter.

A sad? Sa sokaka zjapi razvaljen zid litnje kujne. Prava poharana bunjevačka kuća.

Al nije to tako samo sa kućom dida-Ivana u nepostojećom Bunjevačkom sokaku u Somboru. Kad sam se vratio Bunjevcima, u Subotici i Somboru, i ovom mojem malom bunjevačkom jatu u Novom Sadu, svatio sam da su i ovi naši zajednički bunjevački dvorovi u takom stanju poharane kuće. Odneli aramije cilo nasliđe Bunjevaca. Ostali Bunjevci bez pisama, književnosti, istorije. Digod se okreneš, na svaku bunjevačku baštinu metili svoje etikete. I nikom ne pada na pamet da ji skine i vrati u stanje prijne nesrične zabrane Bunjevaca ko narodnosti.

Još malo pa nikom ne pada na pamet ni da se odupre onim aramijama šta po internetu obidivaje Bunjevce ko nike martolozе šta ji Milošević naoružo i puštio da satiru vojvođanske Hrvate. Iako su to bunjevački rodovi, braća i sestre, skoro polak vojvođanski Hrvata. Ko da su Bunjevci izmišljena, "umjetna" nacija, koja zasluživa da je uništavaje u novom bombardovanju Srbije. (Tom se nada niki anonimni, a ipak znani, Maxi-mus Confessor na SuboticaInfo portalu). A sve dok se taki ideološki aramije baškare po kulturnom i političkom prostoru Vojvodine, Bunjevci će nailaziti na priprike u ostvarivanju svoje obnoviteljske namire, pa i elementarne ravnopravnosti.

Kako obnoviti poharane bunjevačke dvorove? Kako oživiti sve šta je u tim dvorovima dragocino i privlačno Bunjevcima i svim njihovim pretekljima? A ne učiniti te dvorove muzejom nit kapelom. I tušta drugi pitanja navire. Ima o čemu prisićati se, razmišljati i pisati memoare.

** Aleksandar Raič je rođen u Somboru 1938. godine di je završio osnovno školovanje i gimnaziju. Osnovne i magistarske postdiplomske studije završio na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Doktorat iz oblasti političke ekonomije steko na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu. Profesor na Univerzitetu u Novom Sadu od 1974. do 2004. godine i na Sportskoj Akademiji u Beogradu od 1993. do 2008. godine. Bio urednik omladinskog lista za književnost i društvena pitanja „Pokret“ u Somboru i časopisa „Privredna izgradnja“ i „Savremenost“ u Novom Sadu.*

Jelisaveta Zidarević Kalajdžić

Sićanja neće nestat

Prije dvi nedilje išla sam u moje rodno misto Sombor. Kad god tamo putujem čim ugledam dva tornja Nove crkve, pogled mi se otima u livu stranu ne bil ugledala toranj male kapele Snižne Gospe na salašima "Čičovi ". Kapela je na brižuljku, a u podnožju je salaš mali na kojem su davni godina živili i radili ko kapelani moja teta Franca i tetak Jozip sa svoje četvoro dice. Davno, davno tamo bila nisam, al sićanja nisu izblidila i svaki put kad se vraćam iz Sombora obećam sebi da ću slideći put cigurno otić do tamo. Nekad davno, krajom četrdeseti u prošlom viku provodila sam divne dane ditiinjstva.

Pogled mi se otima ne bi li ugledala toranj male kapele Snižne Gospe na salašima "Čičovi ". Kapela je na brižuljku, a u podnožju je salaš mali... Dok se približavsmo kapelici pripoznala sam stare jablanove Kapelica je još uvek ista i lipo je održavaju novi kapelani, salaš nije porušen, ali je dosta izminjen.

Isplanirali smo moj brat i ja da ove godine prid Uskrs sve to obidemo. Tako je i bilo. Već na samom početku svatila sam da više nema stare drvene ćuprije priko kanala i litnjeg puta, sad se ide priko velike ćuprije i finog asfaltnog puta. No, dok se približavazmo kapelici pripoznala sam stare jablanove koji su sad pravi gorostasi i miris trave me je podsitio na dane kad sam sa mojom mamom Sofijom pišice gazila po prašnjavom el blatnjavom putu do moje drage teta France. Zimi je uvik dolazio tetak sonicama po nas. I mada je sad sunce sijalo, drveće ozelenilo, mirisi voćki opojno mirili ja sam u mislima, umotana u opakliju, bila na sonicama, koje su vukla dva divna čilasa. Klizili smo nuz salaše i zaleđeni kanal na najlipše zimovanje. Svake godine smo mama i ja provodili desetak dana na prelu kod tete na salašu. To su zaista bili nezaboravni dani. Na trenutak sam se vratila iz sanjarenja, da bi pogledala dal je slika iz mojeg sićanja potvrđena. Da, poništo kapelica je još uvik ista i lipo je održavaje novi kapelani, salaš nije porušen, al je dosta izminjen. Ostala je još uvik ona soba s velikom paorskom peći di smo provodili nezaboravne večeri nuz banak. I opet dok sam sve to posmatrala sićanja su navirala, čula sam čak i glas moje mame i teta France, nji dvi su bile nerazdvojne ko divojke. Majka Kata i dida Josa su imali trinaestoro dice od koji je sedmero doživilo duboku starost. Ja sam bila najmlađe dite u familiji, pa se baš i ne sićam majke i dide ... ostali su mi bili dragi, al najviše moja teta Franca.

Život na salašu je bio divan za nas dicu, naročito kad smo u gostima, al za tetu i tetka je bio dosta težak. Zimi je znao napadat snig da skoro zavije salaš i štale za životinje koje je tribalo ranit i timarit. Obožavala sam konje, često sam s tetkom i muškom dicom provodila sate i sate u štali. Bilo je i krava, taj miris životinja mi je i danas drag. Na salašu je bilo svega za isti, čak i u teška vrimena koja su bila podkraj četrdeseti. Okolo salaša je bio lip vinograd i voćnjak, pa malo zemlje na kojoj se sve sijalo i sadilo, ništa se nije kupovalo u špeceraju, možda samo malo šećera i drugi sitnica. Tako su naši Bunjevci salašari živili.

Moja mama i teta Franca

Majka Kata i dida Josa su imali trinaestoro dce

Nama dci nikad nije bilo dosadno. Dok se loži paorska peć, zakuvava krov i mirisne lepanje....mi dica biamo najlipše ogrizine uzimamo naoštren nož i pravimo sebi sigračke. Divojčice lutkice, kojima pravimo aljinice od ljustika, a derani prave paorska kola s točkovima. Kad se naidemo vruće lepanje namazane s finom mašću izađemo napolje pa napravimo Sniška Bilića sa starim loncom na glavi i šargaripom umisto nosa. Ugarcima pravimo oči, puceta i zna se korovača metla umisto

ruku. U svemu tom nam je zdušno pomago veliki Šarov, koga su ponekad puštali s lanca. Bio je to divan čuvar salaša. Bilo ji je ponikad i dvoje.

Prođe vrime očas. Mama i teta spremaje užnu. Omiljena ila svi nas su bila "cakum-pak" gra s rebrima i kuvani kuruz u zrnju, kojeg cilo poslipodne idemo. Meni je omiljena užna bila paradičkom čorba i krumpirača s divenicama u velikoj plehanoj tepciji. Taku krumpiraču niko nije znao praviti. Naravno sve se to kuvalo i peklo u paorskoj peći. Sarme u zemljanom loncu su se takođe kuvale u pećiBože koji mirisi! Nediljom je bilo sve po redu ...čorba, sos i rimflajš....pa pileći paprikaš, pa pečenje i na kraju bunjevačka gibanica (štrudla) s makom.

Posli tako ozbiljnog ila....tetak je upregio sonice i vozo nas duž kanala. Veća dica su se sličugala po zaleđenom ritu, a mi manji smo gledali sideć u sonicama na slami zaogrnuti opaklijama. Sličuge su pravila velika dica sama od parčeta drveta na koji se pričvrstila deblja žica. Nikada ne možem zaboravit kako su ritovi bili zimi čarobni, a bome i u proliće kad procvetaje žute perunikeSada više tog rita nema, tu je prokopan novi kanal, al perunike još uvijek rastu.

Kad se dobro smrznemo utrčavamo u sobu i nanižemo se oko bankateta nas nudi kolačima i pita hoćemo li dunsta. Spajz prepun divnog dunsta, neznaš kojeg bi. Polako sunce zalazi, dođu još neke žene sa obližnjih salaša, svaka donese neki šlengeraj i eklicu da ekla cipelke od vune. Pričaju se razne priče, mi dica načuljimo uši da nam ne bi neka promakla ...ali se desi da u zapećku zaspimo omamljeni toplotom. Tetak i drugi muški sa obližnjih salaša, zna se, odoše u bircuz. Nećete virovati još uvek postoji i to direkt kraj škole. Škula više ne radi, nema dice, a i što ih ima idu u varoš. Više se ne prežu kola i sanke, svi imaju aute, a ja mislim na konje koji jure i pored toga što se nikud ne žure ...Ah, ta sićanja...

Sićam se i večeri kad se sve smrkne, lampa petrolejka se gasi i cela soba utone u gusti mrak. Komšinice polako odoše kući, ali muževi se ne žure, čujem kako teta kaže ...ovaj moj će se opet nacvrcati ...Poležemo tako

oko peći, mama i teta nam pričaju priče o vilama, zlim vešticama, a bome i o vukodlacima. Mi se šćućurimo i svaki šum nas zaplaši misleći da će koji iz priče da se pojavi. Tešilo nas je to da će Šarov da nas brani, on je neustrašiv. O da, sićam se da je bila i neka priča o "mrakavcu", njega sam se najviše plašila. Tako pozaspasmo, a teta i mama su još pričale o nekim stvarima koje nisu bile za dicu i ništa nismo razumili. I, tako nedilja dana prođe za tren, tribalo je ići kući. Tetak opet preže sonice, a ja plačem svi me teše da će uskoro doći lipo vrime pa ćemo opet u goste. Suze zaustaviti nisam mogla. Da, bilo je još nekoliko takvih godina, a onda je dosla škula, pa smo na kapelu išli samo za proštenje i ponekad nediljom, uskoro se moja teta preselila u varoš. Šta reći, pa eto da sam plakala i pre dvi nedilje kad smo sili u auto i krenili kućiImala bi vam još dosta divaniti, ali ostaviću to za drugi put ...sićanja neće nes-tati.

** Jelisaveta Zidarević Kalajdžić rođena je u Somboru 1942. godine di je završila osnovnu i učiteljsku škulu. Na Fakultetu fzičkog vaspitanja u Beogradu diplomirala je i magistrirala a doktorirala na Fakultetu fizičke kulture u Novom Sadu 1992. godine.*

Jelisaveta Buljovčić Vučetić

Tri memoarska zapisa

Mezinkovo klapljenje

Liti dok je dan podugačak i kad se puno radilo uvijek je bilo pomalo vremena da se sidne, pripovida i nasmije. Tako je jednog litnjeg dana mezinak Luka malo svratio kod dida Jose, da se malo izdivane, nasmiju. Kad se ispriповido s didom, svratio je u litnju kujnu uzo stočić i sio ispid kuće u ladovinu. Svi smo se okupili oko njegovog jel smo znali da će što god stvarat. Ko došo je poslom, pa da sidne malo da se odmori, a uvijek je volio da se šali. Počo je svoju pripovitku, kako je klapio da ga što god guši. Trgo se iz sna i na prsima u mraku napipo đuvto. Kad ga je uzo u ruku đuvto je nesto a u čošku sobe se stvorila vištica. On se poplašio, skočio na noge, a vištica na njega, pa su se rvali dugo al on je pobidio i ona je nestala.

Posli tog on je zaspo, do zore se nije budio nit je još šta god klapio.

Katina izložba šlingeraja (jesen 2009)

Dal postoji slučaj il ne, al slučajno sam se našla u Subotici u vrijeme kad je otvorena izložba ručnih radova u KUD-u „Bunjevka“. To nije baš velik prostor, al kad sam ušla bila sam očarana šlingerajom koji je bio izložen. Šlingovane uzgljance, uzgljenčice, virange, pregače, košulje i drugi vezeni predmeti, bili su tako ispeglani i uštirkani da su dubili na postavci i svitlili bilinom prosto nestvarno ko da su od bilog cakla na koje je napadao snig. Bila je namišćena bunjevačka čista soba ko kadgod na salašu. Bilo je tu i pribora za vezenje i trukovanje i pređenje i štrikanje.

Dica su bila obučena u bilu šlingovanu nošnju ko male manekenke, koje su ličile na bile paunove s raširenim repom. Nošnja je bila uštrkana i ispeglana tako da nije bilo ni jedne morskice, pa je dilovalo prosto nestvarno ko da su bili anđeli sašli s nebesa da nam ulipčaje veče.

Prostorija je bila puna na otvaranju, al se nije osićala tiskoba, jel je ta bilina i lipota osvežavala prostor i prosto postajala svetište, u umitnosti ženski ruku, koje mogu sve to uradit da sve izgleda prosto nestvarno.

Nikad neću zaboravit taj utisak lipote, koji me je podsatio na čistu sobu koju je svaki salaš imao. Sićam se dida Josinog salaša i čiste sobe na malom Paliću, di smo išli za vrime škulskog raspusta, pomagat, sigrat se i kupat na malom Paliću.

Kad smo ulazili u čistu sobu imali smo osićaj da ulazimo u kućno svetište, jel su svete slike Srca Isusovog i Srca Marijinog bile u pročelju iznad kreveta suprotno od vrata, pa se to prvo vidilo. Kad se otvore vrata uvik se osića miris sezonskog voća, čistoće i mirišljivog sapuna. Na dolafu se bilio izštirkani šlingeraj, a najčešće su mrišile jabuke i tunje poslagane na šafunere i pored porcelanski sudi na dolafu.

Porcelanski sudi su se koristili samo za velike svetce, svatove il kad dođu važni gosti. Šlingovane virange na kojima su bili urađeni anđeli u vincu od cviča, propuštali su svitlo koje je padalo na astal u sridini sobe na kojem je bio čaršap od pliša, a priko njega mala čipka čaršapić od bilog veza. Na krevetima su bile uzgljance od šlingeraja, ispod kojeg je bio umetak od satinske svile da bi šlingeraj bolje došo do izražaja. Na šafunjerima su bile dunčoške boce pune il prazne. Pune boce dunca su ličile na šarenu dugu boja od raznog voća. Tu je bilo dunca od zardelija, pa još iskalane, koje su se bilile izmed zardelija. Pa bile kruške, zelene piske, crvene trišnje, bordo višnje, žute tunje i drugo voće. Sve te šarene boje su mamile pogled i prijatan ukus u ustima koji je otvaru apetit.

U jednom ćošku je bio rav za kapute, koji su se nosili u svečanijim prilikama, a nisu se držali u šafunjerima, jel bi puno mista zauzimali.

Puno vrimena je prošlo od kad nisam vidila čistu sobu u kućama, al ova izložba u KUD „Bunjevka“ me potsitila na vrime ditinjstva, kad smo sa

strahopoštivanjom ulazili u čistu sobu, samo kad nas je majka il tetke slale da njim što god donesemo.

Berba krušaka u Tavankutu (jesen 2003)

Kadgod je bilo drugačije vrime. Priroda je bila čista, nije bilo razbijenog cakla ni konzervi, pa čim se vrime prolipča, dica su volila ić bosa a i stariji nisu zabadavad trošili obuću. Pa tako kad smo pošli kod matore tetke u Tavankut, čim smo sašli iz voza, dica ko dica, svi smo se izuli, pa obuću u ruke. Sićam se puta od stanice do crkve, staza je još bila mokra od posljednje kiše.

Kod crkve, di je staza skrećala u baba tetinu ulicu, bila je mala dolja pa je tu stajala voda i napravilo se blato žitko ko ušćeren med od bora, taman i gust. Mi smo dica prošli kroz blato a od blata su nam noge bile crne i sjajne, ko da smo obuli lakovane čizmice.

Malo dalje od crkve bila je baba tetina kuća, koju smo svi zvali matora Tetka, jel je to bila najstarija didina sestra. Kad smo ušli u avliju, svi su nas lipo dočekali veseli i nasmijani. Baba tetu i tetka smo poljubili u ruku, ko što je tad bio red, pa smo svi sili za astal u ladu, da se malo odmorimo i da se stariji ispriповidaje. Ujna i ujo su poslovali oko užne, jel su se spremala dobra ila i svega je bilo na astalu. Moglo se birat jel naspremano je toliko da je polak priteklo za večeru. Bilo je posli užne i pogače s makom, što smo mi dica najviše volili.

Posli užne svi smo uzeli kotarice i košarove i pošli u vinograd, di je voće bilo izmed redova loze. Brali smo nacike kruške zrilije za ilo i pekmez a zelenije za dunc. Bilo je dva tri drveta baš velika i visoka i puno je zrili voćaka otpalo pa smo prvo te pokupili za cefru.

Zrile kruške su se žutile iz lišća, ko da je drvo okićeno žutim dukatima, a mrišile su na sam voćni nektar. Nije bilo lako tako visoko i veliko drvo obrat, al bilo nas je dosta i prije mraka sve je bilo gotovo. Ujo nas je

zvaao na večeru, al smo morali žurit na voz da se vratimo u varoš, jel se sutradan moralo ić u škulu a baćo na poso.

** Jelisaveta Buljovčić Vučetić rođena u selu Bikovu kod Subotice 1940. godine. Od 1991. godine objavljuje poeziju u zbirkama, časopisima i novinama. Objavila više knjiga pisama: Život je tajna (1994), Orfeji mira (2004), San na Moravi (2008), Leteća crkva (2010), Draga sićanja (2010), Treći kod (2012), Vojvođanski vidici.*

Kata Mirić

Anka

- Pajo, eno ide teta!

Pajo istrči na kapiju krene putom prid nju. Kako je on volio ovu tetu. To je bila baćina najmlađa sestra i do prije nikog vrimena je bila s njima na salašu a onda je očla, kazali su mu da se udala. I ona je zdravo volila Paju pa je dolazila kod nji u goste kad god je mogla. Kad bi poručila da će doć, Pajo je toliko željno iščekivo da su ga veliki i zadirivali

- Pajo, neće doć teta.

- Oooooooooće!

Kad je već tribala stignit, opet su ga zadirivali:

- Pajo, ne ide teta.

A on bi viknio:

- Iiiiiiiide!

Kaka je to dragost bila kad stigne teta, ona je uvijek imala vrimena da se s njim sigra, da ga pomazi. Nana i baćo su vazda imali posla a i drugi u kući se nisu baš s njim babiškovali. Zato se Pajo najviše sigro s malim mačićima, štencima, pilićima, tog je na salašu uvijek bilo. A onda su mu jedared kazali da mu se rodila sestrice i da će se zvat Anka. Obradovo se Pajo da će se imat s kim sigrat kad malo naraste. A dok je tako bila mala moro je često pazit na nju, da joj metne dudlu u usta kad plaće, da je žuža u ljujli, jel samo da pazi da ne padne s kreveta.

Kaže jedared baćo da će svi ić na Bunarić, nosiće i Anku. Pajo nigdi nije išo dalje od crkve di su ga nediljom nosili. Uprego je baćo konje i nije bilo sritnijeg diteta od njega. Tamo je vidio puno svita, na kraju mu

je već i dosadilo a i Anka je vazda plakala. Posli tog vrimena Anka se razbolila, nike starije žene su kazale da je dobila sunčanicu na Bunariću. Onda su mu jedared kazli da je Anka očla na nebo, med anđele. Nije smio pitat jel se otaleg mož vratit, samo je znao da to štogod zdravo nije dobro. Opet je osto sam i uvek je željno iščekivo tetu. Dani su prolazili, na salašu su svi dani isti, ne zna ni koliko je vrimena prošlo kad su mu kazali da mu se opet rodila sestrice. Znao je sad da je to štogod zdravo lipo, da se svi raduju pa se i on obradovo. Teta je poručila da će doć vidit bebu. Vidio je kako ide još izdaleka i potrči prid nju vičuć:

- Došla nam je Anka!

** Kata Mirić je rođena 1952. godine u Subotici. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.*

Recenzije knjiga i članaka

Aleksandar Raič

Prezentacija knjige o poriklu Bunjevaca

Mijo Mandić (2009), *Buni, Bunievci, Bunjevci*, Subotica: Bunjevačka Matica.

U organizaciji Bunjevačke Matice u Subotici 18. decembra 2009. godine prezentirana je, pred auditorijumom od oko 150 prisutnih, knjiga Mijo Mandić (2009), *Buni, Bunievci, Bunjevci*, Subotica: Bunjevačka Matica. O knjizi su, osim autora, govorili Ivan Sedlak, predsednik Matice, mr Suzana Kujundžić-Ostojić i dr Aleksandar Raič.

Prema Milanu Kunderi i Urielu Abulofu, „mali narodi“ su etničke zajednice koje karakteriše trajna i duboko ukorenjena neizvesnost u pogledu njeve sopstvene egzistencije. U današnje vrime, „mali narodi“ sumnjaje u validnost svog, u prošlosti izgrađenog etničkog identiteta, i u ostvarljivost svoje nacionalne samouprave u budućnosti.“

Ovu misao sam imo na umu pristupajući čitanju knjige poštivanog Mije Mandića o poriklu Bunjevaca. Mijina knjiga se bavi rekonstrukcijom prošlosti Bunjevaca, od maglovitog antičkog doba, do 20. veka. Nuz nike nedorečenosti, ova knjiga daje oslonce za rekonstrukciju prošlosti Bunjevaca, neophodne za trasiranje njeve evropske budućnosti.

Za sagledavanje prošlosti bački Bunjevaca posebno su važna četiri taka oslonca: (1) stvaranje bunjevačkog naroda u njegovoj prapostojbini,

franjevačka strategija pokrštavanja Vlaha i integracija Bunjevaca u hrvatsku naciju, (2) autohtona etnogeneza doseljenika u Bajskom trokutu, pod uticajom njegovog militarnog statusa, u simbiozi sa Srbima, i uloga franjevačke redodržave Bosne Srebrene, (3) borba Bunjevaca za opstanak i kolebanja oko etničkog identiteta tokom 19-tog i 20-tog vika i (4) administrativna kategorizacija vojvođanski Bunjevaca i Šokaca ko Hrvata 1945. godine i izgledi nacionalnog razvoja Bunjevaca u okviru vojvođanske autonomije, u multinacionalnoj liberalno-demokratskoj srpskoj državi.

Pošto se Mijina knjiga bavi pritežno prvim i, dilomično, drugim i trećim od ovi aspekata bunjevačkog pitanja, zadržaću se na ova tri aspekta.

(1)

Poriklo Bunjevaca se mož tražit u procesu etnogeneze buniona, Vlaha, pastirski naroda različitog etničkog ishodišta, koji su, još prije vrmena velike seobe naroda, obitavali u planinskim područjima zapadnog Balkana, od severne Albanije do Istre. O tome Mijina knjiga daje opsežnu dokumentaciju.

Istorijski je virodostojno gledište da je početno jezgro formiranja Bunjevaca ko etniciteta, od kojeg bački Bunjevci vode poriklo, sistem Dinarski planina koji se proteže u Zapadnoj Bosni, Hercegovini, dalmatinskoj Zagori. Pitanje je: Šta je bio razlog da proto-bunjevačka plemena, upravo na tom prostoru počnu razvijat osićanje zajedništva, bunjevačkog identiteta? Odgovor na ovo pitanje sugerišu materijali iz Mijine knjige.

Proces etnokulturnog formiranja Bunjevaca u toj njevoj prapostojbini, počo je još prije Otomanske invazije, pod uticajom misionarske aktivnosti franjevaca organizovani u njevoj redodržavi Bosni Srebrenoj. Franjevci su dospili u prapostojbinu Bunjevaca s misionarskim zadatkom da privedu katoličanstvu narod u Paganiji (Trabuniji) i ograniče uticaj grčkog-ortodoksnog i arijanskog hrišćanstva u dalmatinskoj Zagori i Bosni. To je vreme postojanja Bosne pod Kotromanićima, u kojoj je Crkva krstjanska (patarenska, bogumilska, „starovirska“), imala ulogu državne crkve.

Uticaj franjevaca bio je sveobuhvatan, jel su oni nastupali ko privrženata narodna inteligencija, što je bunjevački narod učinilo „tvrdim“ katolicima.

Franjevci su dilovali ko snažan činilac etnogeneze Vlaha u Bunjevce i u vrime Otomanske vladavine Bosnom i cilim prostorom bunjevačke prapostojbine, uključujuć veći dio Ugarske. Kolika je bila njeva organizaciona, državnička sposobnost, i koliko snažan njev uticaj med bunjevačkim narodom u 17. viku, pokaziva masovni odziv na iseljavanje 1686. godine, o čem postoje virodostojni istorijski podaci. Ovaj dokumentovani događaj je od najvećeg značaja za razumivanje etnogeneze bunjevačkog naroda, a posebno bački Bunjevaca. Većina Bunjevaca se iselila u zapadni pojas Vojne krajine (Lika, Slavonija) dok se manji dio, oko 28 iljada, naselio u Bačkoj na prostoru koji je kasnije dobio naziv Bajski trokut. Mijina knjiga pruža istorijski virodostojne podatke o ovom periodu dilovanja bosanski franjevaca u južnoj Ugarskoj (posebno podaci o manastiru u Radni, u Erdelju).

Proces stvaranja etniciteta Bunjevaca iz područja zapadnog Balkana, bio je uznapridovao sridinom 17. veka. Istovrimeno, već je otpočo proces stvaranja hrvatske nacije, koji je donosio kategorizaciju Bunjevaca ko Hrvata. Kako se ovaj proces integracije Bunjevaca u hrvatsku naciju odvijo, o tom malo znamo, al je rezultat priusmiravanja njeve etnogeneze ka razvijanju hrvatskog nacionalnog identiteta, nesumnjiv. Bunjevci su aktivno učestvovali u stvaranju moderne hrvatske nacije, dajuć tom procesu državotvornu elitu (počev od Ante Starčevića). Na toj istorijskoj ulozi Bunjevaca, zatečeni na teritorijama na kojima se rađala moderna hrvatska država, koji su prošli kroz „nacionalnu topionicu“ i postali dio hrvatske nacije, zasniva se poimanje svi Bunjevaca, uključujuć bačke Bunjevce, ko a priori Hrvata.

(2)

Doseljavanje katolika, Dalmatinaca i Bosa-naca u područje Bajskog trokuta, tokom 17 vika, stvorilo je demografsku kolivku u kojoj se, tokom naredna dva vika, odvijo proces etnogeneze Bunjevaca. Mijo dokumentuje da su doseljenici, oko Budima i Ostrogona, zatekli etnički

bliske sunarodnike, ko i institucije bosanski franjevac. Kako on dokumentuje, dio ti Ilira i Raca bili su starosidioci, čije poriklo seže do 13. veka, a dio su bili izbiglice prid Turcima, pritežno Srbi, organizovano priseljeni, iz prostora kasnijeg Bajskog trokuta, u okolinu Ostrogona.

Sridnjoevropska kultura slovenskog/ ilirskog starosidilačkog stanovništva Budima i okoline, omogućila je genezu dalmatinski i bosanski doseljenika s kraja 17. vika, ko posebnog autohtonog ogranka Bunjevaca. Etnonim Bunjevci doneli su doseljenici Dalmatinci (etnonim Šokci veziva se sa doseljenicima Bosancima) al, na osnovu Mijine dokumentacije, prihvatanje imena Bunjevac, ko markera etničkog identiteta, mož se povezat s uticajom zatečeni, autohtoni budimski Bunjevaca. Ovo saznanje o izvorima autohtonosti bački Bunjevaca, vridan je doprinos Mijine knjige.

Drugi izvor autohtonosti bački Bunjevaca i, na osnovu tog, razumivanja njevog kasnog uključivanja u procese izgradnje država-nacija, pridstavlja njeva socioekonomska transformacija ko graničara Austrijske imperije i kasnija borba za očuvanje statusa slobodni zemljovlasnika. Graničarski status doseljenika Bunjevaca i Srba, trajo je samo polak vika. Drugi dio 18. vika Bunjevci i Srbi vode zajedničku borbu za očuvanje privilegija stečeni vojnom službom. Ova politička simbioza Bunjevaca i Srba, koja je trajala i tokom otpora mađarizaciji posli 1867. godine, važna je odlika bački Bunjevaca.

(3)

Borba Bunjevaca za opstanak ko etnokulturne zajednice odvijala se na dva fronta. Prvo, otpor za kolektivni opstanak, za kolektivna prava nasuprot asimilacije. Uspih na tom frontu bio je uslovljen održanjem „salašarskog naroda“, očuvanjem njegovi tradicionalni vridnosti koje su izgradili franjevci i autentična bunjevačka inteligencija. Drugo, borba na frontu individualne promocije bila je manje uspišna: pojedinci, koji su u Austrijskoj imperiji ostvarili promociju na ugledne plemičke, vojne i činovničke položaje, integrisani su u dominantni etnicitet s postepenim gubitkom bunjevačkog identiteta. Ovaj proces akultura-cije ubrzan je

nasilnim metodima asimilacije, posebno građanskog dila Bunjevaca, izmed 1867. i 1918. godine. U tom periodu najmanje 40 iljada Bunjevaca je privatilo pripadnost mađarskoj naciji. Iz ove mađarizovane populacije bunjevačkog porikla, posli 1921. godine, u vojvođanskom dilu Bajskog trokuta, proistekla je ekspanzija samokategorizovani Hrvata. Mijina knjiga dokumentuje da se ovo kolebanje bunjevačkog identiteta u pomenutom društvenom sloju, pokazalo u remađarizaciji dila Hrvata u vrimenu Hortijeve Mađarske izmed 1941. i 1944. godine. Ovako ponašanje se mož objasniti na osnovu koncepcije „malog naroda“: egzistencijalno održanje službenički, od države dominantne nacije zavisni socijalni slojova, odnosi privagu nad etnokulturnim identitetom, čiji tradicionalizam se ne uspijeva uklopiti u novi istorijski referentni okvir stvaranja država-nacija.

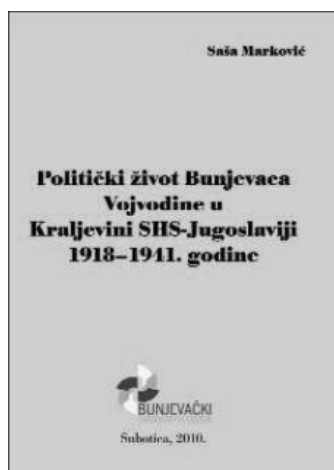
(4)

Naposlitku, uspih administrativne kategorizacije vojvođanski Bunjevaca i Šokaca ko Hrvata 1945. godine, i marginalizacija Bunjevaca u Vojvodini, koja traje kroz nekoliko poslednji decenija, takođe se mož tumačiti istom koncepcijom „malog naroda“: egzistencijalni problem odnosi privagu nad nigovanjom i modernizacijom etnokulturnog ideniteta Bunjevaca.

U ovom izlaganju osvrnio sam se više na problemski okvir, čijem sagledavanju knjiga Mije Mandića treba da doprinese, nego na detaljnu analizu koncepcije i metoda ove knjige. Kako sam direktno il posridno saopštio, ova knjiga se pokazala ko prava košnica ideja, čiji nesputani tok inspiriše na proviravanje hipoteza, koje je dosad malo ko postavljio. Orijehtacija taki novi pravaca istraživanja Bunjevaca mož bit produktivna ako se jasno formuliše danas nezaobilazno, akutno pitanje o izgledima nacionalnog razvoja Bunjevaca u okviru vojvođanske autonomije, u multinacionalnoj liberalno-demokratskoj srpskoj državi, obuhvaćenoj procesom evropski integracija.

Aleksandar Raič

Osvrt na monografiju o političkom životu vojvođanski Bunjevaca između dva svitska rata

Saša Marković (2009), *Bunjevci Vojvodine u političkom životu Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918 – 1941. godine*, Subotica : NIU Bunjevački informativni centar

Za razumivanje savremene identitetske i egzistencijalne krize, za Bunjevce su danas nezaobilazna dva pitanja: Kako se odvija historijski proces svakovrsnog ospora-vanja i asimilacije, koji je vojvođanske Bunjevce sveo na mali ugroženi narod? Kaku šansu ovaj mali narod ima u perspektivi slabljenja nacionalni država i evropski integracija?

Čitajući monografiju dr Saše Markovića tražio sam pouzdane istoriografske oslonce za odgovor na ova pitanja. Nastojim da naznačim glavne karakteristike nacionalnog buđenja bački Bunjevaca,

kako ji je analizirao dr Marković, od uspona do opadanja i raspadanja tog procesa na prohrvatsku, prosrpsku, idealističku projugoslovensku i autentičnu bunjevačku struju. Interesovala me je, prvenstveno, unutrašnja dinamika i spoljašnji uticaji koji su uplivali političko angažovanje Bunjevaca izmed dva svitska rata.

Radi osvitljavanja ključni istorijski događaja i procesa važni za razumivanje bunjevačkog problema, oslanjo sam se na model istorijskog toka definisan s tri perioda: 1) period nastanka i uspona bunjevačkog narodnog/nacionalnog buđenja (u Austro-Ugarskoj monarhiji, do njezinog sloma u Prvom svitskom ratu), 2) period vrhunca i opadanja nacionalno-političke mobilizacije Bunjevaca (od stvaranja Bunjevačko-Srpski narodni odbora novembra 1918. godine ko izraza demokratski težnji vojvođanski Srba i Bunjevaca, do njevog gašenja i centralizacije vlasti u Beogradu, posebno posli 1929. godine) i 3) period krize i raspadanja političkog pokreta Bunjevaca, rascipa bunjevački i hrvatski institucija u Bačkoj i fragmentacije bunjevačkog naroda (strančarenja i intervencije Radićeve Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Srpske radikalne stranke radi instrumentalizacije Bunjevaca u nacionalnoj konfrontaciji srpske i hrvatske državotvorne elite).

Prvi period je vezan s prosvititeljskom, mobilizatorskom dilatnošću I. Antunovića i njegovi slidbenika, orijentisanom, posli 1867. godine, protiv mađarizacije Bunjevaca. Marković konstatuje da su akteri ovog perioda uglavnom svećenici koje Katolička crkva još nije sputavala u njevom nastojanju da nacionalno prosvećuju, pritežno nepismeni bunjevački narod. Zajednička konfrontacija Bunjevaca i Srba s Ugarskom državnim manjinskom politikom, zbližavala je ova dva naroda i potiskivala pitanja koja su kasnije postavljena ko predmet njevi politički razlikovanja. Uticaj hrvatskog nacionalnog procesa na Bunjevce počo je dilovat tek krajom 19. i početkom 20. vika posridstvom bunjevačke inteligencije i doseljenika iz Hrvatske u Suboticu i Sombor, upoznati s idejnim tokovima u Hrvatskoj. Prema popisu stanovništva 1910. godine u Bač-Bodroškoj varmeđi upisano je samo 1279 Hrvata. U dokumentu Narodne uprave o zemljoposi-dovnim odnosima u odiljku za Bačku 1919. godine spominju se samo Bunjevci i

Šokci (posidovali su 21,35% poljoprivrednog zemljišta) a nema poena o Hrvatima.

Period vrhunca i opadanja nacionalno-političke mobilizacije Bunjevaca u Bačkoj odnosi se na vreme stvaranja Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije i političkog dilovanja Bunjevaca u toj državi nadahnutog idejom jugoslovenstva. Dr Marković daje dokumentovanu analizu angažovanja bunjevački prvaka, prvenstveno B. Rajića, u donošenju odluke Velike narodne skupštine Srba, Bunjevaca i ostali Slovena u Banatu, Bačkoj i Baranji 25. novembra 1918. godine u Novom Sadu o direktnom prisajedinjenju Vojvodine Kraljevini Srbiji, koja je proistekla iz koncepcije J. Tomića vođe vojvođanski radikala. Posli uvođenja diktature kralja Aleksandra 1929. godine, nastupilo je jenjavanje političke aktivnosti Bunjevaca, što se izrazilo u nominalnom povlačenju B. Rajića iz političkog života. Opadanje ove aktivnosti Bunjevaca, bilo je indukovano, prvo, odustajanjem vlade Nikole Pašića da se izbori za integraciju „Bajskog trokuta“ (bunjevačkog grada Baje s okolnim selima) u Kraljevinu SHS a, potom, debaklom „ideje jugoslovenske povezanosti i njenog bogatog kulturnog i prosvetnog nasleđa“ koji se politički izrazio u tretiranju Vojvodine ko „oslobođene teritorije“ koja je, kako formuliše dr Marković, pogotovo posli 1929. godine, u srpskoj državotvornoj eliti učvrstila stav o neprihvatljivosti nacionalnog razvoja Bunjevaca. U takom odnosu srpske države prema bunjevačkom nacionalnom pitanju nalazi se, virovatno, najvažniji razlog okrećanja dila Bunjevaca hrvatskom nacional-nom identitetu.

Treći period krize i raspadanja političkog pokreta Bunjevaca povezan je sa zaoštavanjem problema njevog identiteta i nacionalnog izjašnjavanja. O širem kontekstu ovog problema dr Marković konstatuje: „Nametanje centralizovanog jugoslovenstva, bez uvažavanja tradicionalne i istorijske specifičnosti naroda, već formiranih nacija koje čine novu državu, bila je nepravilni put rešavanja nacionalnog pitanja sa pretenci-oznošću jedne – srpske nacije.“

Osnovna linija diobe proisticala je iz političkog svrstavanja dila Bunjevaca u HSS i prihvatanje identiteta „hrvatskog nacionalnog bića“. Taka podila bila je motivisana hrvatskom propagandom al i

neositljivošću centralizovane državne organizacije koja je zanemarila lokalne interese, koje su Bunjevci „smatrali veoma bitnim za narodne interese.“ Dublji razlog bio je u činjenici da Srbi – manjinski narod u Vojvodini – nacionalnu dominaciju nisu mogli ostvariti demokratskim putem (većinom glasova delegata u skupštinama). Otaleg potriiba čvrste ruke-centralizma izmed ostalog u funkciji kolonizacije i promine etničke strukture Vojvodine i ubranog ekonomskog razvoja jezgra Srbije, koji otklanja njezine kulturne-civilizacijske i privredne razlike u odnosu prema razvijenijoj Vojvodini.

U ovom periodu počela je fragmentacija bunjevačkog naroda. Početak tog procesa potiče iz prvi godina Kraljevine SHS o čemu Mijo Mandić (stariji) konstatuje da su „pozvana i nepozvana braća: Srbi, Hrvati i Dalmatinci nasrnuli na Suboticu“. To je, u demografskom smislu, bio početak stvaranja hrvatske etničke grupacije u Subotici i drugim gradovima severne Bačke. Drugi demografski izvor kroatizacije Bunjevaca je izjašnjavanje ko Hrvata ranije mađarizovani Bunjevaca (Đurić, Čurčić, Kicošev).

U političkom smislu početak fragmentacije Bunjevaca se veziva s raspadanjem Bunjevačko-šokačke stranke B. Rajića. Dr Marković konstatuje: „Formirane su tri struje koje su, u manjoj meri, uspele da očuvaju odredjen vid autohtonosti, a dominantno su se utopile u politički milje nacionalnih stranaka.“

Strančarenje, rasipanje političke energije Bunjevaca na širok spektar politički rasporeda, takođe je, i do danas prisutan, faktor fragmentacije i raspadanja... S jedne strane, hrvatske stranke, prvenstveno HSS S. Radića, nastojale su da privuku Bunjevce u svoju ideološku i državotvornu orbitu. S druge strane, kako dokumentuje dr Marković, „uticaj na politički život Bunjevaca, od samog početka njihovog strančarenja vršila je Radikalna stranka, tako da je, ne od 1922. godine, već i od 1920. godine paralelno sa Bunjevačko-Šokačkom strankom, na lokalnom nivou počela da egzistira Zemljodilska stranka, vezujući svoju delatnost na saradnju sa Radikalnom strankom.“

Nakon uvođenja ideologije integralnog jugoslovenstva, koja je eliminisala izražavanje nacionalnih posebnosti, došlo je do snažnog izražaja „angažovanje katoličke crkve za potrebe određenja Bunjevaca u nacionalnom kontekstu“. To je bio kanal uticaja putem kojeg se učvrstila hrvatska komponenta u nacionalnom identitetu dela Bunjevaca – bunjevačkih Hrvata.

Krajom ovog perioda, uoči konstituisanja Hrvatske banovine u Kraljevini Jugoslaviji pitanje autonomije Vojvodine je povezano sa strateškim aspiracijama hrvatske državotvorne elite. „Za Hrvatsku seljačku stranku (HSS) odnosno Vlatka Mačeka, Vojvodina je bila strateški prostor i za nju je Maček predvideo analizu više političkih alternativa“. (Jedna strategija je predviđala podelu Bačke na hrvatsku i srpsku interesnu sferu po liniji Senta-Bačka Palanka). Kroatizacija Bunjevaca je pri tome činila jedan od ključnih oslonaca ostvarivanja ove strategije.

Ne zadržavajući se, dalje, na analizi poslednje etape krize i raspadanja bunjevačke nacionalno-političke mobilizacije u pridvečerje Drugog svetskog rata, čini se značajnim, da zaključke, koje dr Marković iz svoje analize izvodi, dovedemo u kontekst savremene situacije Bunjevaca.

Prvo, značajan je njegov zaključak o „atmosfera jugoslovenske ideje, koja je otvarala put narodnom sazrevanju, obrazovnom i kulturnom uzdizanju, jezičkoj specifikaciji“. U takoj atmosferi, „Ostajući dosledni jugoslovenstvu, Bunjevci nisu smatrali izrazito bitnim autohtonu stranačku i političku afirmaciju svog narodnog pokreta“. „Pokušaj stvaranja Bunjevačkog nacionalnog identiteta u okviru ovakve jugoslovenske ideje predstavljao je mogući afirmativni put. Ova solucija bila je usko vezana za prosperitet odnosno pad jugoslovenske ideje“. – Savremeni narodni pokret Bunjevaca, obnavlja se posle 1990-ti godina, u atmosferi pada jugoslovenske ideje. Apsurd je, da su u periodu posliratnog uzleta ove ideje, u kojem je put narodnog sazrivanja bio otvoren nominalnim narodima s konstituisanim republikama ko i starim nacionalnim manjinama, Bunjevci prošli kroz nenadanu etapu potpune zabrane nacionalnog izražavanja. Iz tog gorkog iskustva, Bunjevci su svatili bitni značaj autohtone stranačke i političke afirmacije svojeg

narodnog (nacionalnog) pokreta. Umjesto degradirane jugoslovenske ideje, savremeni Bunjevci nastoje razviti svoj bunjevački nacionalni identitet uzdajući se u ideju evropejstva ko mogući afirmativni put.

Drugo, dr Marković zaključiva da su, nasuprot atmosferi jugoslovenske ideje, „Politička i autoritarna moć postali jedini metodološki pristup izgradnje buduće države. Idealizam je potisnut, a kulturološki pristup jugoslovenskoj uzajamnosti postao je stav sve malobrojnijih intelektualaca“. Ovaj zaključak se odnosi prvenstveno na stvaranje srpske nacionalne države, ali i nacionalni država Hrvata i Makedonaca, pa i bosanski Muslimana – savremeni Bošnjaka. – Politička i autoritarna moć, posli razornog rata koji je dovršio proces razgraničenja Srba, Hrvata i Bošnjaka, gubi značaj jedinog načina izgradnje država na tlu bivše Jugoslavije. Orijentacija svi novostvoreni država, bivši jugoslovenski republika, teži ka evropskim integracijama u okviru koji se relativizuje značaj nacionalni država. U takoj klimi posli 1990. godina, u Srbiji je bila moguća revitalizacija mali naroda, uključujući i Bunjevce.

Naposlitku, dr Marković daje svoj zaključni stav da „Bunjevci, ono što nam rad (monografija) predstavlja, nesumnjivo ko narod imaju svoju prošlost, ko nacija oni su u permanentom procesu političke i nacionalne izgradnje, nuz imperativno prihvatanje pojmovne i sadržajne dogradnje termina nacije – u skladu s kontinuitetom istorijski prilika. Opridiljenje je pitanje ličnosti i aktuelnog životnog trenutka.“ – Ovaj zaključak implicira poimanje Bunjevaca ko nacije koja se razvija, modernizuje svoj etnički identitet i politički se izgrađiva u skladu s istorijskim prilikama. Opasnosti, na koje monografija dr Markovića ukazuje, posebno opasnost fragmentacije koju izaziva podložnost Bunjevaca strančarenju, uticaju veliki, nacionalni stranaka, ko i opasnost političke povodljivosti uslid neprofilisanosti etničkog identiteta i političkog oportunitizma njevi vodeći ljudi, ugrožavaju poželjne ishode savremene političke i nacionalne mobilizacije Bunjevaca. Ova istorija uspona i pada bunjevačkog narodnog pokreta do Drugog svetskog rata, mož poslužiti ko podsticaj za kritičko priispitivanje obnovljenog narodnog pokreta Bunjevaca našeg vremena.

Aleksandar Raič

Kako su Bunjevce vidili Mađari od Habsburške imperije do kraja Drugog svitskog rata

Eric Beckett Weaver (2011), *Hungarian Views of the Bunjevci in Habsburg Times and the Inter-war Period*. In: *Balcanica XLII/2011*, Yearbook of the Serbian Academy of Sciences and Arts' Institute of Balkan Studies, ed. Dušan T. Bataković (Belgrade, 2012), 77-115.

URL:

<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7653/2011/0350-76531142077W.pdf>

Weaver, E. B. je jedan od urednika (nuz Slobodana G. Markovića i Vukašina Pavlovića) zbornika naučni radova „Problemi identiteta na Balkanu“ (S. G. Markovich, E. B. Weaver, and V. Pavlović, eds., *Problems of Identities in the Balkans*, Belgrade 2006).

Druga knjiga ovog doktora istoriski nauka (sad profesora na Odilenju za političke nauke Univerziteta u Debrecenu) „Nacionalni narcizam: Ukrštanje nacionalističkog kulta i rodosti u Mađarskoj“ (National Narcissism: The intersection of the nationalist cult and gender in Hungary, 2006), upućiva na naučnu kritičku orijentaciju ovog istraživača, posebno na problem etničkog i nacionalnog identiteta. Njegova istraživačka orijentacija naspram Mađarske nije slučajna. Postanak mađarske nacije i njezin razvoj sve do savrimeni uslova u okviru evropski integracija¹, predmet je pažnje istraživača čerez istoriski uslova brzog, državnom intervencijom podržanog, procesa stvaranja ove nacije. Weaverov članak, na koji se ode osvrćemo, posvećen je tim pitanju a na primeru položaja Bunjevaca u prominljivim okolnostima razvoja mađarske nacije od vrimenta Habsburške imperije do Mađarske krajom Drugog svitskog rata. Ovaj članak dobija na važnosti, imajuć u vidu podložnost tolmačenja identiteta i potrebe i mogućnosti nacionalnog razvoja Bunjevaca (tzv. bunjevačkog pitanja) suprotstavljenim nacionalno-ideološkim pristupima². Otaleg Weaverov članak zasluživ

¹ Donošenju „Statusnog zakona“, kojim je promovisan poseban mađarski pristup definisanju nacije – priko državni granica – posvećena su dva obimna zbornika naučni radova: Ieda, Osamu (Editor in chief) (2006), *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* 21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies No.9, the Slavic Research Center. URL: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no9_ses/contents.html (Retrieved 06.03.2012); Kántor, Zoltán, Balázs Majtényi, Osamu Ieda, Balázs Vizi, Iván Halász (ed.) (2004), *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, 21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies No.4, the Slavic Research Center, URL: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/contents.html (Retrieved 06.03.2012)

² Možmo ji svest na tri pristupa: 1) hrvatsko-mađarski pristup koji Bunjevce svaća ko „subetniju“ hrvatske nacije, 2) pristup koji Bunjevce vidi ko Srbe-katolike, i 3) gledište na kojem se oslanja savrimeni bunjevački obnoviteljski pokret koji Bunjevce razumi ko posebnu etničku zajednicu spričenu u nacionalnom razvoju, koja, zafaljujuć priznanju ko nacionalne manjine u Srbiji, nastoji uspostaviti neophodne elemente sopstvenog nacionalnog opstanka i razvoja.

posebnu pažnju čerez svoje naučne kritičnosti i težnje istoriskoj nepristrasnosti.

Od koje naučne pridpostavke Weaver polazi nastojeć da se snađe u svojem razmišljanju o ovom zamršenom pitanju? Šta su Weaverovi glavni nalazi kad je rič o pogledima Mađara na Bunjevce tokom poslednja dva vika? Kake zaključke on izvlači iz ti nalaza?

Našavši promine u viđenju mađarski vlasti i njevog intelektualnog okruženja naspram porikla i etničke/nacionalne pripadnosti Bunjevaca, Weaver je, prvo, razmotrio dvi teorije, kojima su raniji istraživači nastojali da objasne etnički i nacionalni idetnitet. Prva je teorija fluidnog karaktera identiteta, šta se zapaža u prominjenim okolnostima, kad pojedini elementi identifikacije pojedinaca minjaje red važnosti (G. Bowman). Druga teorija polazi od gledišta po kojem je idetitet prisilan i trajan ko vrsta cementne futrole koju je moguće navuč, inače indiferentnom pojedincu. S ovog stanovišta indiferentnost prema idetitetu je sasvim u redu i dobra, al nije od značaja kad se idetitet zahtiva el je nametnit od komšija, stranaca el države (G. Stourzh, R. Hayden). Za pripadnike malobrojne manjine, idetitet u etničkom il nacionalnom smislu, biva "poznat" ljudima iz okruženja (većinske grupe) prema stereo-tipnom enciklopedijskom opisu koji je prilipljen idetitetu pojedinca iz manjinske grupe. Ove etikete stvaraje konstruktori popisa stanovništva, etnografi, državni činovnici, istoričari i enciklopedisti pripadnici većinske grupe, koji kategorizuju etničke i nacionalne idetitete stanovništva.

Weaver koristi obadve ove teorije, povezujuć ji ko dva sloja analize, nastojeć pokazat kako ima ispravnosti kod obadva gledišta. Na primeru idetiteta Bunjevaca, ko manjine, autor članka pokaziva kako je njev idetitet stvaran i rekonstruisan od strane mađarske države tokom vrimena. U svitlu ovi promina, pokaziva se, takođe, kako je dominantna mađarska većina vidila i vidi sebe. Za istoričare je problem šta moraje idetitet Bunjevaca, ko manjine, sagledat kroz naočale većine, čije institucije su o njima prikupile podatke.

Weaverovi glavni nalazi kad je rič o pogledima Mađara na Bunjevce tokom posljednja dva vika su slideći:

1) Pojava Bunjevaca u mađarskim istoriskim podacima (do I svitskog rata) povezana je s interesima zaštite Habzburške carevine od Osmanlija al i od domaći pobuna hrvatskog i mađarskog plemstva. Oma po dolasku Bunjevci su imali trvenja s lokalnim mađarskim vlastima oko plaćanja poreza i pokušaja razoružanja. U Rakocijevoj pobuni 1703-1711. i u revoluciji 1848-49. Bunjevci i Srbi (južni Sloveni) su lojalno služili Kruni protiv mađarski ustanika. Nasuprot tim istoriskim činjenicama, o Bunjencima – katoličkim Srbima – stvoreno je viđenje ko o „stubu mađarskog društva“, posebno zbog bunjevački plemićki porodica koje su zaminile mađarsko plemstvo izginilo u bitki kod Mohača 1526. godine. U ovom perijodu korišćeno ime za Bunjevce – katolički Srbi – problematična je kategorija, jel katoličanstvo nije bilo u koliziji sa pripadanjem Srbima (Racima, Rasima) ko etnicitetu, ko i zbog nepostojanja jasne linije razgraničenja izmed južni Slovena.

2) Pogleda na Bunjevce u Mađarskoj do 1918. godine, u Habzburškoj monarhiji, karakteriše njevo definisanje ko Srba katolika. U vrime mađarskog nacionalnog priporoda, uoči revolucije 1848. godine, stvoren je stereotip o Bunjencima (zahvaljujuć seriji članaka, iz pera bunjevački autora, u najvažnijem mađarskom kulturnom listu tog vrimena) prema kojem je neprominljiv nacionalni karakter Bunjevaca ko „ozbiljni, naočiti, patriotski i dobrostojeći ljudi, koji odgajaje prvoklasne konje“, koji se brzo asimilišu u Mađare, dobro poznaju mađarski jezik, što ne znači da pristaju bit Bunjevci. Taj opis je pojednostavljena enciklopediska definicija identiteta Bunjevaca u Mađarskoj (priuzeta je kasnije i u Kraljevini SHS). U drugoj polovini 19. vika, u Mađarskoj je lansirana tvrdnja da su Bunjevci podržavali Rakocijevu pobunu (najranije publikovano 1858.) i da su virovali u Mađarsku revoluciji 1848-49. (najranije publikovano 1871.) šta je služilo mađarskoj nacionalnoj propagandi i interesima Bunjevaca koji su želili izbignit diskriminaciju. Weaver nuz ovo konstatuje kako je „to smišno ako se tvrdi za sve Bunjevce“. Nasuprot ovim konstruisanim stereotipu o identitetu Bunjevaca, Weaver navodi činjenice koje pokazivaje otpor Bunjevaca naspram mađarske države: protiv mađarizacije,

onemogućivanja školovanja na maternjem jeziku. Vrv ovog otpora Bunjevaca, konstatuje Weaver, izražen je u Antunovićevoj 1882. godine objavljenoj „Razpravi...“ koja predstavlja program otpora Bunjevaca asimilaciji i očuvanja posebnog i jedinstvenog identiteta među drugim južnim Slovenima. Nasuprot tom, uoči, tokom i iza Prvog svjetskog rata, sa strane hrvatski akademski pisaca, koji i pod uticajem Stjepana Radića, počinu talas ubiđivanja kako su Bunjevci Hrvati, dok su srpski izvori težili privođenju Bunjevaca u Jugoslovane i njihovom opisu kao katolički Srbi.

3) Mađarska viđenja Bunjevaca u među-ratnom periodu karakteriše kako su „Bunjevci jasno prepoznati od mađarske države kao posebna južnoslovenska manjina“. U vrijeme iza Prvog svjetskog rata, mađarska država je nastojala zadržati Bunjevce kao nacionalnu manjinu, da se ne isele u novostvorenu Kraljevinu SHS. U vezi s tim, liberalizovan je zakon o manjinama, posebno regulisanjem obrazovanja zakonom iz 1923. godine. U praksi politika je ostala asimilatorska i nasilna (ministarstvo je ignorisalo zahtjeve roditelja za nastavu na bunjevačkom jeziku). Izvištaj Jožefa Margitaja 1924. godine o stanju manjinskog obrazovanja, našao je da su Bunjevci skloni asimilaciji u mađarsku naciju. U vezi sa identitetom Bunjevaca, u ovom izvištaju navedene su tvrdnje da su oni katolički Srbi i da nisu Sloveni (neg Vlaškom porikla) i zato mogu se lako pritrvoriti u Mađare. Margitaj je hrvatsku nacionalnu manjinu tretirao sasvim zasebno u odnosu na Bunjevce. Kako se Drugi svjetski rat približavao niki mađarski izvori počeli su opisivati Bunjevce kao pod-grupu Hrvata.

4) Koristi od izjašnjavanja o Bunjevaca Weaver procinjiva sa stanovišta Mađara. S tog stanovišta Bunjevci su služili kao dokaz dobrog postupanja s patriotskim manjinama i za pokazivanje neistinitosti optužbe da je mađarska država ugnjetavala manjine prije I svjetskog rata. Pozitivni stereotip o Bunjencima, koji zadovoljni i poverljivi prema mađarskoj državi, potvrđivo je pozitivnu nacionalnu sliku Mađara. Bunjevce su mađarske vlasti tretirale sa znatno manje podozrenja i mnogo više tolerancije nego je slučaj sa ostalim Južnim Slovenima. Ovaj stereotip o Bunjencima stvoren u Mađarskoj, priuzet je u jugoslovenskoj enciklopediji, a što je spram nje izazivalo podozrenje o

promadžarski raspoložene manjine. Tako priuzimanje enciklopedijski karakteristika Bunjevaca od Mađara, zasnivalo se na konceptu neprominljivosti njegov etničkog (rasnog) karaktera.

Iz navedeni nalaza svojeg istraživanja, Weaver izvlači za Bunjevce značajne zaključke. Osnovni je zaključak da je tradicionalno viševikovno mađarsko viđenje Bunjevaca, ko različiti od Srba i Hrvata, al i prominljivost takog viđenja Bunjevaca posli 1941. godine. U skladu s politikom Osovine (Nemačka-Italija-Japan), mađarske vlasti su prikinile vikovnu tradiciju gledanja na Bunjevce, ko na posebnu grupu južni Slovena, da bi kategorizovale Bunjevce ko Hrvate. Vlasti u Hrvatskoj, priznate ko saveznik sila Osovine, mogle su igrat odlučujuću ulogu u određivanju da su Bunjevci Hrvati. Nemački izvori slidili su njevo vođstvo a, u skladu sotim, i mađarski izvori (novine, knjige). Posli rata 1945. godine, nakon priuzimanja vlasti od komunista u Mađarskoj, potencijal za priporod identiteta Bunjevaca bio je spričen jel su komunistički zvaničnici kategorizovali Bunjevce ko Hrvate. U obadva slučaja Bunjevci su svrstani u Hrvate jel su pripadali katoličkoj viri. Tako su, konstatuje Weaver, „ironično, komunizam i fašizam, dve sile koje su napadale tradicionalnu religiju, koristile veru radi determinisanja etničke pripadnosti Bunjevaca“. Tokom komunističkog perioda Bunjevci u Mađarskoj mogli su izraziti svoj posebni identitet samo kroz folklor, čitalačke kružoke, i plesne grupe. Bunjevci su mogli birat izmed identiteta Hrvata, "Srbo-Hrvata", el neodređeni "ostali južni Slovena". Zvanična linija tokom komunističkog perioda u Mađarskoj bila je da su Bunjevci Hrvati posebne vrste. Nasuprot tom, bunjevački aktivisti, koji su slidili partisku liniju o identitetu južni Slovena, tražili su utapanje Bunjevaca u tu neodređenu kategoriju identiteta.

Bunjevci su u Mađarskoj (ko i Jugoslaviji) ostali Hrvati do raspada Jugoslavije. Nakon tog, Bunjevci u Jugoslaviji tražili su posebni identitet na popisima u Srbiji i dobili su zvanično priznanje ko jedna od manjinski grupa, i pored stalni primedbi hrvatskog rukovodstva. Zahtivi niki Bunjevaca u Mađarskoj za zvanično priznanje njegov identiteta, odbijeni su u dvaput od državni vlasti. Odbijanje je zasnovano na izvištajima Mađarske akademije nauka, koji neočekivano negiraje status Bunjevaca ko priznate manjine u Mađarskoj prija Drugog svitskog rata. Weaver

zaključiva kako glavni stav Mađarske akademije nauka zahtiva reviziju. Taj stav je saopšten u izvištaju mađarskom Parlamentu (Doboš i Tot, "O mađarskim Bunjevcima") a koji tvrdi "Ipak, ne može biti sumnje da... kroz njihovu rimokatolički veru, hrvatska nacija je uspešno integrisala ovu etničku grupu...". Vira ne mož determinisat etnicitet el naciju (rimokatolici su i Hrvati, i Mađari, i Talijani i niko ne dovodi u pitanje njev različit etnički el nacionalni identitet).

Weaver konstatuje kako „U sve tri države, Hrvatskoj, Mađarskoj i Srbiji, determinacija ko su Bunjevci (Hrvati, ili samo Bunjevci) formulisana je u akademskom jeziku, skicirana od etnografa i istoričara, verovatno zasnovana na naučno prihvatljivim dokazima identiteta. Opšti ton ove rasprave danas ne isključuje oslanjanje na pojednostavljene definicije iz enciklopedija. Ozbiljnost ovih kategorizacija i akademski diskusija pruža naučnu masku za nešto trivijalno i sasvim lično - identitet pojedinaca. U sve tri zemlje postoje pojedini Bunjevci koji čvrsto tvrde da su Hrvati, i priznati su kao takvi. U dve države, Srbiji i Mađarskoj, postoje takođe Bunjevci koji tvrde da su različitog identiteta od Hrvata. Ipak, u samo jednoj od ovih država, Srbiji, poštovana je (manje ili više) želja ovih individualnih Bunjevaca da budu priznati samo ko Bunjevci.“

Naposlitku, važan je Weaverov zaključni stav o prominama i stalnosti identiteta Bunjevaca. Prvo, „ko je manjina ne zavisi od aktivnosti pojedinaca nego od većine, i posebno značajno od toga kako ih vide oni koji su na vlasti. Al, kako se politički sistemi menjaju, tako se mogu menjati i pogledi većine na manjine. Istorija Bunjevaca pokazuje da ponekad manjina može da igra formativnu ulogu u razvoju stereotipa većine, dok u drugim vremenima manjina nije u stanju da ima ikakav uticaj na gledišta većine. Identitet manjine je opisan od strane zvaničnika većine gvozdеноm rukom.“

Drugo, „definicije identiteta Bunjevaca od strane mađarske većine, demonstrativno su se prominile u prošlosti. Za pojedine Bunjevce, prominljivost (quicksilver) identiteta korišćena je da se izbegnu predrasude i da se dobije položaj indiferentan prema sukobima između identiteta većine.“

Treće, „tokom dekada identitet Bunjevaca u celini je nestao jer je bio konforano ugrađen u druge identitete. Za mnoge - verovatno većinu – Bunjevaca danas, hrvatski identitet je konforan i nesumnjivo je to ispravno.“ Četvrto, „to [konformističko utapanje bunjevačkog identiteta u hrvatski nacionalni identitet] ne znači da je oživljavanje posebnog identiteta Bunjevaca danas nužno veštačko, ili da greše oni koji tvrde da je to neophodno. Postoji istorijska posebnost identiteta Bunjevaca – koju podnose i Srbi i Hrvati - na kojoj se gradi pomenuto oživljavanje. Obnova identiteta Bunjevaca sugerise ništa više ili manje nego da je on sačuvan (asserted), ljudi iz većine ili manjine jednako nalaze da je on opravdan i koristan. Za mnoge ljude danas, kao i u prošlosti, postoje konačne koristi od bivanja Bunjecom.“

Weaver naposlitku iznosi gorko i opominjuće zapažanje. „Istraživač koji posmatra mađarske etničke podatke može da nađe kako je nagli nestanak Bunjevaca, iz kategorija u objavljenim podacima, uznemirujuć, i može da posumnja da su ti ljudi bili druga žrtva genocida tokom Drugog svetskog rata. U stvari, njihov nestanak ne reflektuje ništa više nego njihovu zvaničnu rekategorizaciju kao Hrvata el "drugih južnih Slovena"“ (str. 105).

Društveni i kulturni život Bunjevaca

31. 7. 2011. god. „Dužionica 2011“, Sombor - Veče prid glavnu manifestaciju „Dužionica 2011“ održan je prigodan kulturno – umitnički program u atrijumu Gradske kuće na kojem su pridstavljeni bandaš i bandašica, birana najlipša bunjevačka nošnja. Gosti su bili BKC „Tavankut“, BKC iz Subotice, BKC „Bajmok“, OKUD „Sonta“ i ko domaćini risari GKUD „Ravangrad“.

Svečanost je počela paradom risara, kroz glavnu ulicu. Mladi su ulipšali subotnje poslipodne i okupili publiku na večernjem kulturno – umitničkom programu u kojem su učestvovali mladi recitatori i mladi pismama na temu žetve i Dužionice.

Za izvornu igru su bili zaduženi domaćini iz KUD „Ravangrad“, dok su gosti učestvovali na izboru najlipše bunjevačke nošnje. U žiriju za odabir najoriginalnije, najizvornije nošnje bili su: Magdalena Nikačev (koreograf iz Sombora) i Miroslav Vojnić Hajduk (koreograf iz Subotice), TS „Somborski bečari“ se pobrinio da sve lipo prođe nuz zvuke tamburice. Za najlipšu nošnju te večeri je izabrana ona koju je nosila Aleksandra Nišević iz BKC iz Subotice, a najlipšu mušku nošnju nosio je Branislav Kujundžić, takođe iz BKC . Specijalna nagrada za originalnost izvorne šokačke nošnje dodijeljena je pridsidniku OKUD „Sonta“, Milošu Vodeničaru. Pridstavljene su ovogodišnje centralne ličnosti Dužionice, bandaš Vinko Liščević i bandašica Silvija Sekereš, koji su bili okićeni perlicama i ukrasima koje su izradile žene, članice slamarske sekcije Udruženja građana „Bunjevačko kolo“. Slamarske umitnice su i ove večeri pokazale dio svoji radova u foajeu Gradske kuće. Ovo veče je završeno lipim druženjom mladi do kasni sati.

U nedilju, u 8 sati ujutru, su se gosti počeli okupljat u gradskom parku i restoranu „Fijaker stari“. Obiležje svake Dužionice koju organizuje UG „Bunjevačko kolo“ je parada fijakera i konja koji su posli okupljanja

poneli goste i učesnike programa u crkvu Svetog Trojstva na svetu misu zafalnicu.

Posli mise gosti i učesnici programa su se zadržali na Trgu Svetog Trojstva di su odigrali nekoliko tradicionalni bunjevački igara na veliko oduševljenje građana koji su se zatekli na mistu dešavanja. Potom se odlazi u zgradu Županije di se nalazi skupština Opštine Sombora na prijem kod gradonačelnika. Posvećen kruz i kruna pridati su gradonačelniku Nemanji Deliću.

Veliko bandašicino kolo se igralo ispred Županije, a potom se svečanost nastavila u Bunjevačkoj kući. Prije svečane užne sve goste je pozdravio pridsidnik UG „Bunjevačkog kola“ Dejan Parčetić, a počasni pridsidnik Đuro Bošnjak je u pozdravnim ričima podsitio da je tačno prija 90 godina UG „Bunjevačko kolo“ održalo svoju prvu Dužionicu, svečano na fijakerima, onako kako se i danas obilučava završetak žetveni svečanosti.

Nuz dobre tamburaše TS „Đuvegije“, dobro raspoloženje, igru i pismu, veselje je potrajalo do večernji sati. Srićni i zadovoljni domaćini su ispratili goste punog srca sa željom da ji još više bude na slidećoj Dužionici. R.P.

Dan Dužijance 15. 8. 2011. Subotica. - Povorkom i kasnije svečanom akademijom obilučen je Dan Dužijance, nacionalni praznik bunjevačke nacionalne manjine. Na svećanoj akademiji prisutnima se obratila prigodnim govorom mr Suzana Kujundžić Ostojjić, pridsidnica Izvršnog odbora Nacionalnog savita nacionalne manjine Bunjevaca. (vidit naprid u dilu zbornika *Tragom savrimenosti*).

Svećana povorka Bunjevaca kreće se ulicom Korzo, od zgrade Bunjevačke matice do Trga cara Jovana Nenada

Pridaja krune od žita pridsidniku BNS g. Branku Pokorniću, Svećana sala Gradske kuće u Subotici, na Dan Dužijance 15. avgust 2011.

22. 10. 2011. god. Promocija knjige „Da Bunjevac dušu ne izdade“, Sombor - "Devedeset godina je proteklo kako je 1921. u Somboru osnovano „Bunjevačko kolo“. U našoj varoši i na okolnim salašima tad je živilo osam iljada stanovnika koji su se osiđali i izjašnjavali da su Bunjevci i da divane bunjevačkim jezikom. Izdanci starog plemena i dubokog korena, usađenog u ovu rodnu bačku crnicu prije više od tri vika, somborski Bunjevci, kadgod vrlji i prikaljani ratnici i graničari, a kasnije čestiti

zemljoradnici i paori, prvi put su u svojoj dugoj i slavnoj istoriji osnovali Udruženje koje će brinit o očuvanju njegovog identiteta, jezika, običaja, kulture i tradicije.

I evo, 90 godina kasnije, mi, potomci nekadašnji osnivača i članova ovog Udruženja, i danas se borimo za iste ideale, i danas smo u istoj misiji i sa istim ciljom – očuvat svoje časno bunjevačko ime, svoju pripoznatljivost, jezik, običaje i svoju bunjevačku svist. I ova naša večerašnja svečanost posvećena će biti tom istom cilju."

Ovim ričima otvorito je veće promocije tri bunjevačke pripovitke Veljka Petrovića.

Treća knjiga Bunjevačkog kola ko izdavača, „Da Bunjevac dušu ne izdade“ koja je objavljena donatorstvom znamenitog slikara somborskog Save Stojkova, darivana je svim positiocima promocije. Pored brojni prijatelja i gostivi, pridsidnika Bunjevačkog nacionalnog savita Branka Pokornića s gostima iz Bajmoka i Subotice, svojim prisustvom promociju su uveličali zaminik pridsidnika Skupšine opštine Sombor gosp. Zoran Miler, slikar Sava Stojkov sa suprugom, slikar Pavle Blesić, pridstavnicu Vojske, svećenstva, gošće iz Kola srpskih sestara s pridsidnicom Jelenom Sekulić, direktorica OŠ „21. oktobar“ Nina Beretić i mnogi drugi.

U ime domaćina i izdavača, brojnu publiku i goste pozdravio je počasni pridsidnik „Bunjevačkog kola“ gosp. Đuro Bošnjak.

O knjigi su govorili mr Suzana Kujundžić Ostojić i dr Saša Marković ko recenzenti i priređivač knjige Milan Stepanović. Ričima čestitke na ovoj knjigi, gosp. Kujundžić Ostojić je poželila Bunjevačkom kolu izdavanje slideće knjige čije će stranice napisat Bunjevac. O istoriji bunjevačkog naroda iz ugla društvenog i političkog života znameniti Bunjevaca s kraja 19. i početkom 20. vika divanio je dr Saša Marković. O tri Veljkove pripovitke u promovisanoj knjigi i temama kojima se bavio u njima, divanio je priređivač Milan Stepanović.

Poslidnje septembarsko veče, veče uoči početka popisa stanovništva, ulipšano je čitanjom odlomaka iz pripovitki Veljka Petrovića ko i lipim muzičkim nastupima. Zvonki glasovi „Varošanki“, ženske pivačke grupe GKUD-a Ravangrad otvorili su veče pismom "Nek se znade da

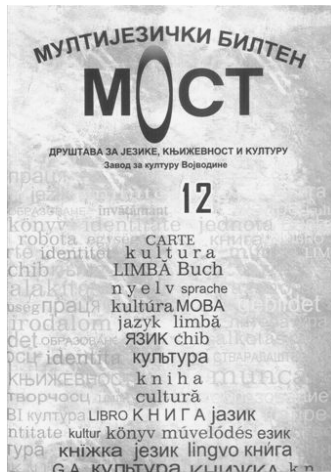
Bunjevac živi" a prilipe zvuke tambura pripravili su tamburaši TS „Đuvegije“ .

Posli promocije gosti iz Subotice su došli u Bunjevačku kuću malo na divan nuz čašicu da grla okvase. R.P.

Šesti stručni skup o aktuelnim pitanjima vaspitanja i obrazovanja u Zavoda za kulturu Vojvodine, 5. X 2011. godine, Novi Sad

Na ovom Skupu dr Aleksandar Raič je izložio saopštenje na temu *Obrazovanje i revitalizacija jezika u bunjevačkoj nacionalnoj zajednici*. Saopštenje je publikovano u multijezičkom biltenu društava za jezike, književnost i kulturu „Most“

Udruženje građana Bunjevci
Citizens' Association Bunjevci
Novi Sad

**Dan ufanja 2011. Novembar 29
Novi Sad** – Udruženje građana „Bunjevci“ iz Novog Sada obilježilo je potvrđivanje Statuta AP Vojvodine koje se dogodilo na dan 30. novembra 2009. godine u Skupštini Republike Srbije.

To je događaj koji je kod vojvođanski Bunjevaca podstakao veliku nadu, jel njim je, potvrđivanjem Statuta AP Vojvodine, priznat ustavno-pravni status ravnopravne nacionalne zajednice u Srbiji.

Prisutne na ovoj tribini pozdravio je Branko Pokornić pridsidnik Nacionalnog savita nacionalne manjine Bunjevaca. Saopštena su tri referata (Aleksandar Raič pridsidnik Izvršnog odbora i Suzana Kujundžić Ostojić članica Izvršnog odbora UG „Bunjevci“ iz Novog Sada, i Ivan Sedlak pridsidnik Bunjevačke matice iz Subotice – vidit tekstove u odijelku *Tragom savrimenosti*). Zvonko Stantić, sekretar Bunjevačke matice, pročito je groktalicu „Ženidba Vidak kapetana“. Tribini su prisustvovali: Ivan Skenderović i Marko Marjanušić potpridsidnici Bunjevačke matice iz Subotice, Mirko Bajić direktor Bunjevačkog izdavačkog centra iz Subotice i pridsidnik Saveza bačkih Bunjevaca, mr Branko Francišković pridsidnik Bunjevačke stranke Vojvodine, Josip Bošnjak i Marija Šamu ispid Udruženja građana „Bunjevačko kolo“ iz Sombora, Apolon Savanov ispid Bunjevačkog kulturnog centra iz Tavankuta, članovi Koordinacionog odbora društava za jezike, književnost i kulturu Zavoda za kulturu Vojvodine, članovi UG „Bunjevci“ i drugi građani iz Novog Sada.

Slike učesnika Dana ufanja u foajeu Zavoda za kulturu Vojvodine, u Novom Sadu

Udruženje građana Bunjevci
Citizens' Association Bunjevci

Novi Sad

JANUAR 5. 2010.

Prvi sastanak osnivača Udruženja održan je 5. januara 2010. godine (Župni dvor ul. Cara Dušana 4. u Novom Sadu s početkom u 17. sati). Učesnici skupa su: dr Aleksandar Raič, Ivan Vojnić Kortmiš, mr Suzana Kujundžić Ostojić, Tonka Nonković, Milan Nonković, prof. dr Bela Pokrić, Marija Bogešić, Kata Mirić, Jelisaveta Buljovčić Vučetić, Zorica Šijačić.

Učesnici osnivačke skupštine Udruženja građana “Bunjevci” na dan 5. januara 2010. godine. (fotografija Kata Mirić)

JANUAR 12. 2010.

Osnivačka skupština je usvojila dokumenta neophodna za prijavu i registrovanje Udruženja – Statut Udruženja i Osnivački akt. Izabran je za stalnog pridsidnika Skupštine Ivan Vojnić Kortmiš, za pridsidnika Izvršnog odbora Udruženja izabran je dr Aleksandar Raič a za potpridsidnike mr Suzana Kujundžić Ostojić i Ivan Bačlija. Za članove Nadzornog odbora Udruženja izabrani su dr Bela Pokrić i Zorica Šijačić. U radu Osnivačke skupštine su učestvovali i potpisali se ko osnivači u osnivačkom aktu Udruženja, pored učesnika prvog sastanka osnivača, takođe: Zoran Radoman i dr Jelisaveta Zidarević Kalajdžić.

Aktivnosti Bunjevačke matice

24000 Subotica, Korzo 8.

Tel: 024/557-213

E-mail:

bunjevackamatica@open.telekom.rs

Rič Bunjevačke matice i informacije o programima Bunjevačke matice mogu se priuzet sa web stranice

<http://www.bunjevacka-matica.org/>

Veče utorkom, u 19 sati

Izložbe

Tribine

Promocije knjiga

Izdavačka dilatnost

Odbori: *Nauka, Jezik i obrazovanje, Muzička dilatnost i folklor, Književnost, Dramska umitnost, Likovna umitnost, Informativna delatnost, Istorija*

**Publikacije Bunjevačkog
informativnog centra**

24000 Subotica Trg Cara Jovana

Nenada 15/1

Tel/fax: 024/ 523-505

E-mail: bic@panonnet.net

*Bunjevačke novine i Tandrčak mogu
se priuzet sa web stranice
<http://bunjevci.net/>*

Naziv: Udruženje građana "Bunjevci" Novi Sad
Poštanski broj i sedište: 21000 Novi Sad
Ulica i broj: Fruškogorska 29/1
Broj telefona: 061 2785911
E-mail adresa: UGBunjevci@yahoo.com
Broj računa, naziv i sedište banke: 340-0000011005416 57
Erste Bank, a.d., Novi Sad, Bulevar oslobođenja 5
PIB: 106478997
Matični broj: 2800660
Motto
Nek se znade da Bunjevac živi!

Bunjevci na Internetu

Nacionalni savit bunjevačke nacionalne manjine

<http://bunjevci.net/>

Bunjevačka matica

<http://www.bunjevacka-matica.org>

Bunjevački Prigled

Blog za kulturu i društvena pitanja bački Bunjevaca

<http://bunjevackiprigled.wordpress.com/>

Prvi bunjevački sajt

<http://www.bunjevci.com/>

Bunjevački rodoslov

<http://bunjevackirodoslov.blogspot.com/>

Lektura

Mr Suzana Kujundžić Ostojić

Štampa

KriMel, Budisava

Tiraž

200

Rukopis Zbornika je zaključen 4.10.2012.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008(=163.42)(497.11)

BUNJEVAČKI prigled : zbornik za kulturu i društvena
pitanja Bunjevaca / glavni i odgovorni urednik Aleksandar
Raič. - God. 1, sv. 1 (2012)-. - Novi Sad : Udruženje
građana "Bunjevci", 2012-. - 30 cm

Dva puta godišnje.
ISSN 2334-6124

COBISS.SR-ID 274199047